

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**EYÜP HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ
RESTORASYON PROJESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Ebru Öztürk ŞENGÜL**

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Programı : RESTORASYON

OCAK 2005

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**EYÜP HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ
RESTORASYON PROJESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Ebru Öztürk ŞENGÜL
502011233**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27 Aralık 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Ocak 2005**

**Tez Danışmanı : Prof.Dr. Ahmet ERSEN
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY (İ.T.Ü.)
Prof.Dr. Oğuz CEYLAN (M.S.Ü.)**

OCAK 2005

ÖNSÖZ

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Eyüp Nişancası' nda, Baba Haydar Çeşmesi Sokak ile Balcı Yokuşu' nun kesiştiği kavşakta, bir köşe parselde yer almaktadır.

1735 yapım tarihli külliye, Osmanlı barok dönemi içinde inşa edilmiş olsa da klasik dönem özelliklerini taşımaktadır.

Külliye, günümüze oldukça harap bir şekilde ulaşmıştır. Mevcut yapı grubunun büyük bir strüktürel problemi olmasa da, bakımsızlığın ve özellikle de 20. yy. boyunca devam etmiş olan bilinçsiz kullanıcı müdahaleleri ile oldukça fazla tahrip olmuştur. Bugün, mekanların içleri moloz ve çöp yığınlarıyla doldurulmuştur. 1990' lı yıllarda kullanıcıları içinden çıkartılmış olan külliye, kaderine terk edilerek, bugün maalesef evsiz ve kimsesizlerin uğrak yeri olmuştur. Külliye bugün, çevre halkının korkuyla izlediği ve mevcudiyetinden rahatsız olduğu bir yerdir. Bu mevcut koşullar tespit çalışmalarını da zorlaştırmıştır.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restitüsyon Projesi' nin hazırlanması sırasında; yapı grubu ile ilgili yazılı ve görsel belgelerin yetersizliği, yapı grubunun bazı bölümlerinin günümüze ulaşamaması zorluklar çıkartmıştır.

Eğitimimde ve tez çalışmamda yardımcı olan Restorasyon Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY' a, bu tezin hazırlanmasında bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ERSEN' e ve tüm akademik personele sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmam sırasında benden maddi manevi yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen eşime, anneme, babama, kardeşlerime ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Ocak, 2005

Ebru Öztürk ŞENGÜL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	xv
SUMMARY	xviii
1. GİRİŞ	1
1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı	1
1.2. Kapsam ve Yöntem	1
2. KÜLLİYE KAVRAMI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAŞAMINDAKİ YERİ	3
2.1. Osmanlı Vakıf Sistemi	3
2.1.1. Vakıf kurumları olarak külliyelerin inşa edilme nedenleri	4
2.1.1.1. Kültürel nedenler	4
2.1.1.2. Ekonomik nedenler	4
2.1.1.3. Toplumsal gereksinimler	5
2.1.1.4. Kişisel nedenler	5
2.2. Osmanlı Külliye Mimarisinin Gelişimi	5
2.2.1. Erken dönem Osmanlı külliyesi (1299-1437)	6
2.2.2. Klasik dönem Osmanlı külliyesi (1437-1703)	6
2.2.2.1. Sinan öncesi külliye	6
2.2.2.2. Sinan dönemi külliyesi	7
2.2.2.3. Sinan sonrası külliye	7
2.2.3. Son dönem Osmanlı külliyesi (1703-1876)	7
2.3. 18. Yüzyıl Külliyelerinin Plan Şeması ve Üslup Değişimi Açısından Değerlendirilmesi	8
2.3.1. Yapılış amaçları	8
2.3.2. Plan şemalarının özellikleri	9
2.3.3. Cephe anlayışı	9
2.3.4. 18. yy. külliyelerinin şehircilik açısından önemi	9
2.4. Osmanlı Eğitim-Öğretim Sistemi	10
2.4.1. Sıbyan mektepleri	10

2.4.1.1. İstanbul' daki sıbyan mekteplerinin tipolojik özellikleri	11
2.4.2. Medreseler	13
2.4.2.1. Osmanlı medreselerinin tarihi gelişimi	14
2.4.2.2. İstanbul medreseleri ve tipolojik özellikleri	16
2.4.2.3. Darülhadisler	19
2.4.3. Kütüphaneler	20
2.4.3.1. Osmanlı kütüphanelerinin tarihi gelişimi	20
2.4.3.2. Kütüphanelerin planlama özellikleri	21
2.5. Osmanlı İmparatorluğu' nun 18. yy.' daki Toplumsal, Ekonomik Ve Siyasi Durumu	21
3. EYÜP	24
3.1. Eyüp' ün Tarihi Oluşumu	24
3.1.1. Bizans döneminde Eyüp	24
3.1.2. Osmanlı döneminde Eyüp	25
3.1.3. Cumhuriyet döneminde Eyüp	26
4. HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ VE YAKIN ÇEVRESİ	29
4.1. Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi	29
4.2. Şeyhülislam Tekkesi	30
4.3. Hacı Beşir Ağa Külliyesi	31
5. HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ	35
5.1. Genel Tanım	35
5.2. Plan Özellikleri	35
5.2.1. Sıbyan mektebi	35
5.2.1.1. Sıbyan mektebi zemin katı	36
5.2.1.2. Derslik	37
5.2.2. Medrese	38
5.2.2.1. Dershane	39
5.2.2.2. Kütüphane	40
5.2.2.3. 1 no' lu hücre	41
5.2.2.4. 2 no' lu hücre	41
5.2.2.5. 3 no' lu hücre	42
5.2.2.6. 4 no' lu hücre	43
5.2.2.7. Revaklar	44
5.2.2.8. Avlu	44
5.2.3. Bahçe	45

5.3. Cephe Özellikleri	45
5.3.1. Sokak cepheleri	45
5.3.1.1. Doğu cephesi	45
5.3.1.2. Kuzey cephesi	48
5.3.2. Sıbyan mektebinin cepheleri	50
5.3.2.1. Güney cephesi	50
5.3.2.2. Batı cephesi	51
5.3.2.3. Kuzey cephesi	51
5.3.3. Dershanenin cepheleri	52
5.3.3.1. Doğu cephesi	52
5.3.3.2. Güney cephesi	53
5.3.4. Avlu cepheleri	54
5.3.4.1. Batı cephesi	54
5.3.4.2. Güney cephesi	55
5.3.4.3. Doğu cephesi	57
5.4. Strüktür Özellikleri	58
5.5. Yapım Tekniği ve Malzeme	58
5.5.1. Strüktür öğeleri	58
5.5.1.1. Temeller	58
5.5.1.2. Duvarlar	59
5.5.1.3. Sütunlar	59
5.5.1.4. Kemerler	60
5.5.1.5. Döşeme	61
5.5.1.6. Örtüler	61
5.5.1.7. Geçiş öğeleri	62
5.5.2. Mimari Öğeler	62
5.5.2.1. Pencereler	62
5.5.2.2. Kapılar	63
5.5.2.3. Ocaklar	64
5.5.2.4. Nişler	64
5.5.2.5. Bacalar	64
5.5.2.6. Saçaklar	64
5.5.2.7. Bezemeler	65
5.5.3. Malzemeler	65
5.5.3.1. Duvarlar	65
5.5.3.2. Kemerler	65
5.5.3.3. Örtüler	65
5.5.3.4. Pencereler	66

5.5.3.5. Kapılar	66
5.5.3.6. Nişler	66
5.5.3.7. Saçaklar	67
5.6. Bozulmalar	67
5.6.1. Külliye'deki bozulmalar	67
5.6.1.1. Tümüyle yok olan yapı bileşenleri	67
5.6.1.2. Strüktür elemanlarındaki bozulmalar	67
5.6.1.3. Yapı elemanlarındaki bozulmalar	69
5.6.1.4. Malzemedeki bozulmalar	70
5.6.2. Bozulmaya neden olan etkenler	71
5.6.2.1. İç nedenler	71
5.6.2.2. Dış nedenler	72
6. ÇAĞDAŞLARIYLA KARŞILAŞTIRMA	78
6.1. 18.yy. Medreselerinin Genel Özellikleri	78
6.2. Medreselerin Karşılaştırılması	79
6.2.1. Plan özellikleri açısından karşılaştırma	80
6.2.2. Kütle düzeni açısından karşılaştırma	81
6.2.3. Pencere düzeni açısından karşılaştırma	81
6.2.3.1. Dershane cephe düzeni	82
6.2.3.2. Hücre cephe düzeni	83
6.2.3.3. Hücre revak cephesi düzeni	83
6.2.4. Strüktür özellikleri açısından karşılaştırma	84
6.2.4.1. Dershane ve hücre örtüleri	84
6.2.4.2. Geçiş öğeleri	84
6.2.4.3. Revak örtüleri	84
6.2.4.4. Revak kemerleri	85
6.2.5. Yapım tekniği ve malzeme özellikleri açısından karşılaştırma	85
6.2.5.1. Duvar örgüsü	85
6.2.5.2. Revak kemerleri ve revak alın duvarlarının örgüsü	86
6.2.5.3. Sütunlar ve sütun başlıkları	87
6.2.5.4. Saçak kornişleri	87
6.2.5.5. Bacalar	88
6.2.5.6. Bezeme öğeleri	89
6.3. Sıbyan Mekteplerinin Karşılaştırılması	89
6.3.1. Yerleşme özellikleri açısından karşılaştırma	90
6.3.2. Kütle düzeni ve plan özellikleri açısından karşılaştırma	90
6.3.3. Strüktür özellikleri açısından karşılaştırma	91

6.3.4. Pencere düzeni açısından karşılaştırma	91
6.3.5. Yapım tekniği ve malzeme özellikleri açısından karşılaştırma	92
6.3.5.1. Duvar örgüsü	92
6.3.5.2. Saçak kornişleri	92
6.3.5.3. Bezeme öğeleri	93
6.4. Kütüphanelerin Karşılaştırılması	93
6.4.1. Yerleşme özellikleri açısından karşılaştırma	94
6.4.2. Kütle düzeni ve plan özellikleri açısından karşılaştırma	94
6.4.3. Strüktür özellikleri açısından karşılaştırma	95
6.4.4. Pencere düzeni açısından karşılaştırma	95
6.4.5. Yapım tekniği ve malzeme özellikleri açısından karşılaştırma	96
6.4.5.1. Duvar örgüsü	96
6.4.5.2. Saçak kornişleri	96
6.4.5.3. Bezeme öğeleri	96
6.5. İncelenen 18. Yüzyıl Yapılarının Malzeme Özellikleri	97
6.5.1. Duvar örgüleri	97
6.5.1.1. Taşlar	97
6.5.1.2. Tuğlalar	98
6.5.1.3. Derzler	98
6.5.2. Demir kullanımı	98
7. RESTİTÜSYON	100
7.1. Restitüsyon Sorunları ve Restitüsyona Yardımcı Veriler	100
7.2. Plan Restitüsyonu	102
7.2.1. Külliye' nin bahçe duvarları	102
7.2.2. Sıbyan mektebi giriş hacmi	102
7.2.3. Medrese	102
7.2.3.1. 5,6,7 ve 8 no' lu hücreler	102
7.2.3.2. Helalar	103
7.2.3.3. Revaklar	103
7.2.3.4. Kuyu ve abdest muslukları	104
7.3. Kesit ve Cephe Restitüsyonları	104
7.3.1. Pencereleler	104
7.3.2. Kapılar	104
7.3.3. Ocaklar	105
7.3.4. Sütunlar ve sütun başlıkları	105
7.3.5. Revak kemerleri ve revak alın duvarlarının örgüsü	106
7.3.6. Saçak detayı	106

7.3.7. Bacalar	106
7.3.8. Kubbe kasnağı	106
7.3.9. Çatı kaplama malzemesi	107
7.3.10. Kuyu	107
8. RESTORASYON	108
8.1. Tespit	108
8.2. Yaklaşım	108
8.3. Yapı ve Çevresindeki Eserler için Kullanım Önerisi	108
8.4. Önerilen Restorasyon Müdahaleleri	110
8.4.1. Temizleme	110
8.4.1.1. Tarihi ve estetik değer taşımayan eklerin kaldırılması	110
8.4.1.2. Kazı ve sondaj çalışmaları	111
8.4.1.3. Cephe temizliği	111
8.4.2. Sağlamaştırma	112
8.4.3. Bütünleme ve yeniden yapım	113
8.4.4. Yeni ekler	115
9. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	117
KAYNAKLAR	119
EKLER	123
ÖZGEÇMİŞ	258

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo A.1 : Medreseler	125
Tablo A.2 : Sıbyan Mektepleri	126
Tablo A.3 : Kütüphaneler	127

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

A. Anoloji Çalışmaları Çizimleri

Şekil A.1 : Hüre Dizilişleri ve Dershaneyle İlişkilerine Bağlı Olarak Medrese Düzenlemeleri [10]	128
Şekil A.2 : Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Plan Şeması [19]	129
Şekil A.3 : Feyzullah Efendi Medresesi Plan Şeması [16]	129
Şekil A.4 : Valide Kethüdası Mehmed Efendi Medresesi Plan Şeması	130
Şekil A.5 : Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi Plan Şeması [14]	130
Şekil A.6 : Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Plan Şeması [13]	131
Şekil A.7 : Şehzadebaşı Damad İbrahim Paşa Külliyesi Plan Şeması [13]	131
Şekil A.8 : Ahmediye Külliyesi Plan Şeması [38]	132
Şekil A.9 : Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi Plan Şeması [11]	132
Şekil A.10 : Nuruosmaniye Medresesi Plan Şeması	133
Şekil A.11 : Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi Plan Şeması	133
Şekil A.12 : Kaba Halil Efendi Medresesi Plan Şeması [39]	134
Şekil A.13 : Abdülhamid Medresesi Plan Şeması [11]	134
Şekil A.14 : Cedid Mehmed Efendi Medresesi Plan Şeması	135
Şekil A.15 : Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi Plan Şeması [6]	136
Şekil A.16 : Valide Kethüdası Mehmed Efendi Sıb. Mektebi Plan Şeması	136
Şekil A.17 : Yeni Valide Sıbyan Mektebi Plan Şeması [40]	136
Şekil A.18 : Süleyman Halife Sıbyan Mektebi Plan Şeması [40]	137
Şekil A.19 : Ayasofya Sıbyan Mektebi Plan Şeması [6]	137
Şekil A.20 : Babıali Hacı Beşir Ağa Sıb. Mektebi Plan Şeması [11]	137
Şekil A.21 : Zevki Kadın Sıbyan Mektebi Plan Şeması [40]	138
Şekil A.22 : Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi Plan Şeması [40]	138
Şekil A.23 : Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi Plan Şeması [6]	138
Şekil A.24 : Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi Plan Şeması [40]	139
Şekil A.25 : Pencere, Kapı ve Parmaklık Tipolojisi	140
Şekil A.26 : Ocak ve Baca Tipolojisi	141
Şekil A.27 : Kirpi Saçak Detayı	142
Şekil A.28 : Baklavalı Sütun Başlığı Detayı	143
Şekil A.29 : Feyzullah Efendi Medresesi Kuyu Detayı [14]	144

B. Anoloji Çalışmaları Fotoğrafları

Şekil B.1 : Amcazade Hüseyin Paşa Med. ve Sıbyan Mektebi giriş cephesi	145
---	-----

Şekil B.2 : Feyzullah Efendi Med. kütphane ve derslane kütlelerine bakış	145
Şekil B.3 : Valide Kethüdası Mehmed Efendi Med. Dershanesi	146
Şekil B.4 : Valide Kethüdası Mehmed Efendi Med. revak	146
Şekil B.5 : Valide Kethüdası Mehmed Efendi Med. Sıbyan Mektebi ve Medrese Hücresi	147
Şekil B.6 : Ankaravi Mehmed Efendi Med. revak görünüşü	148
Şekil B.7 : Ankaravi Mehmed Efendi Med. çatı görünüşü	148
Şekil B.8 : Çorlulu Ali Paşa Med. hücre beden duvarı ve tuğla baca	149
Şekil B.9 : Çorlulu Ali Paşa Med. revak kemeri ve sütun görünüşü	149
Şekil B.10 : Acımusluk Damat İbrahim Paşa Med. girişi	150
Şekil B.11 : Acımusluk Damat İbrahim Paşa Med. avludan revaklara bakış	150
Şekil B.12 : Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Med. giriş cephesi	151
Şekil B.13 : Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Med. derslane pencereleri	151
Şekil B.14 : Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Med. hücre revak cephesi	152
Şekil B.15 : Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Med. helaları	152
Şekil B.16 : Üsküdar Ahmediye Külliyesi kütüphanesi sokak cephesi	153
Şekil B.17 : Üsküdar Ahmediye Külliyesi kütüphane pencereleri	153
Şekil B.18 : Üsküdar Ahmediye Külliyesi avludan hücreslere bakış	154
Şekil B.19 : Üsküdar Ahmediye Külliyesi helaları	154
Şekil B.20 : Babiali Hacı Beşir Ağa Külliyesi kütüphane, derslane, sebil ve sıbyan mektebi görünüşü	155
Şekil B.21 : Babiali Hacı Beşir Ağa Med. avludan revaklara bakış	156
Şekil B.22 : Babiali Hacı Beşir Ağa Med. hücre revak görünüşü	156
Şekil B.23 : Seyyid Hasan Paşa Med. sebil-küttab sıbyan mektebi	157
Şekil B.24 : Seyyid Hasan Paşa Med. hücre beden duvarları ve bacaları	157
Şekil B.25 : Cedid Abdürrahim Efendi Med. revak kemeri ve sütunları	158
Şekil B.26 : Cedid Abdürrahim Efendi Med. saçak detayı ve bacaları	158
Şekil B.27 : Nuruosmaniye Med. hücre revak cephesi	159
Şekil B.28 : Nuruosmaniye Med. avludan revaklara bakış	159
Şekil B.29 : Kaba Halil Efendi Med. sokak cephesi	160
Şekil B.30 : Abdülhamid Med. saçak ve baca detayı	160
Şekil B.31 : Cedid Mehmed Efendi Med. avludan revaklara bakış	161
Şekil B.32 : Cedid Mehmed Efendi Med. hücre beden duvarı ve baca detayı	161
Şekil B.33 : Üsküdar Yeni Valide Sıbyan Mektebi' ne külliye avlusundan Bakış	162
Şekil B.34 : Süleyman Halife Sıbyan Mektebi giriş cephesi	162
Şekil B.35 : Ayasofya Sıbyan Mektebi ve Altındaki Dükkanlar	163
Şekil B.36 : Ayasofya Sıbyan Mektebi	163
Şekil B.37 : Zevki Kadın Sıbyan Mektebi giriş cephesi	164
Şekil B.38 : Zevki Kadın Sıbyan Mektebi derslane pencereleri	164
Şekil B.39 : Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi avlu cephesi	165
Şekil B.40 : Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi	165
Şekil B.41 : Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi giriş cephesi	166
Şekil B.42 : Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi' ne bakış	166

C. Haritalar ve Eski Fotoğraflar

Şekil C.1 : 1923-27 (1118) tarihli İstanbul Haritası [44]	167
Şekil C.2 : 11.11.1949 tarihli Kadastral Plan [45]	168
Şekil C.3 : Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi' ni gösteren kartpostal [46]	169
Şekil C.4 : 476 No' lu Encümen Fotoğrafı (19 .yy. başı) [29].....	170

Şekil C.5 : 477 No' lu Encümen Fotoğrafi (19 .yy. başı) [29]	171
Şekil C.6 : 478 No' lu Encümen Fotoğrafi (19 .yy. başı) [29]	172
Şekil C.7 : 479 No' lu Encümen Fotoğrafi (19 .yy. başı) [29]	173
Şekil C.8 : R34-11 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	174
Şekil C.9 : R34-12 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	175
Şekil C.10 : R35-1 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	176
Şekil C.11 : R35-5 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	177
Şekil C.12 : R35-6 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	178
Şekil C.13 : R35-9 no' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	179
Şekil C.14 : R35-12 No' lu Encümen Fotoğrafi (1946) [29]	180
Şekil C.15 : 1966 tarihli Uçaktan Çekilmiş Fotoğraf [47]	181
Şekil C.16 : Hacı Beşir Ağa Külliyesi Vaziyet Planı [27]	182
Şekil C.17 : Hacı Beşir Ağa Külliyesi Giriş Cephesi (1973) [28]	182
Şekil C.18 : Hacı Beşir Ağa Medrese Cümle Kapısı (1973) [28]	182
Şekil C.19 : Balcı Yokuşu' ndan Külliye' ye bakış (1973) [28]	183
Şekil C.20 : Baba Haydar Mektebi Sokak (1973) [28]	183

D. Hacı Beşir Ağa Külliyesi ve Çevresinin Fotoğrafları

Şekil D.1 : Baba Haydar Mescidi sokak cephesi	184
Şekil D.2 : Şeyhülislam Tekkesi sokak cephesi	185
Şekil D.3 : Baba Haydar Mektebi Sokak değişen yerleşim dokusu	186
Şekil D.4 : Baba Haydar Mektebi Sokak değişen yerleşim dokusu	186
Şekil D.5 : Balcı Yokuşu Sokak ve çevresinde apartmanlaşma	187
Şekil D.6 : Balcı Yokuşu Sokak değişen yerleşim dokusu	187
Şekil D.7 : Balcı Yokuşu' ndan Darülhadis Girişi'ne ve Sıbyan Mektebi' ne bakış, doğu cephesi.....	188
Şekil D.8 : Bozulmuş olan Sıbyan Mektebi Giriş Hacmi doğu cephesi	189
Şekil D.9 : Bozulmuş olan Sıbyan Mektebi Giriş Hacmi kuzey cephesi	189
Şekil D.10 : Sıbyan Mektebi güney cephesi üst kat pencereleri	190
Şekil D.11 : Sıbyan Mektebi güney cephesi beden duvarı	190
Şekil D.12 : Medrese giriş kapısının batı cephesi	191
Şekil D.13 : Sıbyan Mektebi güney cephesi zemin katına sonradan açılmış pencere	191
Şekil D.14 : Sıbyan Mektebi' nin bozulmuş olan batı cephesi	192
Şekil D.15 : Sıbyan Mektebi giriş hacmi batı cephesi	192
Şekil D.16 : Sıbyan Mektebi Dersliği' nin bugünkü girişi	193
Şekil D.17 : Sıbyan Mektebi Dersliği' nden bugünkü girişe bakış	193
Şekil D.18 : Sıbyan Mektebi Dersliği' nin aynalı tonoz çatı örtüsü	194
Şekil D.19 : Sıbyan Mektebi Dersliği' ne bakış	195
Şekil D.20 : Sıbyan Mektebi Dersliği' nin bozulmuş olan giriş kapısı	195
Şekil D.21 : Sıbyan Mektebi Dersliği kuzey ve doğu duvarları, pencereye çevirilmiş nişler, doğu duvarında yetişmiş olan ağacın kökleri ve doğu duvarında kesit incelenmesi	196
Şekil D.22 : Sıbyan Mektebi Dersliği doğu ve güney duvarları, güney duvarı kesidi incelti olarak mutfak nişi haline getirilmiş	197
Şekil D.23 : Sıbyan Mektebi Dersliği batı duvarında kapatılmış pencere	197
Şekil D.24 : Bozulmuş olan Sıbyan Mektebi Giriş Hacmi' ne bakış	198
Şekil D.25 : Sıbyan Mektebi zemin katı Oda 1' in girişine bakış	199
Şekil D.26 : Sıbyan Mektebi zemin katı Oda 2' nin girişine bakış	200
Şekil D.27 : Darülhadis Medresesi' nin kuzey cephesi	201

Şekil D.28 : Darülhadis Medresesi' nin kuzey cephesi bahçe duvarı	201
Şekil D.29 : Medrese kuzey hücre kolu cephesi	202
Şekil D.30 : Kütüphane kuzey cephesi, sonradan açılmış pencere izi	203
Şekil D.31 : Dershane kuzey cephesi	204
Şekil D.32 : Medrese' nin Baba Haydar Mektebi Sokak cephesi	205
Şekil D.33 : Dershane doğu cephesi	205
Şekil D.34 : Dershane güney cephesi	206
Şekil D.35 : Dershane kuzey duvarı, pandantiflere bakış	207
Şekil D.36 : Dershane kuzey duvarı doğu kısmına bakış	207
Şekil D.37 : Tuğla duvarlarla bölünmüş Dershane iç mekanı	208
Şekil D.38 : Dershaneden kütüphaneye geçiş kapısı	208
Şekil D.39 : Dershane doğu duvarına bakış	209
Şekil D.40 : Dershane güney duvarına bakış	209
Şekil D.41 : Dershane kapısına ve kütüphane penceresine bakış	210
Şekil D.42 : Dershane batı cephesi	210
Şekil D.43 : Dershane çatı örtüsü	211
Şekil D.44 : Kütüphane güney cephesi	211
Şekil D.45 : Kütüphane çatı örtüsü	212
Şekil D.46 : Kütüphaneden dershaneye geçiş kapısı	212
Şekil D.47 : Kütüphane kuzey duvarı pandantifler ve pencere bloğu	213
Şekil D.48 : Kütüphane kuzey duvarı	213
Şekil D.49 : 1 No' lu Hücre güney cephesi	214
Şekil D.50 : 1 No' lu Hücre kuzey duvarı, sonradan açılmış pencere izi	215
Şekil D.51 : 1 No' lu Hücre doğu duvarı üzerindeki niş ve güney penceresi	215
Şekil D.52 : 2 No' lu Hücre yıkılmış olan güney cephesi	216
Şekil D.53 : 2 No' lu Hücre kuzey duvarı, sonradan açılan pencere	216
Şekil D.54 : 3 ve 4 No' lu hücrelerin harap doğu cephesi	217
Şekil D.55 : 4 No' lu Hücre yıkık güney cephesi	217
Şekil D.56 : 3 No' lu Hücre kuzey duvarı, sonradan açılan pencere ve çatı örtüsündeki yıkılma	218
Şekil D.57 : 3 No' lu Hücre batı duvarı, bozulmuş olan orijinal pencere ve sonradan açılan boşluk	218
Şekil D.58 : 4 No' lu Hücre kuzey duvarındaki bozulmuş olan niş	219
Şekil D.59 : 4 No' lu Hücre doğu duvarındaki cidar inceltilmesi	219
Şekil D.60 : 4 No' lu Hücre batı duvarındaki kemer izi	220
Şekil D.61 : Batı hücre kolu arkasındaki toprak yığını	220
Şekil D.62 : Darülhadis Medresesi çatı örtüleri	221
Şekil D.63 : 1 ve 2 No' lu Hücrelerin çatı örtüsündeki baca izleri	222
Şekil D.64 : 4 No' lu Hücrenin çatı örtüsündeki baca izi	222
Şekil D.65 : Darülhadis Medresesi avlusuna bakış	223
Şekil D.66 : Avluya ve Hücrelerin bulunması gereken alana bakış	224
Şekil D.67 : Darülhadis Medresesi' ne bakış (2004)	225
Şekil D.68 : Sıbyan Mektebi ve Medrese' ye bakış (2004)	226

E. Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çizimleri

Şekil E.1 : Vaziyet Planı	227
Şekil E.2 : Giriş Kot Planı-Rölöve	228
Şekil E.3 : Üst Kot Planı-Rölöve	229
Şekil E.4 : Giriş Kot Ölçülü Planı-Rölöve	230
Şekil E.5 : Üst Kot Ölçülü Planı-Rölöve	231

Şekil E.6 : C1 Cephesi-Rölöve	232
Şekil E.7 : C2 Cephesi-Rölöve	232
Şekil E.8 : 1-1 Kesiti-Rölöve	233
Şekil E.9 : C3 Cephesi-Rölöve	233
Şekil E.10 : 2-2 Kesiti-Rölöve	234
Şekil E.11 : C4 Cephesi-Rölöve	234
Şekil E.12 : 3-3 Kesiti-Rölöve	234
Şekil E.13 : C5 Cephesi-Rölöve	234
Şekil E.14 : 4-4 Kesiti-Rölöve	234
Şekil E.15 : 5-5 Kesiti-Rölöve	234
Şekil E.16 : Medrese Giriş Kapısı Sistem Detayı-Rölöve	235
Şekil E.17 : Kütüphane Pencere Detayı-Rölöve	236
Şekil E.18 : Sıbyan Mektebi Beden Duvarı Örgüsü-Rölöve	237
Şekil E.19 : Dershane Beden Duvarı Örgüsü-Rölöve	237
Şekil E.20 : Giriş Kot Planı-Bozulma Analizi	238
Şekil E.21 : Üst Kot Planı-Bozulma Analizi.....	239
Şekil E.22 : C1 Cephesi-Bozulma Analizi.....	240
Şekil E.23 : C2 Cephesi-Bozulma Analizi.....	240
Şekil E.24 : 1-1 Kesiti-Bozulma Analizi.....	241
Şekil E.25 : C3 Cephesi-Bozulma Analizi.....	241
Şekil E.26 : 2-2 Kesiti-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.27 : C4 Cephesi-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.28 : 3-3 Kesiti-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.29 : C5 Cephesi-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.30 : 4-4 Kesiti-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.31 : 5-5 Kesiti-Bozulma Analizi.....	242
Şekil E.32 : Plan-Restitüsyon	243
Şekil E.33 : Çatı Planı-Restitüsyon	244
Şekil E.34 : C1 Cephesi-Restitüsyon	245
Şekil E.35 : C1 Cephesi-19. Yy. Restitüsyonu	245
Şekil E.36 : C2 Cephesi-Restitüsyon	246
Şekil E.37 : C3 Cephesi-Restitüsyon	246
Şekil E.38 : 1-1 Kesiti -Restitüsyon	247
Şekil E.39 : 2-2 Kesiti-Restitüsyon	247
Şekil E.40 : Dershane Güney Cephesi-19. Yy. Restitüsyonu	247
Şekil E.41 : 3-3 Kesiti-Restitüsyon	248
Şekil E.42 : C5 Cephesi-Restitüsyon	248
Şekil E.43 : 4-4 Kesiti-Restitüsyon	248
Şekil E.44 : C6 Cephesi-Restitüsyon	248
Şekil E.45 : 5-5 Kesiti-Restitüsyon	249
Şekil E.46 : 6-6 Kesiti-Restitüsyon	249
Şekil E.47 : C4 Cephesi-Restitüsyon	249
Şekil E.48 : Hacı Beşir Ağa Külliyesi Revak Sütunu Detayı -Restitüsyon.....	250
Şekil E.49 : Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kuyu Detayı -Restitüsyon	251
Şekil E.50 : Plan-Restorasyon	252
Şekil E.51 : Çatı Planı-Restorasyon	253
Şekil E.52 : C1 Cephesi-Restorasyon	254
Şekil E.53 : C2 Cephesi-Restorasyon	254
Şekil E.54 : 1-1 Kesiti-Restorasyon	255
Şekil E.55 : 2-2 Kesiti-Restorasyon	255

Şekil E.56 : 3-3 Kesiti-Restorasyon	256
Şekil E.57 : C5 Cephesi-Restorasyon	256
Şekil E.58 : 4-4 Kesiti-Restorasyon	256
Şekil E.59 : C6 Cephesi-Restorasyon	256
Şekil E.60 : 5-5 Kesiti-Restorasyon	257
Şekil E.61 : C3 Cephesi-Restorasyon.....	257
Şekil E.62 : C4 Cephesi-Restorasyon	257

ELYÜP HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ RESTORASYON PROJESİ

ÖZET

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, İstanbul İli, Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi' nde yer almaktadır.

Eyüp, Bizans döneminden beri önemli bir merkez olmuş, Fetih' ten sonra ise ilk Osmanlı-Türk yerleşmesi olarak iskana açılmıştır. Eyüp, özellikle 18. yy.' ın ilk yarısında mesire yerleri ve güzel havası ile ilgi çekmiştir. Nişanca semti oldukça eğimli bir alana, tepeden kıyıya doğru inen yamaçlar üzerine kurulmuştur.

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Yokuşu' nun kesiştiği kavşakta, Haliç' e dik doğrultuda uzanan dar ve eğimli bir arsa üzerinde yer almaktadır.

Külliye, küçük yaşta zenci bir köle olarak İstanbul' a gelip, sarayda eğitilerek kızlarağası olan Hacı Beşir Ağa tarafından, 1734-35' te, alt katında çeşme bulunan iki katlı bir sıbyan mektebi, bir kütüphanesi olan darülhadis medresesinden oluşan bir yapı grubu olarak inşa edilmiştir.

Osmanlı' da eğitim ve öğretim sistemi, sıbyan mektepleri ve devamında da medreselerden oluşmuştur. Sıbyan mekteplerinde, okuma-yazma, din bilgileri ve Kur'an ezberi öğretilirdi. Darülhadisler ise ihtisas medreseleri olup, özel eğitim programları ile bulundukları bölgelerin eleman ihtiyacını karşılardı.

Osmanlı' da eğitim kurumları vakıf yapılarıdır. Öğrenciler parasız öğrenim görür, vakfiyelerde belirtilen şekilde yardım alırlardı.

18. yy' ın ilk yarısında inşa edilmiş, dar kapsamlı bir külliye olan Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Osmanlı barok dönemi içinde inşa edilmiş olmasına rağmen günümüze ulaşan bölümü barok mimari özelliklerine sahip değildir.

1914' te yapılan tespit çalışmaları sırasında, harap olması gerekçesiyle kadro harici bırakılan külliye, 1918 sonlarında muhacirler tarafından işgal edilmiştir. 1990' larda belediye tarafından boşaltılıncaya kadar fakir aileler tarafından kullanılmıştır.

Külliyeinin, biri 1869' da Hacı Arif Efendi tarafından, diğeri 1874' te Fenerli Nikola tarafından yapılmış iki tamiri tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti' nin son dönemlerinden beri külliyeinin restorasyonu ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır.

Külliye günümüzde, Vakıflar Genel Müdürlüğü' ne aittir. Eyüp Belediyesi, yapı grubunun restore edilerek, kültürel faaliyetlerde kullanılması amacıyla devrini istemektedir. Uzun yıllardan beri süren yazışmalar nihayet 2004 yılı başlarında sonuçlandırılmış, ancak bütçe yetersizliği nedeniyle henüz çalışmalara başlanamamıştır.

Uzun zamandır kaderine terk edilmiş olan yapı grubu, bugün oldukça harap bir durumda olup, evsizlerin uğrak yeri halindedir.

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Baba Haydar Mektebi Sokak üzerine, sokağın kırıklı çizgisine uyularak konumlandırılmıştır. Külliye'nin yapılarının inşasında, simetri ve geometrik düzen anlayışından çok, topoğrafyaya uyum göz önünde bulundurulmuştur.

Sıbyan mektebi arsanın en düşük kotuna (arsanın doğu ucuna), Balcı Yokuşu' nun üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Mektebin altında, medrese giriş kapısına bitişik olarak tek bir yüzden ibaret, gösterişsiz bir cephe çeşmesi yapılmıştır. Darülhadis medresesi ise arsanın üst kotuna yerleştirilmiştir. Hücreler L oluşturacak şekilde iki kol üzerinde dizilmiştir. Dershane, kuzey hücre kolunun doğu ucuna, kütüphaneye bitişik olarak yerleştirilmiştir.

Sıbyan mektebinin giriş hacmi ile medresenin revakları, 4 hücresi, kuyusu ve helaları günümüze ulaşamamıştır.

Külliye'yi oluşturan yapılarda geleneksel yapım teknikleri ve malzemeler (horasan harcı, taş ve tuğla) kullanılmıştır. Taşıyıcı olan beden duvarları 60-100 cm. arasında farklı kalınlıklardadır. Mekanların örtüleri tuğla malzemeden yapılmış olup, sıbyan mektebinin dersliğinde ve hücrelerde aynalı tonoz, sıbyan mektebinin zemin katındaki hacimlerde beşik tonoz, kütüphane ve dershane'de ise pandantifli kubbedir.

Sıbyan mektebinin doğu cephesi olan ve aynı zamanda medrese girişinin de yer aldığı Balcı Yokuşu Cephesi, 1 sıra taş, 2 sıra tuğla almaşık duvar örgü sistemi kullanılarak, diğer cepheler ise karışık almaşık olarak örülmüştür. Kullanılan tuğla boyutları 28x28 cm., 21x28 cm. ve 14x28 cm. olup, duvar örgüsünde kullanılanlar 2,5 cm., kemerlerdeki ise 3 cm. kalınlığındadır.

Yapı ile ilgili olarak yapılan bozulma analizleri sonucunda, mevcut kısımlardaki en önemli sorunu, cidar boşalmalarının ve bilinçsiz kullanıcı müdahalelerinin oluşturduğu görülmüştür.

Restitüsyon çalışmalarında yapının sunduğu bilgilerden, elde edilen belgelerden ve analogi çalışmalarından yararlanılmıştır.

Külliye'nin yaşatılarak geleceğe aktarılması amacıyla hazırlanan restorasyon projesinde, restitüsyon projesi doğrultusunda, yapının halk eğitim merkezi olarak kullanılması önerilmiştir.

Bu çalışma dokuz bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde tez çalışmasının konusu ve amacı anlatılmış, tez çalışmasının kapsam ve yöntemi belirtilmiştir.

İkinci bölümde, külliye mimarisi ve Osmanlı toplumsal yaşamı hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde, külliye'nin yapıldığı semt ve semtin gelişimi hakkında bilgiler yer almaktadır.

Dördüncü bölümde, Hacı Beşir Ağa Külliyesi ve yakın çevresi hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Beşinci bölümde, medresenin tanımlanmıştır. Külliye'nin mevcut durumunun tespit çalışmaları anlatılmıştır.

Altıncı bölümde, külliye elemanlarının çağdaşı olan yapılar ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Yedinci bölümde, Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin restitüsyonuna yönelik çalışmalar açıklanmıştır.

Sekizinci bölümde, kompleksin restorasyonu için gerekli olan müdahaleler ve yeniden kullanım ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Dokuzuncu bölümde tez çalışmasının sonuçlarına, külliye ve yakın çevresi ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışma, oldukça harap durumdaki külliye'nin gözle görülebilen verileri, elde edilen belgeler ve karşılaştırma sonucunda elde edilen analogiler doğrultusunda hazırlanmış bir restorasyon projesi önerisidir.

THE RESTORATION PROJECT OF THE KULLIYE EYÜP HACI BEŞİR AĞA

SUMMARY

“Kulliye” is the general name of a building group that has several buildings each serving a different function. This kulliye is an 18th century educational complex which consists of a primary school, a fountain, a madrasa and a library.

The complex is situated in Eyüp, at the joint of Baba Haydar Mektebi and Balcı Yokuşu streets. Eyüp is an important settlement which was outside the walls. Its history goes back to Byzantine period. After the conquest of Istanbul, Eyüp became the first Ottoman-Turkish settlement.

The Kulliye of Hacı Besir Ağa is situated on a narrow and very slope land that stretches out from a hill down to the Golden Horn. The complex was constructed in 1734-35, by Hacı Beşir Ağa who was the manager of the “harem” (the ladies section of Ottoman palace).

At present the complex is property of the General Management of Plous Foundations (Wakfs). The complex is abandoned and is in a ruined state

The main buildings of the complex are; a two storey primary school with a fountain under it, and a darulhadis madrasa with a library in it. These buildings were constructed on two different levels. The primary school was built on the lower level of the slope land. The classroom was elevated from the ground and a simple fountain was built on the ground floor. The darulhadis madrasa was constructed on the higher level of the land. The cells were placed on two rows (west and north rows) forming a “L” shaped plannimetry. The classroom was situated on the east edge of the north row, adjoining the library.

The vestibule of the primary school and some parts of the madrasa (the riwaqs, four of the cells, the well, toilets and ablution fountains) were lost.

The units of the madrasa (except the corner cell) have square plans. The corner cell of the madrasa and the volumes of the primary school have rectangle plans.

In the construction of the complex traditional structure and construction techniques were used. The thickness of the load bearing walls changes between 60 to 100 cm.’ s. The classroom of the madrasa and the library were covered by domes with

pendentives. According to the physical evidence, riwaqs which were in front of the cells were covered with domes. The corner bay in front of the classroom was covered with a domical vault. Riwaq coverings were supported by columns and arches, but none of them could survive. The cells and the volumes of the primary school were covered with vaults.

The wall construction of the complex is an alternating wall. The materials of the load bearing walls of the complex were limestones and bricks. Constructional bricks of the Kulliye of Hacı Beşir Ağa have sizes of 28x28 cm., 21x28 cm. and 14x28 cm., the thicknesses of the arch bricks are 3 cm., and the thicknesses of the wall bricks are 2,5 cm.' s. The vaults and the domes were constructed with bricks. The original roof covering, the tooth-saw friezes and the chimneys are all lost today.

This project, firstly aimed to establish the architectural description and the state of conservation of the complex. Then the restitution studies of the kulliye according to physical evidences, documents and anological studies were tied to be prepared.

After the restitution studies of the complex, the necessary interventions for the restoration of the complex and the new function suggestions were determined. Its decided to convert the Kulliye into an educational center for local people.

This thesis consists of nine chapters:

In the first chapter, the aim was described and the scope of the dissertation thesis was introduced.

In the second chapter, general informations about kulliyes and 18.th century Ottoman life were given.

In the third chapter, Eyüp, the town where the Kulliye is situated was presented and its progress was given.

In the fourth chapter, the Kulliye of Hacı Beşir Ağa and its neighborhood was described.

In the fifth chapter, the architectural description and its state of conservation of the complex was given.

In the sixth chapter, the comparison of the Kulliye of Hacı Beşir Ağa with the other buildings built in 18 th century was presented.

In the seventh chapter, the restitution studies of the kulliye according to physical evidences, documents and the method of analogy which was used were explained.

In the eighth chapter, the necessary interventions for the restoration of the complex and the new function suggestions were determined.

In the nineth chapter, results were described. And suggestions about the Kulliye and its neighbourhood were explained.

This thesis is a restoration proposal project, which is prepared after careful research and restitution studies.

1. GİRİŞ

1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı

Tez konusu, Eyüp Nişancası' nda bulunan Hacı Beşir Ağa Külliyesi, 18. yy. 'ın ilk yarısında inşa edilmiş, dar kapsamlı bir külliye'dir.

Bu tez çalışmasıyla, oldukça harap durumdaki Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin rölövesinin çıkarılıp yapının belgelenmesi, yapı grubunun geleceğe aktarılabilmesi için yapılması gerekli müdahalelerin belirlenmesi, anıtların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kullanılmaları gerektiği ilkesinden yola çıkılarak külliyenin yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili önerilerin hazırlanması amaçlanmıştır.

Tez çalışması araştırma, inceleme, yorum ve önerilerden oluşmaktadır. Yapı grubunun günümüze ulaşamayan bölüm ve elemanlarının belirlenebilmesi için yapıdaki mevcut izlerden, ulaşılan eski fotoğraflardan ve külliye ile aynı dönemde inşa edilmiş olan yapılardan yararlanılmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda, yapı grubunun özgün kimliğinin korunması için gerekli olan müdahale türleri belirlenmiş, yeniden kullanım olasılıkları araştırılarak uygun bir işleve sahip olması için öneriler sunulmuştur.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Tezin kapsamı yapı grubunun işlevinin, tarihçesinin, konumunun ve mimari özelliklerinin incelenmesi, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini içermektedir.

Tez çalışmalarına 2002 kış döneminde, rölöve ölçüm çalışmaları ve gerekli fotoğraflarının çekilmesi ile başlanılmıştır. Rölöve ölçümleri plan çizimleri için alınan düz ve çapraz ölçüler ile başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında çeşitli uzunluklarda çelik şerit metreler kullanılmıştır. Kesit ve cephe çizimleri için

öncelikle su terazisi yöntemi ile tüm yapı grubunu dolaşan yatay bir çizgi oluşturulmuştur. Ölçüm çalışmalarında merdiven, çelik şerit metre ve mira kullanılmıştır.

Restitüsyon çalışmalarında yapının fiziksel verileri, eski fotoğraflar ve çağdaşları ile yapılan karşılaştırmalardan yararlanılmıştır.

Restorasyon önerileri ise yapıda hasarlara neden olan unsurların ortadan kaldırılması, yapı grubunun sağlamlaştırılması ve yeniden işlevlendirilmesi önerileri doğrultusunda hazırlanmıştır.

2. KÜLLİYE KAVRAMI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAŞAMINDAKİ YERİ

“ Külliye, Türk sanatında belli bir alanda belli amaçlar için yapılmış yapılar topluluğuna verilen addır. Sözcük, Arapça’daki ‘ küll ’ (bütün) kökünden türemiştir. Külliyelerin öncüleri Anadolu Türk Mimarisinde, Artuklular, Mengüçükler ve Anadolu Selçukluları’nda görülür. Osmanlı İmparatorluğu merkezi teşkilatının olgunlaştırdığı ve imparatorluğun zengin gelirleri ile işleyen külliyeleler, en geniş anlamda, cami, medrese, türbe, hamam, darüşşifa, kervansaray, han, çarşı, tabhane, imarethane, kütüphane, mekteb gibi dini, sosyal ve kültürel kuruluşlar ile hizmetlilerinin oturdukları yapıların bir çevre duvarı içine veya arazinin durumuna göre, birbirine yakın mesafelere yerleştirilmesinden meydana gelirler.” [1, s. 7] Külliyeleler vakıflarının gelirleri ile işleyen yapı topluluklarıdır.

2.1. Osmanlı Vakıf Sistemi

Külliyeleler, vakıf sistemi sayesinde ortaya çıkmış ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Vakıf, Arapça durdurmak, alıkoymak anlamına gelen ‘ vakf ’ kelimesinden dilimize girmiştir.

“ Günlük anlamında dindarlık duygusuyla insanlığın ihtiyaçlarına veya halkın ibadet hizmetlerine adanmış bir obje düşüncesini taşımaktadır. ” [2, s. 25] “ Hukuki anlamı ise, birey ya da bir ailenin mülkü olan arazi, bina ve aletlerin toplumun yararı için bağışlanması demektir. ” [1, s. 8]

“ Vakfiyeleler, vakfın vakfın teşekkülü ve işleyişi hususunda tanzim ettiği hüküm ve kaideleri ve bunların kadı tarafından tescilini ihtiva eden hukuki vesikalardır. ” [2, s. 24] “ Yani, mülkünü bağışlayan (vakfeden) kişinin takdiri ile, kadının tescilinin yer aldığı yazılı belgelere (şer’i senetlere) ‘ vakfiye ’ denmektedir. ” [1, s. 8] Külliyelelerin yönetim sistemi ve gelir mekanizması vakfiyelelerde saptanmıştır.

Vakfiyenin özeti söz konusu olan binanın bir duvarına kazınabilir, ya da vakıf vakfiyesini İstanbul'da Defter-hane' nin bu işlerle ilgili bürolarından birine kayd ettirebilirdi. Vakfın tesisinden sonra yapı, mütevellîye (vakıf yöneticisine) emanet edilip vakfiyede belirtilen şartlara göre yönetilirdi. Yapının bakımı da yine vakfın gelirlerinden yapılırdı. Vakfın gelirleri vakfiyede belirtildiği şekilde sarf edildikten sonra kalan mütevellî tarafından saklanır ve gerektiğinde tamirler bu meblağdan karşılanırdı.

Vakıf kurucuları, başta hükümdar ve ailesi (şehzadeler, sultanlar, valide sultanlar ve diğer üyeler) sonra devlet yöneticileri (vezirler, beylerbeyi, kazaskerler, paşalar) ve has ve zeamet sahipleridir.

“ Osmanlı hukukunda vakıfların yönetimi ve işleyişi konuları, ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Vakıf gelirlerinin dağıtımında genellikle üç farklı yol izlenmiştir. Ya vakıf kurucuları mülklerini doğrudan dağıtmış ya da gelirler önce ailenin eline geçmiş, sonra vakfın ihtiyaçları karşılanmıştır. Üçüncü yolda ise, gelirler vakfeden aile ile vakıf kurumları arasında paylaşılmıştır. ” [2, s. 25]

2.1.1. Vakıf Kurumları Olarak Külliyyelerin İnşa Edilme Nedenleri

2.1.1.1. Kültürel Nedenler

Külliyyelerin inşa edilmelerinin öncelikli sebebi, hükümdarlar tarafından, Anadolu ve Balkanlar' da fethedilen topraklarda, fetihten önceki Hristiyan kültürünün egemen izlerinin silinip, Türk-İslam karakterinin kazandırılmasıdır.

2.1.1.2. Ekonomik Nedenler

Külliyyeler, ekonomik potansiyelleri ile şehir planlamasında etkili olup, Anadolu ve Balkanlar' da yeni kurulan şehirlerin merkezlerini oluşturmuşlardır. Ticari yollar üzerinde kurulan külliyyeler civarda yaşayan insanlar için bir çekim alanı olmuş, böylece külliyyelerin çekirdeğini oluşturduğu kasaba ve şehirler ortaya çıkmıştır.

Külliyyelerin yapılış amaçlarındaki diğer bir ekonomik neden, vakıf sisteminden gelmektedir. Vakıf sistemi, toprak mülkiyetinin aileler elinde bölünmesini ve el değiştirmesini engellemiştir.

2.1.1.3. Toplumsal Gereksinimler

Külliyyeler, toplumsal gereksinimleri karşılamak amacıyla inşa edilmişlerdir. Toplumsal hizmetlerin başında ibadet gelirken, ikinci sırada eğitim yer almıştır. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin verilmesi, düşkün ve kimsesizlerin bakımı, yoksullara yemek dağıtılması gibi ihtiyaçlar da külliye kuruluşları tarafından sağlanarak bir ‘ toplumsal güvence sistemi ’ oluşturulmuştur.

2.1.1.4. Kişisel Nedenler

Külliyyelerin yapılış amaçları yaptıran kişiler açısından incelendiğinde, bu kişilerin öncelikli amacının İslam kültüründeki ‘ hayır işleme ’ kavramı olduğu görülür.

“ Ancak, bazen külliye ve vakıf kurumlarının yapılışlarında, yaptıran kişilerin yasadışı ve ahlakdışı yollardan edindiği kazancı gizleme ve toplumsal tepkiden çekinme gibi nedenleri, bazen de yalnızca vakıf gelirleri ile yaşayan ulemanın, ‘ zenginler ’ üzerinde yaptıkları etkiler görülmüştür. ” [2, s. 25]

2.2. Osmanlı Külliye Mimarisinin Gelişimi

“ Osmanlılarda külliye devlet yapısının ortaya çıkardığı bir mimari organizasyon olmuştur. ” [3, s. 16] 14. yy.’ ın ilk yarısından itibaren inşa edilmeye başlanmış olan külliyyeler, inşa edildikleri yerlerde Türkleşmeye, büyüme ve gelişmeye katkıda bulunmuşlardır.

“ Osmanlı külliye mimarisi üç bölümde incelenir. ” [3, s. 16]

1- Erken Dönem Osmanlı Külliyyeleri (1299 – 1437)

2- Klasik Dönem Osmanlı Külliyyeleri (1437 – 1703)

3- Son Dönem Osmanlı Külliyyeleri (1703 – 1876)

2.2.1. Erken Dönem Osmanlı Külliyyeleri (1299 – 1437)

“ Erken dönem Osmanlı külliyyeleri, zaviyeli camilerin gelişmiş şekli olan, dağınık ve geniş programlı plan şemalarına sahiptir.

Bu dönemde inşa edilen külliyyeler çoğunlukla şehre hakim yüksek tepelerde inşa edilmiştir. Külliyyeyi oluşturan yapılar arazinin topoğrafik yapısına uygun olarak yerleştirilmiş, ancak yapılar arasında bir geometrik düzen veya simetri kurulmamıştır. Külliye elemanları birbirlerine yakın inşa edilmelerine rağmen, genellikle bir çevre duvarı içine alınmamışlardır. Malzeme olarak bazen yalnızca taş, bazen ise taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. ” [3, s. 16-17]

2.2.2. Klasik Dönem Osmanlı Külliyyeleri (1437 – 1703)

“ Klasik devir Osmanlı külliyyeleri, gelişimleri ve gösterdikleri özelliklere göre:

1. Sinan Öncesi Külliyyeler
2. Sinan Dönemi Külliyyeleri
3. Sinan Sonrası Külliyyeler,

olarak üç bölümde incelenmektedir. ” [3, s. 19]

2.2.2.1. Sinan Öncesi Külliyyeler

Erken Dönem Osmanlı mimarisi, “ külliye mimarisinin bir araştırma devri olmuş, geometrik ve simetrik bir düzen ancak Fatih döneminde kurulmuştur. ” [3, s.19]

Sinan öncesi külliyyeler Erken Dönem Osmanlı Külliyyeleri’ nin devamı olarak geniş kapsamlı programlarla inşa edilmişlerdir.

2.2.2.2. Sinan Dönemi Külliyesi

Külliye mimarisi, Sinan' ın mimari anlayışı ile klasik dönemde olgunlaşmıştır. “ Yapıların yerleştirilmesini etkileyen arazi özellikleri problem olmaktan çıkmış, külliye tepelere rahatça yerleştirilebilmişlerdir. Bu devirde külliye planlamalarında ‘ Fatih Külliyesi ’ şeması ve ‘ cami–medrese birliği ’ şeması olarak iki önemli plan şeması kullanılmıştır. ” [3, s. 26]

2.2.2.3. Sinan Sonrası Külliye

Ekonomik bunalım sonucu, 16. yy.' ın son on yılında yapılan vezir külliyelerinin kapsamı küçülmüştür. Bu dönemde yapımına başlanan binalar bitirilememiş veya inşaları çok uzun sürmüştür.

“ 17. yy.' da Osmanlı külliyelerinde, klasik devirdeki düzen ve geometrik sistem bozulmuş, yerini ilk devir Osmanlı külliyelerindeki dağınık külliye anlayışına bırakmıştır. 17. yy. külliye mimarisinde, cami dışındaki birimler önemlerini kaybedip küçülerek medreselerin birer birimi haline gelmişler ve ‘ medrese külliyesi ’ olarak adlandırılmışlardır. ” [3, s. 26]

2.2.3. Son Dönem Osmanlı Külliyesi (1703 – 1876)

“ 18. yy. sonunda ve 19. yy.' da, klasik dönemdeki cami çevresinde gelişen, bir kültürel ve sosyal yapılar topluluğu anlamındaki külliye, yerini daha çok, dini anlamlı, geometrik nizamı bozulmuş, herhangi bir simetrik dengeden yoksun yapı topluluklarına bırakmıştır. Bu dönemde, bağımsız kütüphaneler, çeşmeler, okullar veya camiye bağlı bir-iki binayı içeren basit külliye inşa edilmiş, 17. yy.' ın ikinci yarısından itibaren gelişen medrese külliyesi yaygınlaşmıştır. Cephe sebilleri ve çeşmeleri önem kazanmış, sebil, çeşme ve türbeler külliyelerin ana elemanları haline gelmişlerdir. ” [3, s. 28-29]

2.3. 18. Yüzyıl Külliyelerinin Plan Şeması Ve Üslup Değişimi Açısından Değerlendirilmesi

18. yy. külliyesi, Osmanlı sultanları ve aile mensuplarının inşa ettirdikleri külliye (sultan külliyesi) ile toplumun ileri gelenlerinin (vezirler, paşalar, şeyhülislam gibi üst düzey devlet memurlarının) inşa ettirdikleri külliye (şahıs külliyesi) olarak iki gruba ayrılabilirler.

2.3.1. Yapılış Amaçları

“ 18. yy. ’da inşa edilen sultan külliyesi, merkezinde caminin yer aldığı, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, imaret, türbe ve diğer elemanların camiye göre konumlandığı yapı gruplarıdır. ” [1, s. 152] Sultan külliyesinin yapımında dini işlevin önde gelen neden olduğu camilere verilen önemden anlaşılmaktadır. Coğunluğu medrese külliyesi olan 18. yy. şahıs külliyesinde ise eğitim ön planda olmuş, medrese ve sıbyan mektebi gibi yapılar ile topluma eğitim hizmeti verilmiştir.

2.3.2. Plan Şemalarının Özellikleri

18. yy.’daki sultan külliyesi, yerleştirildikleri alan ve kapsamı açısından diğer külliyelerden daha büyük ölçeklidir. “ 18. yy. selatin külliyesinde, büyük bir avlunun içinde yer alan caminin merkezini oluşturduğu, diğer fonksiyonel yapıların iç avlu etrafında düzenlendiği bir planlama söz konusudur. ” [1, s. 152] Yapıların belirgin bir simetri arayışı ya da geometrik düzen içinde yerleştirildikleri külliye, dış duvarlarla çevrilmiştir (Üsküdar Yeni Valide, Laleli külliyesi gibi).

Selatin külliyesinden daha küçük ölçekli olan şahıs külliyesi genellikle bir cadde ya da sokak üzerinde konumlandırılmıştır. Yapıların yerleştirilmesinde, öncelikle topoğrafyaya uyum göz önünde bulundurulurken, selatin külliyesinden farklı olarak simetri ve geometrik düzen arayışı yoktur. (Eyüp Hacı Beşir Ağa, Ahmediye külliyesi gibi)

“ Medrese merkezli olarak planlanan şahıs külliyesinde, dersane hacimleri 17. yy. medrese mimarisinin devamı olarak, revaklı öğrenci hücrelerinden koparak ayrı bir

birim şeklinde, külliye duvarına bitişik olarak yer almıştır. Bazı külliyelerde bağımsız dersane mekanı mescid işlevini de üstlenmiştir. ” [1, s. 153] (Babıali Hacı Beşir Ağa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Feyzullah Efendi külliyesi gibi)

Çeşme ve sebiller işlevlerinden çok dekoratif özellikleri ile ele alınmışlardır. Bazılarında kütüphane ve sıbyan mektebi yapıları tek katlı olarak inşa edilmiş, bazılarında ise sokağa açılan giriş kapısının üzerinde fevkani olarak yer alarak, külliye cephe görünüşünde etkili olmuşlardır (Üsküdar Ahmedîye, Yeni Valide külliyesindeki gibi).

Büyük külliyelerde, medrese ve imaret kendi iç avluları etrafında düzenlenmiş, şahıs külliyelerinde ise medrese avlusu etrafında düzenlenen yapılarla bir bütünlük oluşturulmuştur.

Sultan külliyelerinde anıtsal olan giriş kapıları, şahıs külliyelerinde cadde üzerinde yer alan kemerli boşluklar şeklindedirler.

2.3.3. Cephe Anlayışı

Bazı medrese külliyelerinde, yapılar külliye çevreleyen dış duvarlar üzerinde yer almış ve bu duvarlarla bütünleşerek yapının dış görünüşünü belirlemişlerdir (Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Kaba Halil Efendi Medresesi gibi).

Bazı örneklerde, “ külliye çevreleyen dış duvarlar ve bu duvarlar üzerinde yer alan giriş kapıları, sebiller ve çeşmeler, dairesel ve içiçe geçmiş formlarıyla cadde veya sokak cephelerine zenginlik kazandırmışlardır. ” [1, s. 157] (Nuru Osmaniye, Babıali Hacı Beşir Ağa külliyesi gibi)

2.3.4. 18. Yüzyıl Külliyelerinin Şehircilik Açısından Önemi

İstanbul’un ticari merkezlerinde ya da yakınlarında inşa edilen 18. yy. sultan külliyesi, Klasik Osmanlı Dönemi geleneği olarak, şehir silüetine katılmışlardır.

Daha küçük ölçekli olan şahıs külliyesi ise genellikle, İstanbul’un mahalle dokusu içerisinde yer almış ve bulundukları semtin ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

2.4. Osmanlı Eğitim – Öğretim Sistemi

“ Osmanlı Devleti’nin eğitim ve öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir alt kademesini teşkil eden mekteplerdir. ” [4, s. 207]

“ Camilerde başlayan eğitim ve öğretim faaliyetleri, cami dışı müesseseler kurulduktan sonra da devam ettiği gibi, küçük çocukların cami ve mescitleri temiz tutamayacakları düşüncesiyle daha çok mabedlerin dışında yürütülmüştür. ” [5, s. 4]

“ Sıbyan mektepleri ve medreseler Osmanlı Devleti’ ne has kurumlar değildir, birçok kurumla birlikte Anadolu Selçuk kültüründen devir alınmışlardır. ” [5, s. 10]

“ Günümüze ulaşmış bir okul yapısı yoktur. ” [6, s. 21] “ Konya Şemseddin Ebu Said Altun Aba Medresesi, Sırçalı Medrese, Sivas Gök Medrese günümüze ulaşan Selçuk medreselerinden bazılarıdır. ” [5, s. 10] “ Osmanlı Devleti’ nde eğitim devletin vermekle yükümlü olduğu bir hizmet değildir. ” [7, s. 89] Osmanlı eğitim yapıları vakıf sistemi ile yapılmış ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kurumlarda, öğrenciler parasız öğrenim görmüş, yapının vakfiyesinde belirtilen şekilde yardım almışlardır.

2.4.1. Sıbyan Mektepleri

Mekteb, ‘ okuma yazma öğrenilen yer ’ demektir. Sıbyan mektepleri, Osmanlı döneminde özellikle küçük yaştaki, yetim kız ve erkek çocuklarının öğrenim gördükleri vakıf kurumlarıdır.

“ Sıbyan mekteplerinde okuma yazma, din bilgileri ve Kur’an ezberi öğretilirdi. ” [4, s. 207] Sıbyan mektepleri medreselerin alt kademesini oluştururlar, mektepten mezun olan öğrenciler medreselerde eğitimlerini sürdürebilirlerdi.

Sıbyan mektepleri, Osmanlı sultanları ve aile mensupları ile vezirler, paşalar, şeyhülislam gibi toplumun ileri gelenleri ve halk tarafından yaptırılmışlardır. İmparatorluğun merkezi olan İstanbul’daki sıbyan mekteplerinin sayıları üzerine tam bir kaynak yoktur. “ 1919 yılında Muallim Cevdet’ in derlediği (tam bir liste değildir) sıbyan mektepleri listesinde; hanım sultan ve saraylı kadınların yaptırdığı 39, hükümdarların yaptırdığı 7, paşaların yaptırdığı 35, esnaf ve ağaların yaptırdığı

60, bey, çelebi ve efendilerin yaptırdığı 42 olmak üzere toplam 183 sıbyan mektebi belirtilmiştir. ” [8, s. 347-348]

“ Tanzimat’ tan (1839) 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ nun çıkışına kadar İstanbul’da mevcut sıbyan mekteplerinin sayısına bakıldığında ; Tanzimat’ tan biraz sonra sıbyan mektepleri 360 civarındır. 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile İstanbul’ daki sıbyan mektepleri 12 daireye ayrılıp 264 tanedir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ nun yayınlanmasından sonra Vakıflardan özel idareye ve buradan Belediye’ye devir olunan mekteplerin sayısı 364 ‘ tür. Bir başka istatistik kaydına göre 373 tanedir. ” [8, s. 349] “ Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ nun yürürlüğe girdiği 3 Mart 1924 tarihinden sonra İstanbul’daki 364 sıbyan mektebi ile ilgili tespitlerde, 92’ sinin tamamen yıkıldığı ve arsalarının mevcut olduğu, 34’ ünün başka amaçlarla kullanıldığı, 7’ sinin vakıflarca satıldığı, 29’ unun kiraya verildiği, 7’ sinin medreseye dönüştürüldüğü, 11’ inin Halk Fırkası’ nca işgal edildiği, 34’ ünün kullanılamayacak düzeyde harap olduğu, 10’ unun yerlerinin saptanamadığı, 72’ sinin müze, dispanser, resmi kurum olarak kullanıldığı, 62’ sinin yola terk edildiği, ancak 15’ inin okul işlevini koruduğu tespit edilmiştir. Bunlar da ilgili yasa gereği kapatılmıştır. ” [9, s. 547]

A. Turgut Kut’ un elinde bulunan “ 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı sanılan, ‘ Mekatib-i Vakfiye Cetveli ’ adını taşıyan vesikada, mekteplerin listesi tam olmaktan uzaksa da 318 mektebin ismi (4’ ü tekrar edilmiş olduğundan 314 mektep) vardır. Vesikanın en önemli özelliği, mekteplerin adreslerini vermesi ve durumlarını belirtmesidir. ” [8, s. 350]

2.4.1.1. İstanbul’daki Sıbyan Mekteplerinin Tipolojik Özellikleri

Sıbyan mektepleri şehir dokusu içinde dinsel yapılara bağlı olarak bulundukları gibi tek yapılar olarak da yer almaktadırlar.

“ Bir külliye içinde yer alan sıbyan mekteplerinin yerleştirilmesinde dikkati çeken en önemli özellik, daima içinde bulundukları külliye’den tecrit edilmiş bir plan düzenine göre yapılmış olmalarıdır. ” [6, s. 148] “ Okullar sokağa açılan özel girişlere, kendi içlerine dönük avlu ve oyun bahçelerine sahip olup daima külliye’nin bir dış köşesinde yer alırlar. Bu planlama ile muhtemelen çocukların oyun ve gürültüleri ile

külliyeinin diğer bölümlerini rahatsız etmemeleri amaçlanmıştır. ” [6, s. 148-149]
Sıbyan mektepleri, mahalle ile külliyeinin kesişme noktasında yer almışlardır. Mektep yalnızca külliyeinin bir parçası değil, aynı zamanda gündelik hayatın da bir parçasıdır.

“ Mahalle içlerine dağılmış olan sıbyan mektepleri incelendiğinde, genellikle köşe başlarında ve merkezi noktalara yerleştirilmiş olmaları dikkat çekicidir. ” [6, s. 150]

“ Sıbyan mektepleri genellikle taş yapılardır. Ahşap mahalleler içerisinde çıkabilecek olan yangınlara karşı koyabilmeleri, yangının bir sokaktan diğer sokağa atlamasını önlemeleri veya geciktirmeleri, okulların köşe başlarına yerleştirilmelerinin bir diğer nedenidir. Sıbyan mekteplerinin altında genellikle bir su öğesinin bulunması bu görüşü desteklemektedir. ” [6, s. 150]

“ Sınıf hacminin daima çift yönden ısklandırılma ve havalandırılma arzusu, yapıların çok geniş bir arsayı kaplamaması gerekçesiyle de birleşince, okulları köşelere inşa etmek uygun olmuştur. ” [6, s. 151]

“ Sıbyan mektepleri genellikle iki katlıdır. Çocukların rutubetten korunmaları, ders sırasında sokaktan gelebilecek gürültülerin önlenmesi ve daha uygun bir ısklandırma arzusuyla derslikler çoğunlukla üst katlara yerleştirilmiştir. Zemin katlara dükkanlar, kapalı oyun yerleri, helalar, çeşmeler, sebiller yerleştirilmiştir. ” [6, s. 153]

“ Sıbyan mektepleri genellikle tek dersliklidir. ” [6, s. 158] İslamiyet’in başlangıç yıllarında mekteplerin çıkış noktası olan, basit bir hacim içerisinde, bir hocanın yönetiminde ve küçük bir topluluğa verilen dersler, sıbyan mekteplerinin tek derslikli oluşlarının öncelikli nedenidir. Diğer neden ise, vakıf yapıları olan mekteplerin gerek yapılarındaki, gerekse de kullanımındaki ekonomiklik arayışı olmalıdır.

“ İstanbul’ daki sıbyan mekteplerinin bir çoğunda, dersliklerin yanında, girişi derslikten olan küçük birer oda vardır. ” [6, s. 158] (Tersane Emini Yusuf Efendi, Akarçeşme sıbyan mekteplerinde olduğu gibi [6, s. 159-160])

“ Dersliklerin ölçüleri 6.50x6.50 m. ile 8.00x8.00 m. arasında değişir. Sıbyan mekteplerinde derslikler genellikle kare biçimde olup, dikdörtgen planlı yapılar yok denecek kadar azdır. Tavan yükseklikleri 3.50-5.00 m arasında değişir. ” [6, s. 162]

“ Derslikler genellikle kubbe veya tonozlarla örtülmüştür. Kıрма çatılar ise

genellikle yeni devir yapılarında veya sonradan tamir görmüş olanlarda kullanılmıştır. ” [6, s. 171]

“ Sıbyan mekteplerinde kubbe veya tonozlar dış duvarlara taşıtılmıştır. Mekteplerin bazılarında duvarlar moloz taş veya tuğla üzerine taş levhalar kaplanarak yapılmıştır (Süleymaniye, Sultan Ahmet sıbyan mekteplerinde olduğu gibi). Duvarlar bazen kesme taştan, bazen de almaşık olarak örülmüştür. ” [6, s. 168] “ Duvar örgüsü genellikle kirpi saçaklarla sonlandırılmıştır. Kubbe ve tonozlar tuğla kullanılarak yapılmıştır. ” [6, s. 171]

“ Tuğla malzemeden inşa edilen kubbe ve tonozların iç yüzeyleri genellikle sıvanmış, dış yüzeyleri ise iklim tesirlerine karşı korumak amacıyla kurşunla kaplanmıştır. ” [6, s. 171]

2.4.2. Medreseler

Medrese, ‘ders yapılan’, veya ‘ders çalışılan’ yer demektir. “ Osmanlı eğitim düzeninde medreseler, orta ve yüksek öğretimi örgütleyen kurumlardır. ” [10, s. 320]

“ Yetişkinlerin eğitim ve öğretimine tahsis edilen cami dışı müesseselerin ilk örnekleri Abbasiler devrinde görülmüştür. Eğitim ve öğretim müesseselerinin medrese olarak adlandırılmalarına 9. asırda başlanmış, medreselerin resmi bir teşekkül olarak devlet eliyle kurulması ise 10. asırda Karahanlılar zamanında olmuştur. ” [5, s. 5]

Medreseler, başta öğretim vazifesi olmak üzere, bilim çalışmaları, din işleri ve çeşitli teşkilatlara (başta Adalet ve Mülkiye) eleman yetiştirme yolunda büyük hizmetler vermişlerdir.

“ Medrese eğitimi, verilen bilgilerin kapsam ve düzeyine göre iki kümede toplanmaktaydı; umumi medreseler ve ihtisas medreseleri. ” [5, s. 20]

Umumi medreselerde, Kur’an eğitimi ve hıfzı yanında, Arap dili ve grameri, İslam akait ve ahlakı, etik değerler, peygamberin hayatı ve benzeri konularda eğitim ve öğretim yapılırdı. “ Yerel medreseler de diyebileceğimiz umumi medreseler,

Osmanlı devletinin köylerine varıncaya kadar her yerinde açılmışlardır. ” [4, s. 176]
Bu eğitim aşamasını tamamlayanlar müftü veya müderris olurlardı.

İhtisas medreseleri ise, özel eğitim programları olan ‘darül-kurra’, ‘darül-hadis’ ve ‘darüt-tıb’ medreseleriydi. “ Bölgesel medreseler diye adlandırabileceğimiz ihtisas medreseleri bulundukları bölgelerin kalifiye eleman ihtiyacını karşılamışlardır ” [4, s. 176]. “ Darül-kurralara girebilmek için, sıbyan mektebi ya da ona eşit düzeyde eğitim görmüş olmak gerekirdi. Darül-kurralarda Kuran ezberletilir, kıraat ve maharici’l-huruf öğretilerek, imam, müezzin gibi din görevlileri yetiştirilirdi. Darül-hadislere girebilmek için ise genel medrese çıkışlı olmak ya da ona eş düzeyde eğitim görmüş olmak gerekirdi. Darül-hadislerde hadis ve ilgili konularda derinleşmeye yönelik, üst düzeyde eğitim verilirdi. Darüt-tıblarda takib edilen eğitim ve öğretim sistemi bilinmemektedir. ” [10, s. 320-321]

Bir medreseye devam süresi, sonunda başarılı olmak şartıyla birkaç ay ile üç yıl arasında değişirdi. Bölgesel medreselerde eğitim gören öğrenciler daha ileri bir eğitim almak isterlerse, beceri, kabiliyet ve yeteneklerine göre yapılan bir eleme sonucunda medrese hiyerarşisinin zirvesi olan İstanbul’a gönderilirdi.

2.4.2.1. Osmanlı Medreselerinin Tarihi Gelişimi

Medreseler, Osmanlılar döneminde hem program alanında, hem de mimari alanda büyük yenilik ve ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Osmanlı Devleti’ nin kuruluşuyla birlikte, öğretim ve eğitim işleri ele alınarak, önceki Selçuklu örneğine uygun yeni medreseler açılmaya başlanmıştır. Orhaniye Medresesi, Osmanlıların Anadolu’da kurdukları ilk medrese olup, Orhan Gazi tarafından İznik’te yaptırılmıştır. Bursa’nın fethinden sonra devlet merkezinin buraya taşınmasıyla, Bursa ilmi bakımdan öne geçmiş, burada birçok medrese inşa edilmiştir. Rumeli’nin fethinden sonra ise Edirne başta olmak üzere birçok şehirde diğer vakıf eserlerin yanında medreseler de inşa edilmiştir.

İstanbul’ un fethi ve devletin merkezi olmasından sonra, “ Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Fatih Külliyesi içinde yer alan ve ‘ Sahn-ı Seman ’ olarak adlandırılan 8 medrese ve tetimmeleri, Osmanlı yükseköğretiminde önemli bir

gelişim evresidir. ” [10, s. 323] “ ‘ Sahn-ı Seman ’ denilen bu sekiz medrese yüksek tahsil içindir. Tetimmeler ise sahn medreselerine öğrenci yetiştirilen sekiz medreseden oluşturulmuştur. ” [4, s. 163] Fatih Külliyesi’ ndeki medreselerin inşasından sonra, Osmanlı medreselerinde yeni bir düzenleme yapılmış, eğitim kademeleri aşağıdan yukarıya doğru yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve ‘ Sahn-ı Seman ’ olarak sıralanmıştır.

Osmanlı medrese sistemindeki büyük gelişmelerden bir diğeri de Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. “ Süleymaniye Külliyesi’ ndeki medreselerde, Fatih döneminde oluşturulan sistem tıp, matematik ve hadis eğitimi yapan medreselerle geliştirilmiş; sahn-ı semanla biten medrese kademelenmesine üst basamaklar eklenerek, tümü 12 derece olan yeni bir sıralama ortaya çıkarılmıştır. ” [10, s. 323]

16. yy’ ın son çeyreğinde, Osmanlı devlet yönetimindeki aksaklıklar ve disiplin dışı uygulamalar sonucu, medrese müesseselerinde de bozukluklar görülmeye başlanmıştır. Medreselere giriş ve müderris olma kurallarının çiğnenmesi, nüfuslu kişiler aracılığıyla haksız muameleler ve usulsüz atamalar yapılması sonucu eğitim ve öğretimin niteliği düşmüştür.

“ 18. ve 19. yy.’ larda medreselerin bozulmasına sebep olan tesirlerin ortadan kaldırılması için çeşitli girişimlerde bulunulduysa da sonuç alınamamıştır. ” [10, s. 324] Medresenin artık kendini değişen dünya şartlarına uyduramayacağı görülmüş ve 18. yy.’ ın son çeyreğinden itibaren medreselerin dışında farklı programlar uygulayan okullar açılmaya başlanmıştır. Avrupa’dakine benzer bir eğitim düzeni kurulması girişiminde bulunulmuş, medreseler dışında tıp, mühendislik ve harp okullarıyla yeni bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Tanzimat’ la (1839) medreselere yeni düzenlemeler yapılmamış, kendi kapalı düzenlerini sürdürmeye bırakılmışlardır.

“ II. Meşrutiyet’ ten (1908) sonra medreselerin denetlenmesi konusu yeniden ele alınmıştır. 1914’ te çıkarılan ‘ Islah-ı Medaris Nizamnamesi ’ ile İstanbul medreseleri ‘ Darü’l-Hilafetü’l-Âliyye ’ adıyla tek isim altında toplanarak, aynı şartlarla eğitim yapılması hedeflenmiştir. Her biri 4 yıllık 3 bölüm halinde olan bu yeni eğitim programında, pozitif bilim ve yabancı dil eğitime de yer verilmiştir. Bu üç bölüm ‘ tali kısm-ı evvel ’, ‘ tali kısm-ı sani ’ ve ‘ ali ’ ismini almıştır. Medreseler, Cumhuriyet döneminin başında ‘ Tevhid-i Tedrisat ’ (Eğitimin

Birleştirilmesi) ilkesine bağlı olarak 16 Mart 1924'te kabul edilen yasa ile kapatılmıştır. ” [10, s. 324]

2.4.2.2. İstanbul Medreseleri ve Tipolojik Özellikleri

“ İstanbul medreselerinin kent içindeki dağılımlarına bakıldığında sur içinde büyük bir yoğunluk kazandıkları, sur dışında ise sur içine oranla daha az sayıda oldukları görülmektedir. ” [10, s. 322]

“ İstanbul medreselerinin en yoğun olarak bulundukları yer Fatih Camii ile Çarşamba arasındır. Bunun başlıca sebepleri, fetihten sonra tesis edilen Sahn medreselerinin burada bulunması, medreseler arası gidip gelmelerde kolaylık sağlanması olmalıdır. ” [11, s. 6]

“ Fatih’ ten sonra medreselerin yoğun olarak toplandıkları semtler Bahçekapısı- Sultanahmet - Cağaloğlu ; Çemberlitaş – Çarşıkapısı - Beyazıt ; Süleymaniye - Vefa ; Vezneciler – Saraçhane - Laleli’ dir. Kocamustafapaşa - Cerrahpaşa, Topkapısı ve civarı ile Eyüp, Üsküdar ve Galata cihetlerindeki medreselerin sayısı daha azdır. ” [11, s. 6]

“ Eski bir ruznameye göre 17. yy. ortalarında nefsi-i İstanbul’da 122, Eyüp ve Kasımpaşa ile birlikte 131 medrese bulunuyordu. Hezarfen Hüseyin Efendi ise 1675’ te İstanbul’daki medrese sayısını 126, darülhadis sayısını ise 100 olarak gösterir. ” [10, s. 321] “ 1791’de yapılan bir sayımda medrese sayısı 181 olarak tespit edilmiştir. ” [11, s. 4] “ 1869’da hazırlanmış olan bir listeye göre o tarihteki faal medreselerin sayısı 166’dır. Bugün mevcut oldukları halde bu belgede yer almayan; Eyüp’teki Beşir Ağa, Zal Mahmud Paşa, Galata’daki Valide Kethüdası Mehmed Efendi ve Üsküdar’daki Mihrimah Sultan, Çinili medreselerinin 1869’da harap durumda oldukları veya başka bir nedenle kullanılmadıkları anlaşılmaktadır. ” [10, s. 322]

“ 1914’e gelindiğinde nefsi-i İstanbul ve bilad-ı selasede 12’ si yanmış veya kullanılamayacak kadar harap 185 medrese bulunmaktadır. 1206 tarihli defterde 19. ve 20. yy.’ da tanzim edilmiş olan listelerde bulunmayan 14 medreseye rastlanmaktadır. Günümüze ulaşanların sayısı ise, harap olanlar dahil, 90’ı bulmamaktadır. ” [11, s. 4]

Tipolojik özellikleri incelendiğinde, “ İstanbul medreselerinin bir kısmının bir camiye bağlı, diğer kısmının ise camilerden bağımsız olarak inşa edilmiş oldukları görülür. Bir camiye bağlı olarak inşa edilen medreselerin bazıları cami ile aynı avluyu paylaşmışlar, bazıları ise bir külliye içinde yer aldıkları halde ayrı bir bina olarak inşa edilmişlerdir. Bir camiye bağlı olmaksızın inşa edilmiş olan medreseler, ya sıbyan mektebi, sebil, türbe gibi yapıların mevcut olduğu küçük külliyeler halinde, ya da yalnızca medreseden ibaret olarak yapılmışlardır. Yanında bir cami bulunmayan medreselerden bazılarının dersaneleri mescit veya cami haline getirilmiştir.” [11, s. 6]

Medreseler, genellikle tek katlı ve kargir yapılardır. Medreselerin ana elemanları derslerin verildiği dersane ile öğrencilerin barındırıldığı hücrelerdir. Hijyenik yaşam için gerekli olan şadırvan, gusülhane, hela gibi donatılar medreselerin diğer öğeleridir.

Odalar avluyu çevreleyen revakların gerisine yerleştirilmişlerdir. Odalarda birer ocak mevcuttur. Isı kaybını önlemek amacıyla odaların pencereleri oldukça küçük olup, bazılarında odaların hava ve güneş almasını temin etmek için sadece iç avludaki revaklara açılan bir ya da iki pencere bulunurdu.

Şadırvan genellikle avlunun ortasında bulunurdu. Bazı küçük medreselerin ise akar suyu olmayıp, yalnızca kuyuları bulunurdu. Medreselerin helaları genellikle küçük bir geçit ile girilen arka bahçelerde yer alırdı. Tuvaletler, çamaşırlık ve gusulhaneler yanyana olup, odaların dışında ayrı bir çatı altında inşa edilmişlerdir.

İstanbul medreselerindeki dersanelerde dikdörtgen ve sekizgen planlı olanlara rastlansa da, dersaneler genellikle kare planlıdır. Dersane örtüsü klasik dönemde kubbe olup, 18. yy’ dan sonra inşa edilenlerde aynalı tonoz ve tekne tonoz örtü de kullanılmıştır. Hücreler genellikle kare planlı olup, dikdörtgen planlı olanlara da rastlanır. Hücre örtüsü ise genellikle kubbe iken bazılarında tonoz örtü de görülmektedir. Bazı medreselerde hücre dizileri arasında eyvanlar da mevcuttur.

Şadırvanlar, medresenin görkemli ya da sade oluşuna göre bazen sütunlarla taşınan saçaklı bir çatı altında fiskiyeli mermer hazne olarak, bazen ise bir veya daha fazla sayıda musluğu olan sandık biçiminde mermer hazne olarak yapılmışlardır.

“ Medrese planları incelendiğinde, hücrelerin diziliş düzenlerine ve dershanenin hücrelerle olan ilişkilerine bağlı olarak çeşitlilik gözlenir. Z. Ahunbay’ ın yaptığı sınıflandırmaya göre İstanbul’da mevcut medreselerde, hücrelerin diziliş biçimleri ve oluşturdıkları kütlelerin dersbaneyle olan ilişkileri aşağıdaki düzenlerde gerçekleştirilmiştir; (Şekil A.1)

- I- Yan Yana Tek Dizi: Tek dizi olarak sıralanan hücrelerden oluşan medreselerde, dersbane hücrelerin ucunda veya aralarında yer alır.
- II- Karşılıklı İki Dizi: Hücrelerin karşılıklı iki sıra halinde dizildikleri bu plan düzeninde dersbane genellikle simetri eksenini üzerinde ve hücrelerden bağımsız olarak yer alır.
- III- ‘L’ Plan: Hücrelerin ‘L’ oluşturacak biçimde iki kol üzerinde dizildikleri bu plan düzeninde, dersbane-hücre ilişkilerinde aşağıdaki çeşitlemeler görülür;
 - a-) Dersbane hücrelerden ayrı olarak avlunun boş kalan köşesinde yer alır.
 - b-) Dersbane ‘L’ nin bir ucuna bitişiktir.
 - c-) Dersbane kendisine eş değerli ikinci bir kütle ile birlikte, hücrelerden ayrı olarak avlunun bir kenarını sınırlayacak şekilde yerleşmiştir.
- IV- ‘U’ Plan: Hücrelerin ‘U’ oluşturacak biçimde, üç kol üzerinde dizildiği bu plan tipinin çeşitlemeleri genel olarak hücre-dersbane ilişkilerine göre oluşur;
 - a-) Yalın ‘U’: Bu durumda ya medrese cami ile aynı avluyu paylaşmaktadır ve cami aynı zamanda dersbanedir ya da medrese cami ile aynı külliye içindedir, ancak ayrı bir avlusu vardır. (Her iki durumda da dersler camide yapıldığına göre bu dizilişi dersbanesiz kabul etmemek gerekir; ancak aynı avluyu paylaşan ve dersbaneli olan ‘U’ plandan ayırmak için ‘yalın U’ deyimini kullanılmıştır.)
 - b-) Dersbane ‘U’ nun açık olan kısmındadır. Bu tipin uygulamalarında dersbane genel olarak simetri eksenini üzerinde yer alır.
 - c-) Dersbane ‘U’ nun simetri eksenini üzerinde, hücreler arasında yer alır.

d-) Dershane ‘U’ nun bir ucuna bitişiktir.

e-) Dershane ‘U’ nun yan kenarlarından biri üzerinde yer alır.

f-) Dershane yaklaşık olarak aynı boyutta olan ikinci bir kütle ile birlikte ‘U’ nun açıklığı üzerinde yer alır.

V- Dikdörtgen Plan: Hücrelerin ve dershane avlunun dört kenarını çevreleyecek biçimde sıralandığı bu düzenin alt bölümlerinde;

a-) Dershane hücreler arasında yer alır.

b-) Dershane kenarlardan birinin ortasında yer alır.

c-) Dershane dikdörtgenin bir köşesinde, dışa çıkıntılı olarak yer alır.

V- Sekizgen Plan: Hücreler ve dershane planlı bir avluyu çevreledikleri plan düzenidir.

Yapı adasının biçimi, boyutları gibi arsa koşulları ile zorlanan bazı uygulamalarda, belirli bir şemaya girmeyen planlar veya belirli bir şemaya yaklaşmakla birlikte, tam şemalaştırılamayan planlar da vardır .”[10, s. 325-326]

2.4.2.3. Darülhadisler

“ Osmanlı Darülhadisleri, sadece Hadis ilimleri ve Tefsir okutulmak üzere yapılmış yüksek düzeyli medreselerdi. Darülhadislerde öğrenci olabilmek için, umumi medreselerin tahsilini tamamlamak veya devam edilmek istenen Darülhadise öğrenci olabilecek kadar tahsil görmüş olmak gerekirdi. ” [12, s. 201]

“ İstanbul’ daki ilk darülhadis, Süleymaniye Külliyesi kapsamında 1557 yılında eğitime başlamıştır. 17. ve 18. yy.’ larda İstanbul’da yeni darülhadisler açılmış ve bazı alt düzey medreseler darülhadise çevirilmiştir. ” [13, s. 563]

“ 1882’ deki bir sayımda İstanbul’ daki faal darülhadisler; Darülhadis-i Süleymaniye, Tabhane (Süleymaniye Külliyesi’ nin tabhanesi iken sonradan darülhadis yapılmıştır), Hasan Ağa (Kalenderhane),Damat İbrahim Paşa(Şehzadebaşı), Papazzade (Koska), Baba Mahmud Bekir Ağa (Şehzadebaşı),

Bosnavi (Horhor), Hulusi Efendi (Otlukçu Yokuşu), İzzet Efendi (Yavuzselim), Hacı Beşir Ağa (Eyüp) olarak saptanmıştır ” [13, s. 563].

20. yy.’ ın başında, bu darülhadislerin bir kısmı bakımsızlıktan ve vakıflarının işlevlerini yitirmesinden dolayı kapanmıştır. 1914’ te Darü’l-Hilafet’ül-Aliyye Medresesi kapsamında yer alan darülhadisler, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ nun kabulü ile kapatılmışlardır.

2. 4. 3. Kütüphaneler

Osmanlı’ daki diğer eğitim yapıları gibi, kütüphaneler de vakıf yapılarıdır. Yönetim, işleyiş ve finansmanları ile ilgili bilgiler ve kütüphane dahilindeki eserlerin listeleri kütüphanelerin vakfiyelerinde açıkça belirtilmiştir.

2.4.3.1. Osmanlı Kütüphanelerinin Tarihi Gelişimi

“ İslam dünyasındaki kitaba olan ilgi Osmanlılarda da devam etmiş, Osmanlı İmparatorluğu’ nun kuruluşundan sonra inşa edilen cami ve medreselerde kütüphaneler oluşturulmuştur. ” [14, s. 17] İstanbul’ da müstakil kütüphaneler kurulmadan önce kitaplar cami, medrese ve tekkelerdeki kitap dolapları içinde saklanmıştır.

“ 15. yy.’ da Osmanlı Devleti’ nde kütüphane yapıları küçük binalarda, az sayıda personel ve kitaptan oluşan koleksiyonlarla kurulmaya başlanmış ve zaman içinde yönetim ve yapılar açısından gelişmiştir. ” [14, s. 19]

İstanbul ‘daki ilk müstakil kütüphane 1661 tarihinde yapılmış olan Köprülü Kütüphanesi olup, 17. yy.’ ın ortalarından itibaren bir külliyeyle bağlı, ya da tam bağımsız kütüphane yapıları inşa edilmeye başlanmıştır.

16. yy’ ın son çeyreğinde Osmanlı devlet yönetimindeki aksaklıklar ve disiplin dışı uygulamalar eğitim ve öğretim alanında da bozukluklara sebep olmuştur. 1703’ te III. Ahmet tarafından ilmiye sınıfına çekidüzen vermek amacıyla hatt-ı humayun çıkarttırılmış, kütüphanelerin sayılarının çoğaltılmasına çalışılmıştır. Bir çeviri heyeti kurularak tercümele yaptırılmış, matbaa getirtilmiştir. 18. yy. boyunca dönemin

padişahlarının da desteği ile kütüphanelerin kurulmasına ve geliştirilmesine hızla devam edilmiş, bu gelişme 19. yy.da da sürmüştür. 19. yy. da yapılan yeni düzenlemelerle vakıf kuruluşu olan kütüphanelerin yönetimi devlete geçmiştir.

2.4.3.2. Kütüphanelerin Planlama Özellikleri

Kütüphaneler inşa edilirken öncelikle gürültüden uzak alanlar seçilmeye çalışılmış ya da kütüphane binaları avlu içine alınmıştır. Kitapların nemden korunabilmeleri amacıyla kütüphane hacimleri genellikle bir bodrum katın üzerinde yükseltilmiştir.

Kütüphanelerin aydınlatılmasında iki sıra pencere sistemi kullanılmış, gerektiğinde üstten ışıkla desteklenmiştir. Kitapları korumak amacıyla, biri demirden olan çift kapılar ve demir pencere kapakları kullanılmıştır.

Girişleri genellikle revaklı olan kütüphanelerin içleri çok sade yapılmıştır. Zemin döşemesi halılar ile kaplanmış, okuyucuların oturabilmesi için minderler, kitaplarını koyabilmeleri için de rahleler yerleştirilmiştir.

2.5. Osmanlı İmparatorluğunun 18. Yüzyıldaki Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Durumu

Osmanlı İmparatorluğu, 16. yy.' ın sonuna kadar, genişleme siyasetini sürdürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu' nun ' Gerileme Dönemi ' 1699 yılında, Karlofça Anlaşması ile başlamıştır. İmparatorluk 17. yy. başlarından itibaren her alanda güç kaybetmeye ve gerilemeye başlamıştır.

Avrupa ile güç dengesinin Osmanlılar aleyhine bozulması, 16. yy. başlarından itibaren dünya ticaret yollarının değişmesiyle hızlanan ekonomik zayıflamaya, Venedik ve Avusturya ile uzun süren savaflara ve Celali isyanları ile Anadolu'daki şehirlerin boşalıp İstanbul'a doğru göçün başlamasına dayanmaktadır.

“ Bu yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu' nun yönetim sisteminde de bozulmalar görülmektedir. Bunun başlıca sebebi, eski kanun ve nizamlara uyulmayarak, bunların yerini rüşvet ve iltimasın almasıdır. ” [15, s. 275] “ Ayrıca bu dönem, bazı

padişahların çok kısa süre tahtta kaldığı, bazı vezir sülalelerinin ise ülke yönetiminde söz sahibi oldukları , yönetimde sürekliliğin olmadığı bir dönemdir ” [1, s. 3].

18. yy. ise gerilemenin durdurulmaya ve çözümlerin üretilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Ulemanın yönetimdeki ağırlığının arttığı bu dönemde, askeri kökenli kişilerden çok sivil bürokrasiden yetişen kişiler vezir olarak seçilmeye başlanmıştır.

“ 18. yy. başlarından itibaren Osmanlılar Avrupa ile ilk diplomatik ilişkilerini kurmaya başlamışlardır. Bu ilişkiler, öncelikle Avrupa’ dan askerlik sanatı ile ilgili yeni metodların alınması amacıyla başlamış, Osmanlı kurumlarının bu örneklerle göre düzenlenmeye çalışılmasıyla devam etmiştir. Sultan III. Ahmed döneminde, Viyana, Paris, Moskova ve Varşova gibi Avrupa başkentlerine elçiler gönderilmiştir. Elçilerden normal görevlerinin yanı sıra Avrupa medeniyeti hakkında bilgi vermeleri, ülke kalkınması ve eğitim ile ilgili uygulanabilecek özellikler yazılı olarak bildirmeleri istenmiştir. ” [15, s. 300] İstanbul’da Avrupa yaşam tarzına başlayan ilgi 1718-1730 arasındaki Lale Devri’nde sanata da yansımıştır. Bu dönemde, Avrupa’ ya gönderilen ekipten İbrahim Müteferrika tarafından ilk matbaa Osmanlı ülkesine getirilerek, Osmanlı topraklarındaki ilk basımevinin kurulması çalışmalarına başlanmıştır.

“ Lale Devri’nde yaşanan Avrupa’ya açılış ve yenileşme hareketleri, ayan sınıfının (toprak sahipleri, ve mülki, askeri, dini görevlilerden oluşan üst sınıfın) tepkisini çekmiştir. 1730’ daki Patrona Halil ayaklanmasında, padişah azledilmiş, sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öldürülmüş ve Kağıthane’de inşa edilen köşkler ve lale bahçeleri ortadan kaldırılmıştır. ” [1, s. 4]

18. yy. boyunca, yapılan savaşlar, ülke ekonomisini bozmuş, batıda toprak kayıpları sürmüştür. 1739 ile 1768 yılları arasında yaşanan geçici barış döneminde, Osmanlı hükümdarları, savaştan kaçınarak, sorunları diplomatik yollardan çözmeye çabalamışlardır. Bu barış döneminin sonunda, Rusya ile başlayan savaşlar, 1774 yılında Küçük Kaynarca Anlaşması’nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Osmanlılar için yeni bir güç kaybı olan anlaşmanın sonucunda, Ruslar Balkanlar’ a doğru yayılmış ve Kırım Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır.

“ Toprak kayıplarının devam etmesi ve yaşanan yenilgiler, yenileşme çabalarını orduya da taşımıştır. Askeri yenilikler, Avrupa’dan getirilen uzmanlar tarafından

gerçekleştirilmeye çalışılmış, kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla okullar açılmaya başlanmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru askeri kurumları yenileştirmek amacıyla ‘Nizam-ı Cedid’ adında yeni bir ordu kurulmuştur. ’’ [1, s. 4-5]

18. yy., Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitülasyonların etkisiyle, Avrupalılar’ ın egemenliğinin arttığı bir dönemdir. Fransa, İngiltere ve Hollanda’ nın elçilik ve konsoloslukları kapitülasyonların koruyucusu ve uygulayıcısı olmuştur. Bu ülkeler, tarıma dayalı olan Osmanlı ekonomisinin ihracatını ele geçirirken, ithal mallar da Türk pazarlarını doldurmaya başlamıştır.

18. yy., Fransa’ da doğan, Almanya ve İngiltere’ ye yayılan ‘ Aydınlanma Hareketi ’, ile bugünkü Avrupa düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan dönemdir. Avrupa’da Rönesans ile başlayan gelişmeler, coğrafi keşiflerle desteklenerek dünya egemenliğini ortaya çıkartmıştır. Fransız İhtilali’nden sonra Avrupa’nın siyasal ve toplumsal yapısı değişmiştir.

“ Farklı bir kültürden gelen Osmanlı hükümdarları, Avrupa’ daki bu gelişmeleri anlayamamışlardır. Avrupa ile ilişkiler yüzeysel kaldığından Osmanlı İmparatorluğu’ nun sorunlarına etkin çözümler üretilenmemiş, İmparatorluk 19. yy.’ da çöküş dönemine girmiştir. ’’ [1, s. 6]

3. EYÜP

“ İlçe, İstanbul İli’nin batı yarısında, Çatalca Yarımadası’ nda yer alır. Bugün oldukça geniş bir alana yayılmış durumda olan Eyüp İlçesi, doğuda Sarıyer, Şişli ve Kağıthane, güneyde Beyoğlu, Fatih ve Zeytinburnu, güneybatıda Bayrampaşa, batıda Gaziosmanpaşa ilçeleriyle, kuzeyde ise Karadeniz ile sınırlandırılmıştır. ” [16, s. 251]

3.1. Eyüp’ün Tarihi Oluşumu

3.1.1. Bizans Dönemi’nde Eyüp

“ İ.Ö. 395’ te Doğu Roma İmparatorluğu’ nun başkenti ilan edilen Konstantinopolis, 5. yy.’ da nüfusu ve üstlendiği roller nedeniyle önemli bir kent olup, büyük bir Hristiyan merkezidir. ” [17, s. 81]

“ II. Theodosius döneminde Haliç’ in yukarı bölgesinde genişleyen dinsel merkez, 6. yy.’ da Sustinianos’ un dinsel yapı imarına devam etmesi ile gelişimini sürdürmüştür. ” [18, s. 5] “ II. Theodosius zamanında Eyüp’ te, Aziz Kosmos ve Damianos’ un adlarına inşa edilmiş manastırdan ve çevrenin görünümünden dolayı buraya Kosmidion (yeşil) denilmiştir. Yerleşme bu ziyaretgah çevresinde gelişmiştir. ” [17, s. 82] “ Bizans döneminde imparatorların Cosmidon’ da patrikten taç teslim alma törenleri yapılmıştır. ” [18, s. 5]

“ Kuruluşu, İ.S. 5. yy.’ ın ortalarına uzanan yerleşme, çevredeki dini yapıların etkisiyle kutsal bir şifa merkezi olarak tanınmıştır. ” [17, s. 82] Ayrıca, “ Bizans dönemde Eyüp semtinin bulunduğu alan, Haliç’ in diğer sahilleri gibi, zengin ve yoğun bir bitki örtüsüyle kaplı olup ve civarındaki ormanlarda bol miktarda av hayvanları bulunmaktadır. Bu özellikleri ile bölge Bizans imparatorları tarafından av sahası ve sayfiye yeri olarak kullanılmıştır. ” [16, s. 246]

“ Sur dışında olması nedeniyle bölge, İstanbul’un Fetih’ ten önceki her kuşatılmasında yakılıp yıkılmıştır. ” [18, s. 5]

3.1.2. Osmanlı Dönemi’ nde Eyüp

“ Fatih 1453’ te İstanbul’ u kuşattığında Eyüp ve çevresi yıkık ve harap durumdadır. Fetih’ ten sonra imparatorluk merkezi olmaya hazırlanan İstanbul’ un imar ve iskan politikaları çerçevesinde, Eyüp ilk Osmanlı Türk yerleşmesi olarak iskana açılmıştır. ” [16, s. 247]

“ Eyüp’ ün rolü, fetih sırasında Hz. Muhammed’ in sahabelerinden Ebu Eyyub’ a ait olduğuna inanılan mezarın bulunmasıyla başlamıştır. Fatih tarafından bu mezar üzerine yaptırılan türbenin yanına, İstanbul’un ilk sultan camii ve külliyesi inşa ettirilmiştir. Eyüp Sultan Külliyesi, bugünkü Eyüp yerleşmesinin çekirdeğini oluşturmuştur. ” [17, s. 82]

“ Eyüp’ ün Eyüp Sultan ile başlayan manevi sembolizmi Osmanlı İmparatorluğu’ nun sultanlarının halife olarak İslam dünyasının dini temsilcisi sıfatına erişmesi ve Hz. Peygamber’ e ait kutsal emanetlerin Eyüp’ e taşınmasıyla yükselmiştir. Zamanla Eyüp, devletin halkla ilişkiye geçtiği ideolojik ve simgesel tahta oturma (cülus), bağlılık yemini (biat), kılıç kuşanma törenlerinin, sünnet, doğum ve zafer kutlamalarının yapıldığı odak noktası olmuştur. ” [17, s. 83]

Eyüp, dinsel ve dinlenme amaçlı bir ziyaret ve konaklama mekanı olarak gelişimini sürdürmüş, Kanuni Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde Galata dışında, Kasımpaşa ile birlikte en yoğun surdışı yerleşmelerden biri olmuştur.

“ 16. yy.’ ın sonuna kadar İstanbul’ un nüfus artışı, reayanın (gayri müslüm halkın) toprağını terk etme yasağının uygulanması ile denetlenmiştir. Ancak, 17. ve 18. yy.’ larda, Anadolu’da görülen isyan dalgası ve karışıklıklar nedeniyle İstanbul önemli ölçüde göçe uğramıştır. 17. yy.’ da Anadolu’daki, 18. yy.’ da Rumeli’deki huzursuzluklar, yine aynı dönemde Avrupa’da ve Kırım’da toprak kayıplarının başlaması İstanbul’ a göçü arttırmış ve konut alanlarının yoğunlaşmasına neden olmuştur. ” [17, s. 84]

Kültürel etkinliklerin yoğunlaştığı Lale Devri' nde (1718-1730), yapılaşma kent merkezinin dışına doğru yayılmaya başlamış, temiz ve poyraz alan havası ile Eyüp, mesireleri ve kıyıda sonlanan sahil saraylarıyla ün yapmıştır.

“ Osmanlı dönemi boyunca Eyüp'te yaşanan felaketler çoğunlukla yangınlar yüzünden olmuş, bunların en çok zarar vereni 1707'de pek çok eseri tarihe karıştırarak son bulmuştur. 1766 depremi ise caminin harap olması ile sonuçlanmıştır. ” [18, s. 17]

Son dönem Osmanlı Padişahları da yöreye önem vermiş, özellikle yaptırdıkları türbe ve camilerle önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1800' lerde, Şah Sultan ve Mihrişah Sultan gibi semtin günümüzdeki şeklini almasını sağlayan önemli kompleksler inşa edilmiştir.

3.1.3. Cumhuriyet Dönemi' nde Eyüp

“ 19. yy.' da ve Cumhuriyet' in ilk döneminde, Eyüp ile ilgili gelişmeler yakın çevresinde ortaya çıkmıştır. ” [17, s. 88] “ Sultan II. Mahmut' un orduyu yenileme çalışmaları sırasında Rami Kışlası' nın (1829) kurulmasından sonra, II. Abdülhamid döneminde devlet erkanı bu civara yerleştirilmiştir. Rami tepelerindeki iskan, Balkan Savaşları nedeniyle gelen göçmenlerin buraya (Taşlıtarla) yerleştirilmesiyle gelişmiştir. ” [16, s. 248]

“ Sirkeci' ye demiryolunun getirilmesi, Silahtarağa' da ülkenin ilk enerji santralinin kurulması, Haliç' te Feshane, İplikhane, Defterdar Yünlü Fabrikası ve diğer sanayi ve depolama yapılarının yoğunlaşması Kasımpaşa, Hasköy ve Eyüp' te sanayi çalışanlarının yerleşme dokusunu ortaya çıkarmıştır. ” [17, s. 88]

“ Cumhuriyet' in ilk döneminde İstanbul için farklı ülkelerden Batılı uzmanlar getirilmiş, ancak yaptıkları çalışmalarda hepsi de Haliç' i bir sanayi alanı olarak görmüşlerdir. Bunlardan geniş ölçüde uygulanan H. Prost' un Planı (1936-1937) ile Haliç kıyılarına sanayi bölgeleri tesis edilmiş, ancak yan sanayi olarak gelişen küçük sanayi kontrol edilememiştir. ” [17, s. 88] “ 1940 ve 1950' lerde Balkanlar' dan gelen yeni göçmen kabileleri yine Rami tepelerine yerleştirilmiş ” [16, s. 248], böylece “ Eyüp, sanayi ile içiçe girerek büyümüştür. ” [17, s. 88]

Bu dönemde güvenlik nedeniyle kutsal emanetler Topkapı Sarayı'na nakledilmiş, değişen Eyüp artık bir ziyaretgah ve mesire yeri değil, imalathaneleri, işçi mahalleleri, orta sınıf konutları ile bir kenar semt olmuştur.

Eyüp ve Haliç Kıyısı, 1950' li yıllardan itibaren İstanbul'un gelişim sürecine paralel olarak değişmeye, dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

1950-1980 arası dönemde İstanbul' un gelişiminde sanayi alanları temel belirleyici işlev olmuş, konut alanları sanayi alanlarının yer seçim kararlarına bağlı olarak gelişmiştir. Bu gelişim, gecekondulaşma ve apartmanlaşma olarak iki farklı konut üretimini ortaya çıkarmıştır. “ Eyüp'te sanayinin yoğunlaşması ile kaçak yapılaşma boş alanlarda yayılarak eski dokuyu sarmıştır. Kat mülkiyeti yasası ile yoğun konut talebi olan Eyüp' te yükleniciler eli ile yık-yap-sat süreci başlamıştır. ” [17, s. 89] Yoğunluğun artması ile yolların genişletilmesi uygulamaları geleneksel dokunun tahribine yol açmıştır. “ 1960'larda sanayi alanlarına yenileri eklenmiş, mevcutlar ise genişlemiştir. 1966 yılında İstanbul Sanayi Nazım Planı yapılmış, İstinye ve Haliç kıyılarındaki sanayi alanlarındaki gelişme dondurulmuştur. ” [17, s. 89]

1980' li yıllarda, İstanbul Metropolitan Alanı için hazırlanan ilk 1 / 50.000 ölçekli nazım planı onaylanmış ve bazı imar yasaları çıkartılmıştır. Böylece sanayinin kent dışına çıkarılması ile ilgili uygulamalar başlamış, metropoliten alana bağlı olarak organize sanayi siteleri kurulmuştur. Ancak 2. kuşak plansız konut alanları bunları izlemiştir. Metropolitan alan Boğaziçi Köprüsü çevre yolları ve daha sonra Fatih Köprüsü ve bağlantı yolları çevresinde Kuzey Bandı'nda (orman, havza, tarım alanları, kıyılar) ilerlemeye başlamıştır. Aynı dönemde çıkarılan bir yasa ile ‘ büyükşehir ’ kavramı tesis edilerek, yerleşme merkezleri (Eyüp gibi), İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı ilçe konumuna getirilmiştir. Bu yasalarla yerel yönetimlerin imar yetkileri artmıştır. 1983' te dönemin Eyüp belediye başkanınca başlatılan Haliç' in sanayiden arındırılması operasyonu çerçevesinde kıyıda imalathaneler kaldırılmış, sahilde yeni dolgu alanları tesis edilerek araç ulaşımını sağlamak amacıyla geniş ve kıyı kotundan yüksek, kazıklı sahil yolu ile kıyıda kamuya açık alanlar düzenlenmiştir. 1984 yılında Kemerburgaz yerleşmesi ve kırsal alanı Eyüp Belediyesi' ne bağlanarak, Eyüp Karadeniz kıyılarına kadar çok geniş bir alanın yerel yönetim merkezi olmuştur.

Yapılan sahil yolu ile Eyüp' ün ilk kurulduğu dönemden 1983' e kadar devam eden Haliç kıyıları ve suyla olan bağlantısı kesilmiştir. Bugün su kenti kimliğini yitiren Eyüp bir kara kenti haline gelmiştir.

4. HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ VE YAKIN ÇEVRESİ

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Eyüp İlçesi’ nde, “ Eyüp Yeni Yol’ un oturduğu vadi ile 3. Haliç Köprüsü’ nün devamındaki çevre yolunun oturduğu vadi arasında kalan, tepeden kıyıya ve vadilere doğru inen yamaçlar üzerinde kurulmuş olan Nişanca semtinde yer alır. ” [9, s. 83]

Semt adını, Tosyalı Nişancı (Celalzade) Mustafa Paşa tarafından Mimar Sinan’a yaptırılmış olan külliye (cami ve hamamdan) almıştır.

Yerleşmenin en kuvvetli ulaşım bağlantıları, 3. Haliç Köprüsü ve devamındaki çevre yolu ile güneydoğu–kuzeybatı istikametinden geçen ve eski bir ulaşım aksı olan Rami Kışla Caddesi ile Eyüp’ ün merkezine ve yakın çevresine bağlanan Eyüp Yeni Yol’ dur. Bunların dışında, yerleşmeyi kendi içinde birbirine bağlayan eski ve organik bir yol dokusu mevcuttur.

“ Nişanca semtinin sosyokültürel yapısı karmaşık bir özellik göstermektedir. 1974’te yapılan bir araştırmaya göre, semtteki İstanbullu oranı % 20 olup, Yugoslavya doğumlu nüfusun oranı % 5’ tir. İstanbul doğumluların dışındaki % 75 oranlı nüfus çeşitli coğrafi bölgelerden gelmiş kişilerden oluşmuştur. ” [9, s. 84]

Hacı Beşir Ağa Medresesi’nin yakın çevresinde iki yapı göze çarpmaktadır. Bunlar; medresenin güneyinde yer alan ‘ Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi ’ ile medresenin kuzeyinde yer alan ‘ Şeyhülislam Tekkesi ’dir. (Şekil D.1, D.2)

4.1. Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi

Eyüp İlçesi’nde, Haydar Baba ve Baba Haydar Camii sokaklarının kavşağında yer alan yapı, “ Nakşibendi şeyhlerinden Baba Haydar Semerkendi (ö. 1550) adına, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Yapım tarihi tam olarak tespit edilemeyen yapının, Kanuni’ nin cülusu ile şeyhin vefatı (1520-1550 yılları) arasında yapıldığı düşünülmektedir. ” [19, s. 516]

“ Mescit-tevhidhane, III. Mustafa devrinde, Eyüp’teki Arpacı Mescidi’nin imamu Şeyh Abdullah Efendi tarafından minber koydurulmak suretiyle camiye dönüştürmüştür. ” [19, s. 516] Mescit-tevhidhane günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Çevre duvarı ve hazire dışında kalan tekke bölümleri ise yok olmuştur.

Nişanca Tepesi’nin, Haliç kıyısına doğru alçalan meyilli bir yamacı üzerinde inşa edilmiş olan Baba Haydar Tekkesi’ nin arsası, istinat duvarları ile çevrilmiştir. Avluya, iki sokaktan merdivenli girişler düzenlenmiştir. Moloz taş örgülü duvarların sınırladığı, kare planlı mescit-tevhidhanenin önünde kapalı bir son cemaat yeri vardır. Her iki bölüm de kurşun kaplı bir ahşap çatı ile örtülüdür. (Şekil D.1)

4.2. Şeyhülislam Tekkesi

Eyüp İlçesi’nde, güneyde ve batıda Baba Haydar Mektebi Sokağı, kuzeyde Haydar Çeşmesi Sokağı, doğuda Balcı Yokuşu ile sınırlandırılmış olan bir arsada yer alan tekke, “ Feyzullah Efendizade Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1745) tarafından 1744 - 1745’te yaptırılmıştır. ” [20, s. 177]

“ Baninin oğlu Kazasker Seyyid Abdullah Efendi (ö. 1767) tarafından mescit-tevhidhane minber koyularak camiye dönüştürülmüştür. 1970’lerde harap durumdaki tekkeye Vakıflar İdaresi tarafından geniş kapsamlı bir onarım yapılmış, ancak yapı tekrar kullanılmamıştır. ” [20, s. 177] Bazı kimselerce işgal edilen yapı halen mesken olarak kullanılmaktadır.

“ Tekkenin mescit-tevhidhane, çilehane, şerbethane ve derviş hücrelerinden oluşan ana binası, avlulu-revaklı Osmanlı medreselerinin tasarımını yansıtmaktadır. Yapının içerdiği bütün mekanlar, dikdörtgen planlı, üstü açık bir iç avlunun çevresinde, revakların gerisinde sıralanmaktadır. Avlunun merkezinde, sekizgen planlı mermer bir şadırvan mevcuttur. ” [20, s. 178]

“ Yapıda kullanılan sivri kemerlerde, tekkenin inşa edildiği I. Mahmud döneminin barok üslubu yerine, Lale Devri’nin kapanması ile son bulduğu kabul edilen klasik üslubun sürdürülmesi dikkat çekicidir. Tekkenin mutfuğı ve helaları ana binanın güneybatısında, bağımsız olarak tasarlanmışlardır. Ayrıca, Ballı Yokuşu ile Haydar

Çeşmesi Sokağı'nın kavşağında bulunan harem günümüze ulaşamamıştır. Haremin yerinin yan tarafında, küçük bir hazire mevcuttur. ” [20, s. 178] (Şekil D.2)

4.3. Hacı Beşir Ağa Külliyesi

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, Eyüp İlçesi Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Yokuşu' nun kesiştiği kavşakta yer almaktadır. Külliye, Haliç' e dik doğrultuda uzanan, eğimli bir arsa üzerinde inşa edilmiştir. (Şekil D.66)

“ Manzume; darülhadis, mekteb, çeşme ve kütüphaneden oluşan küçük bir külliye dir. ” [21, s. 90] Medrese, III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754) dönemi darüssaade (saray) ağalarından Hacı Beşir Ağa tarafından, 1734-1735 tarihinde yaptırılmıştır.

18. yy.' ın namlı Kızlarağası olan Beşir Ağa, İstanbul'a küçük yaşta zenci bir köle olarak getirilmiş, Yapraksız Ali Ağa' nın çırağı olarak Harem-i Hümayuna (padişah sarayındaki kadınlar dairesine) alınmıştır. Şehzadeliği zamanında senelerce hizmetinde bulunduğu III. Ahmed padişah olunca, Beşir Ağa hizmetine devam ederek musahib (padişahın hususi işlerinde bulunan kişi) olmuştur. 1704'te padişahın dayısını hacca götürdüğünde, kendi de hacı olmuştur.

Dönüşte hazinedar olmuş, daha sonra azlolunarak Dar'üs-sa'ade (saray) Ağası Süleyman Ağa ile Kıbrıs'a sürgün edilmiş ve bir müddet sonra da Mısır'a gönderilmiştir. Aftan sonra şeyh-ül haremlikle Medine' ye tayin olmuştur.

1717'de Anberağa' nın yerine Darü's-saadeti's- Şerife Ağa'sı (kızlarağası) olan Hacı Beşir Ağa, Sultan Ahmed zamanında 13 sene bu görevde kalmış, I. Mahmud' un tahta geçmesinden sonra da vazifesini sürdürmüştür.

94 yaşında vefat eden Beşir Ağa' nın türbesi, “ Eyüp Sultan Camii'nin şadırvan avlusunu iç avluya bağlayan büyük kapının sol tarafında yer almaktadır. ” [24, s. 38]

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin, “ 21 Ağustos 1735 (1 Rebi'ülahir 1148) tarihli vakfiyesine göre; kütübhane (kitaplık), muallimhane (mektep) ve medreseden mürekkeb (bileşik) olan manzume (sistem), üç tarafından şahıslara ait mülk evler, bir tarafından ise yolla çevrilmiştir. Sekiz odadan ibaret olan ve içinde akar suyu

bulunan medresede ‘ulum-ı nafi’-a-i şer’iyye ve fûnun-ı mütedavile-i mer’iyye tedris edilecek (şeriata faydalı ilimler ve bilim eğitimi verilecek), iki alim ve fazıl (erdemli) şahıstan biri yevmi (günlük) 25 akçe ile müderrislik (ders okutacak); diğeri, 20 akçe ile muhaddislik (hadis ile meşgul olacak) yapacaktı. Kendilerine hücre tahsis edilecek talebe, ilim ve fen tahsiline kabiliyetli olanlardan seçilecek ve her hücrede bir kişi kalacaktı. Her talebeye, günde beş akçe vazife ve iki akçe mum parası olmak üzere yedi akçe verilecek ve bunlar müderris ve muhaddislerin kütüphanede verdikleri derslere devam edeceklerdi. Kütüphanede bulunan vakıf eserler üç ‘hafız-ı kütüb’ ün (kütüphanecinin) sorumluluğundaydı. Bunlardan günde 15 akçe vazife verilecek olan birincisi, medrese dışından alim, fazıl (erdemli), dindar, sadakat ve dürüstlük sahibi bir kimse olacaktı. İkinci ve üçüncü hafız-ı kütübler ise medrese talebesi arasından seçilecek; ikinci muid (yardımcı) olacak, her ikisi de gündelik altı akçe vazife alacaktı. Yine bir talebe kütüphanede mevcut kitapları, ad ve vasıflarıyla bir deftere geçirecek, her yılın başında mütevellî (vakfın idarecisi) tarafından vakfiyede mevcut kitapların sayımı yapılacaktı. Her gün hafız-ı kütübden (kütüphanecilerden) biri münavebe (nöbetle iş görme) ile kütüphanede bulunacak, talebenin istediği kitapları verecek; fakat kitaplar hiçbir şekilde kütüphane dışına çıkartılmayacaklardı. Kütüphane dışına kitap çıkartılmasına izin veren hafız-ı kütüb (kütüphaneci), vazifeden uzaklaştırılıp yerine dürüst bir kimse getirilecekti. Medresenin bevvab (kapıcı), ferraş (temizlikçi) gibi vazifelileri de yine medrese talebesinden seçilecek ve bu işler karşılığında vakfiyede belirtilen ücretleri alacaklardı. ” [11, s. 307-308]

Külliyenin girişinin bitişiğinde çeşme, çeşmenin üzerinde ise sıbyan mektebi yer alır. Kapısı mevcut olmayan girişten, merdivenli bir geçit ve daha sonra da rampa ile darülhadisın avlusuna ulaşılır. Hücreler avlunun etrafında ‘ L ’ meydana getirecek şekilde sıralanmış, hücrelerin doğu ucuna da dersane yerleştirilmiştir.

“ 1869’daki medrese listesinde adına rastlanmayan Hacı Beşir Ağa Darülhadişi’ nde, 1792 yılında yapılan tespitlerde, iki hücrenin hafız-ı kütüblere (kütüphanecilere), diğer hücrelerden dördünün nazır-ı kütüb (kütüphaneye bakan), ferraş (temizlikçi), kayyum (cami hademesi) ve bevvaba (kapıcıya) tahsis edilmiş olduğu ve medresede toplam ‘ 8 ’ kişinin yaşadığı belirtilmiştir. ” [11, s. 308]

1914 yılında, ‘ Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medresesi ’ kuruluş çalışmaları kapsamında hazırlanan ‘ Ders Vekaleti Medrese ve Müderris Defteri’ nin içindeki rapora göre, “ Hacı Beşir Ağa Darülhadisi kadro harici bırakılmıştır. Raporda; sekiz adet olduğu belirtilen odalarda, iki kişinin yaşaması mümkün olmasına rağmen bir kişinin yaşamasının çok daha sıhhi olacağı yazılmıştır. Harap durumdaki bir adet muhdes (sonradan yapılmış) barakanın ve odaların arkaları açık olmasına rağmen gerektiği gibi açıklıkları olmadığı, iki odasının arkasının tamamen kapalı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca darülhadisin yeniden kullanılabilmesi için, biraz darca olan avlusu, harap durumdaki çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri, kuyusu, dershanesi ve kütüphanesi ile tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Külliyyede 10 öğrencinin kalabileceği belirtilmiştir. Yeri güzel ve havadar olan medresenin, bitişiğindeki mektebin de ilavesiyle yeniden inşası önerilmiştir. ” [26, s. 142-143]

İstanbul medreseleri üzerine araştırmalar yapan tarihçi M. Kütükoğlu yaptığı çalışmalar sırasında Hacı Beşir Ağa Darülhadisi’ nin 19. yy. ’da yapılan bazı tamirlerini tespit etmiştir. Bunlardan “ ilki 1869’da olup, Hacı Arif Efendi tarafından 4.900 kuruş masrafla yapılmıştır. 1874’ dekinde ise medresenin sadece bir odası onarılmış, tamirat Fenerli Nikola Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. ” [11, s. 309]

“ Eyüp İlçesi, Düğmeciler Mahallesi, Balcı Yokuşu Sokağı’nda bulunan 28 pafta, 134 ada, 5 parselde kayıtlı Hacı Beşir Ağa Medresesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ ne aittir. Eyüp Belediyesi’nin girişimleriyle; yapının, kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere restore edilebilmesi ve Eyüp Belediyesine devri ya da en az 25 yıl süre ile belediye adına tahsis edilmesi konusunda yazışmalar sürmektedir. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü’ nün yapı ile ilgili dosyasındaki bilgiler bunlarla sınırlıdır. ” [27]

“ Külliyeinin, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’ndaki dosyasında ise, 1973 yılına ait olan birkaç fotoğraf dışında başka belge bulunmamaktadır. ” [28]

“ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü’ nde bulunan Encümen Arşivi’ nde ise külliyeinin 19. yüzyıl başındaki ve 1946 Temmuz’ undaki durumunu belgeleyen fotoğraflar mevcuttur. ” [29]

1914 tespitleri sonucunda kadro dışı bırakılan külliye, 1918 sonlarında muhacirler tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin son döneminden beri restorasyonu ile ilgili bir çalışma yapılmayan külliye, 1995’ te belediye tarafından boşaltılıncaya kadar fakir aileler tarafından kullanılmıştır. Bu kullanım süresince külliye

elemanlarına birçok ek ve müdahaleler yapılmıştır. Bugün gecekondulardan arındırılmış olan medrese restore edilmeyi beklemektedir.

5. HACI BEŞİR AĞA KÜLLİYESİ

5.1. Genel Tanım

Hacı Beşir Ağa Medresesi, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Yokuşu' nun birleştiği köşede yer almaktadır.

Eğimli bir arsa üzerinde inşa edilmiş, iki katlı bir sıbyan mektebi, tek katlı darülhadis medresesi, kütüphane ve çeşmeden oluşan külliye'nin girişi Balcı Yokuşu üzerindendir. Külliye, kuzey cephesini sınırlayan Baba Haydar Mektebi Sokağı'nın kırık çizgisine uyularak inşa edilmiştir.

Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin plan şeması, “ Z. Ahunbay' ın hücrelerin dizilişi ve dershanenin bu dizilişe göre konumu ve ilişkisine bağlı olarak yapmış olduğu sınıflandırmaya göre; ‘L’ Plan tipindedir ” [30, s. 468-469]. Hücrelerin ‘L’ oluşturacak biçimde iki kol üzerinde dizildikleri bu plan düzeninde, dersane ‘L’ nin bir ucuna bitişiktir.

5.2. Plan Özellikleri

Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin planı; sıbyan mektebi, darülhadis medresesi dersane, (kütüphane, hücreler), avlu ve bahçeden oluşmuştur (Şekil E.1).

Tanımlamada kolaylık sağlaması amacıyla mekanlar saat doğrultusu yönünde numaralandırılmıştır (Şekil E.2, E.3).

5.2.1. Sıbyan Mektebi

Külliye'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan yapı, medrese girişinin sağında, girişe bitişik olan küçük bir çeşmenin üzerinde yer alan fevkani bir mekteptir. Yapı, doğu-batı yönünde uzanan, dikdörtgen planlı bir küttedir (Şekil D.7, E.2, E.3). Mektep,

külliyenin medrese kısmından koparılmış, arsanın eğiminden faydalanılarak medreseden daha aşağıya yerleştirilmiştir. Mektep, servis birimlerinin olduğu zemin kat ve eğitimin yapıldığı üst kattaki derslikten oluşmaktadır.

5.2.1.1. Sıbyan Mektebi Zemin Katı

Külliyenin kuzeydoğu köşesinde yer alan sıbyan mektebinin zemin katı; bahçe (aslında sıbyan mektebinin giriş mekanı), dış cephede yer alan çeşmenin su haznesi, penceresiz bir oda (mekan no: 12) ve güney yönünde sonradan açılmış bir penceresi olan ikinci bir odadan (mekan no: 13-14) oluşmaktadır (Şekil E.2). Sıbyan mektebinin zemin katına açılan asıl giriş, çeşmenin kuzeyinde, fevkani sıbyan mektebi kütesinin bitiş noktasındadır (Şekil D.7, D.8, E.2, E.6). Sıbyan mektebinin girişini çevreleyen dış duvarlar değiştirilmiş olduğundan, bugün asıl girişin ancak kemer başlangıç izi kalmıştır (Şekil D.8, E.6).

Bahçe (mekan no: 11) ; Aslında sıbyan mektebinin giriş mekanı olduğu düşünülen, bugün ise duvarlarla çevrili bir avluyu anımsatan mekan, doğu–batı yönünde uzanır (Şekil D.24, E.2, E.4). Mekan dikdörtgen bir plana sahip olup ölçüleri; 288 cm. x 663 cm.’ dir. Bahçenin kuzeybatı köşesinde moloz yığınlarından ötürü ulaşılamayan, muhtemelen hela ünitesi olan küçük bir hacim yer almaktadır (Şekil E.2).

Değiştirilmiş olan bahçe duvarları üzerinde, biri doğu cephesinde diğeri kuzey cephesinde olmak üzere iki pencere, kuzey cephesinde bugün briket tuğlalarla örülüp kapatılmış dar bir kapı vardır (Şekil D.8, D.9, E.6, E.7). Bahçenin güneyinde bulunan sıbyan mektebinin zemin kat birimlerine ait iki giriş, beşik tonoz ile örtülü hacimlere açılır (Şekil E.2, E.8). Doğru yönündeki giriş, su haznesinin önünde yer alan mekana açılan, üzeri yay şeklinde olan daraltılmış bir kapı boşluğudur (Şekil D.25, E.8). Batı yönündeki bölüme açılan giriş ise kullanıcılar tarafından ince bir tuğla duvar ile daraltılmış olan kemerli, geniş bir açıklıktır (Şekil D.26, E.8). Bahçeyi çevreleyen duvarların iç mekana bakan yüzeyleri sıvalı ve mavi badanalıdır.

Bahçenin şapla örtülü olan zemini, yapının eklerinin molozları ile çevreden atılan çöp ve moloz yığınlarıyla dolmuştur. Bir süre öncesine kadar, bir gecekondur olarak kullanılan alanın ahşap üst kat zemin döşemesi yarı yıkık vaziyettedir.

Oda 1 (mekan no: 12) ; Mekan, sıbyan mektebinin doğu cephesinde yer alan çeşmenin arkasındaki su haznesinin kuzeyinde yer alır (Şekil E.2, E.4). Kareye yakın bir plana sahip olan mekanın ölçüleri; 239 - 252 cm. x 268 - 258 cm.' dir.

Girişi kuzey yönünden olan mekanın penceresi yoktur. Hacmin içinde, doğu cephesi yönünde yerden 24 cm. yüksekliğinde bir set, duvarda setten 60 cm. yükseklikte, yaklaşık olarak 34 x 24 cm. boyutlarında 40 cm derinliğinde amorf bir oyuk mevcuttur (Şekil E.2, E.10).

Hacmin kuzey, doğu ve güney duvarları kireç harcı ile sıvanmıştır (Şekil D.25). Hacmin yer döşemesi şap olup, tavanı yerden kilit taşı kotuna kadar yüksekliği 175 cm. olan bir beşik tonoz ile örtülüdür. Tavan yüzeyi naylonlar ve kağıtlarla kaplanmıştır.

Oda 2 (mekan no: 13-14) ; Sıbyan mektebinin batı duvarına bitişik, kuzey-güney yönlü bir mekandır (Şekil E.2, E.4). Dikdörtgen bir plana sahip olan mekan yaklaşık olarak ortasından geçen tuğla duvarla ikiye bölünmüştür. Giriş kısmının ölçüleri; 256.5 cm. x 263 cm.' dir. Pencereleli olan güney kısmının ölçüleri; 241.5 - 256 cm. x 229 - 233 cm.' dir. Kuzey yönündeki giriş kısmı dışında (Şekil D.26, E.2, E.8) mekanın duvar yüzeylerindeki tek açıklık, güney cephesinin yaklaşık olarak ortasında yer alan 63 cm. genişliğindeki sonradan açılmış olan penceredir (Şekil D.13, E.2).

Hacmin yer döşemesi şap olup, tavanı kilit taşı kotu yerden 175 cm. yükseklikte olan bir beşik tonoz ile örtülüdür . Mekanın duvarları ve tavan yüzeyi naylonlar ve kağıtlarla kaplanmıştır (Şekil D.26, E.8).

5.2.1.2. Derslik (mekan no: 21-22-23)

Sıbyan mektebinin derslik kısmı, iç ölçüleri; 467.5 - 465 cm. x 630 - 620 cm. olan, dikdörtgen planlı bir mekandır (Şekil E.3, E.5). Bugün iç mekana giriş, derslik ile darülhadis dershanesinin arasında kalan küçük bahçeye bakan batı cephesinin sağır duvar kısmına sonradan açılmış olan bir delikten yapılabilmektedir (Şekil D.16, D.17, E.3, E.11).

Mekanın batı cephesindeki iki penceresi briket örölerek birer niş halini almışlardır (Şekil D.17, D.23, E.3, E.11). Dersliğin doğu ve güney cephelerinde özgün olan ikişer adet tek sıra pencere bulunmaktadır. Doğu cephesindeki özgün pencereler, yapıdaki diğer pencerelere oranla daha iyi korunmuşlardır. Doğu cephesindeki bu iki pencereye ek olarak, doğu cephesinin kuzey ucundan 63 cm. uzaklıkta ve 56 cm. genişliğinde, sonradan açılmış küçük bir pencere daha vardır (Şekil D.7, D.21, E.3, E.6). Aynı duvarın kesitinde incelmeler mevcuttur (Şekil D.21, E.10). Güney cephesindeki pencerelerin boşalan kemer aynalarının ve yok olan sövelerinin yerleri tuğla ve taşlarla doldurulmuş, böylece pencerelerin boyutları bozulmuştur (Şekil D.10, E.3, E.9). Güney duvarının batı ucunda kullanıcılar tarafından açılmış bir baca deliği izi mevcuttur (Şekil D.10, E.9). Dersliğin kuzey cephesinde, cephenin batı ucunda 97,5 cm. genişliğinde, bozulmuş bir kapı boşluğu mevcuttur (Şekil D.20, E.3). Aynı cephenin doğu ucundan 76 cm. uzaklıkta, 67,5 cm. genişliğinde sonradan açılmış küçük bir pencere yer almaktadır.

Derslik, alçak, tuğla ve briket duvarlarla üç mekana ayrılmıştır (Şekil D.19, E.3). Güney cephesinin batı yönündeki yarısına, duvar oyulmak suretiyle bir mutfak nişi yapılmıştır (Şekil D.22, E.3).

Yapının duvarları kısmen sıvalı olup, mavi badanalıdır. Yapı genelde oldukça harap durumdadır. Kuzey ve doğu cephelerini oluşturan duvarlarda, doğu cephesine yerleşmiş olan incir ağacının köklerinin neden olduğu çatlamlar ve dökülmeler göze çarpmaktadır (Şekil D.21). Doğu ve güney cephelerini oluşturan duvarlarda kesit incelmeleri mevcuttur (Şekil D.21, D.22, E.3).

Şap dökülmüş olan döşeme, moloz ve çöp yığınlarıyla örtülüdür. Orijinal döşeme kaplamasından bir iz görülememektedir. Dersliğin üstü tuğladan aynalı tonoz ile örtülüdür (Şekil D.18).

5.2.2. Medrese

Medrese, külliyenin yapıldığı eğimli arazinin kuzeybatı köşesine, üst kotuna yerleştirilmiştir (Şekil E.1, E.3). Yapı grubu, kuzey-güney yönünde uzanan, “ Z. Ahunbay’ ın hücrelerin dizilişi ile dershanenin bu dizilişe göre konumu ve ilişkisine bağlı olarak yapmış olduğu sınıflandırmaya göre; ‘ L ’ Plan tipinde bir kütledir. ”

[30, s. 468-469] Hücrelerin ‘ L ’ oluşturacak biçimde iki kol üzerinde dizildikleri bu plan düzeninde, dersane ‘ L ’ nin doğu ucuna bitişiktir (Şekil D.62, E.3).

5.2.2.1. Dersane (mekan no: 31-32-33)

“ Hadikatü’l Cevami’ de, darülhadisın aynı zamanda mescit olarak kullanıldığı ve ‘ mescit dahilinde küçük bir kütüphane ’ bulunduğu belirtilmiştir. ” [21, s.9] “ M. Nermi Haskan’ ın Eyüp Tarihi isimli kitabında da “ Dar’ül – Hadis Medresesi Mescidi ” adıyla geçen dersane ” [24, s.37-38], batı ve kuzey kolları ile ‘ L ’ plan oluşturacak biçimde dizilen hücrelerin doğu ucuna yerleştirilmiştir (Şekil E.3, E.5). Dershanenin batısında avlu ve hücreler yer almaktadır. Kare planlı olan dershanenin iç ölçüleri; 656 - 659 cm. x 646 - 641 cm.’ dir.

Günümüzde oldukça harap durumdaki yapının kalan izlerinden anlaşıldığı kadarıyla, dershanenin girişi batı yönünde, bugün mevcut olmayan revaktandır (Şekil D.42, D.65, E.3, E.15). Yine bu yöne açılan bir pencerenin de var olduğu hissedilebilmektedir. Dershanenin hücrelerle birleştiği batı cephesinin kuzey ucunda, kütüphaneye bir geçiş vardır (Şekil D.38, E.3). Kuzey cephesinin aslında tamamen sağır olduğu anlaşılan dershanenin bu cephesinde sonradan açılmış bir pencere vardır (Şekil D.38). Cephenin batı ucundan 115 cm. uzaklıkta, 95 cm. genişliğindeki iz, bugün tuğla örülü olan bir pencere boşluğudur. Doğu ve güney cephelerinde özgün olan ikişer adet iki sıra pencere bulunmaktadır (Şekil D.33, D.34, D.39, D.40, E.9, E.12, E.13). Güney cephesinde iki üst pencereye ek olarak, iç mekandaki iki pencere arasında yer alan mihrabın üstünde ve diğerlerinden daha yüksekte olan üçüncü bir üst pencere bulunmaktadır (Şekil D.34, D.40, E.12). Mihrab nişi planda bir yarım daire şeklinde olup, 100 cm. genişliğinde, 45 cm. derinliğindedir (Şekil E.5). Kilit taşı mevcut zeminden 226 cm. yüksekliktedir. İçinde ateş yakıldığından, niş ve etrafı yoğun bir is tabakası ile kaplıdır. Yine güney cephesinin batı ucunda sonradan açılmış bir pencere vardır (Şekil D.34, E.8, E.3). Özgün pencereler tuğla ve taşlarla doldurulmuş , kötü kullanım ve zamanın da etkisiyle özgün boyutlarını yitirmişlerdir (Şekil D.33, D.34, E.8, E.13).

Dersane, çatıya ulaşmayan bölücü tuğla duvarlar yardımıyla üçe ayrılmıştır (Şekil D.37, E.3). Bunlardan güneybatı yönündeki bölmenin içinde, kullanıcılar tarafından wc olarak kullanıldığını düşündüren bir niş vardır (Şekil E.3).

Yapının duvarları kısmen sıvalı olup, mavi badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar kapı ve pencere boşluklarındaki dökülmelerdir (Şekil D.37, D.38, D.39, D.40, E.12, E.15). Mekan içinde ateş yakılması sonucu duvar yüzeylerinde islenmeler mevcuttur.

Dershanenin şapla örtülü döşemesi moloz ve çöp yığınlarıyla örtülmüştür. Özgün döşeme kaplamasından bir iz bulunamamıştır.

Dershanenin çatısı korunmuş olup, tuğla kubbe ile örtülüdür (Şekil D.43, E.7, E.8, E.9, E.12, E.13).

5.2.2.2. Kütüphane (mekan no: 34)

Dershaneye batı yönünde bitişen ilk mekan, kütüphanedir (Şekil E.3, E.5). Kare planlı olan hücrenin iç ölçüleri; 253 – 260 cm. x 263 – 265 cm.' dir. Kütüphanenin özgün girişi dershane içindendir (Şekil D.38, D.46, E.3). Kitaplığın tek penceresi, mekanın güney cephesinde, medrese avlusunu çevreleyen bugün mevcut olmayan revak yönündedir (Şekil D.44, E.3).

Kuzey cephesinin orijinalinde sağır olduğu anlaşılan mekanın, bu cephesinin doğu ucunda, kullanıcılar tarafından açılmış 101 cm. genişliğinde, briket örülü bir pencere izi vardır (Şekil D.48, E.3, E.8). Kuzey cephesinin üst kotlarında, kütüphaneye ışık ve hava almak amacıyla yapılmış, mevcut zeminden 259 cm. yükseklikte, 40 x 50 cm. boyutlarında, küfeki taşından tek blok olarak yapılmış bir pencere sövesi bulunmaktadır (Şekil D.30, D.47, E.17).

Mekanın duvarları kısmen sıvalı olup, mavi badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar, duvar yüzeylerindeki dökülmelerdir.

Kütüphanenin zemini toprak, moloz ve çöp yığınlarıyla örtülüdür. Özgün döşeme kaplamasından bir iz görülememektedir.

Kütüphane, medresenin diğer hücrelerinden farklı olarak pandantifli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin tam ortasında, sonradan açılmış 40 cm. çapında bir delik mevcuttur (Şekil D.45).

5.2.2.3. 1 No' lu Hücre (mekan no: 35)

Medreseyi oluşturan ' L ' planlı kütlenin kuzey kolunun ilk ğrenci hücresidir (şekil E.3, E.5). Kare planlı olan hücrenin i ölçüleri; 310 - 315 cm. x 313 - 318 cm.' dir. 1 No' lu Hücrenin girişi güney cephesinde, bugün mevcut olmayan revak yönündedir. Güney cephesinde kapısı ve bir penceresi olduğu anlaşılan hücrenin kapısı, parke taşlarının yığılmasıyla kapatılmıştır. Hücreye giriş, zeminin toprakla dolması sonucunda kapı gibi görünen pencereden sağlanmaktadır (şekil D.49, E.9).

Aslında tamamen sağır olduğu anlaşılan kuzey cephesinde, batı ucundan 116 cm. uzaklıkta, 99 cm. genişliğinde sonradan açılmış bir pencerenin izi vardır (şekil D.50, E.3, E.8). Bugün bu pencere briket tuğlalar ile örülü olup, bir niş halini almıştır. Mekanın kuzey cephesinin batı ucunda, kullanıcılar tarafından açılmış, 15 cm. apında bir baca deliği mevcuttur. Hücre duvarlarında özgün ocağın izi bulunamamıştır. Ancak, hücrenin gerek dış duvarındaki, gerekse de çatı yüzeyindeki izler ocağın kuzey cephesinin batı ucunda yer aldığını göstermektedir. Hücrenin doğu duvarında, duvarın kuzey ucundan 115 cm. uzaklıkta, mevcut zeminden 161 cm. yükseklikte olan, 85 cm. genişliğinde, 40 cm derinliğinde üzeri kemerli bir niş bulunmaktadır (şekil D.51, E.15).

Mekanın duvarları kısmen imento harcı ile sıvalı olup, mavi badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar, duvar yüzeylerindeki dökülmeler ve mekanın içinde ateş yakılmasından ötürü duvarları kaplayan istir.

1 No' lu Hücrenin zemini şap olup, kumla örtülüdür. zgn döşeme kaplamasından bir iz görülememiştir. Hücre, medresenin diğer hücreleri gibi tuğla aynalı tonoz ile örtülüdür (şekil D.62, E.8).

5.2.2.4. 2 No' lu Hücre (mekan no: 36)

Medreseyi oluşturan ' L ' planın kuzey yönündeki kolunun ikinci ğrenci hücresidir (şekil E.3). Kare planlı olan hücrenin i ölçüleri; 312 - 305 cm. x 314 - 316 cm.' dir. 2 No' lu Hücrenin girişi, güney cephesinde, bugün mevcut olmayan revaktandır.

Aslında tamamen sağır olduğu anlaşılan kuzey cephesinde, batı ucundan 142 cm. uzaklıkta, 96 cm. genişliğinde sonradan açılmış bir pencere izi vardır (şekil D.53, E.3, E.5, E.8). Bugün bu pencere briket tuğlalar ile örülüdür. Yine kuzey cephesinin

batı ucunda, kullanıcılar tarafından açılmış 20 cm. çapında bir baca deliği mevcuttur. Hücrenin içinde, özgün bir niş, ya da ocak izi bulunmamaktadır. Ancak, hücrenin gerek dış duvarındaki, gerekse de çatı yüzeyindeki izler ocağın kuzey cephesinin batı ucunda yer aldığını göstermektedir. Işık ve havayı revaktan alan hücrenin, güney cephesi tamamen yıkılmıştır (Şekil D.52, E.3, E.9).

Mekanın duvarları kısmen çimento harcı ile sıvalı olup, sarı badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar, duvar yüzeylerindeki dökülmeler ve güney cephesindeki yıkımdır.

2 No' lu Hücrenin zemini toprak, moloz ve çöp yığınlarıyla örtülüdür. Döşeme kaplamasından bir iz görülememektedir.

Hücrenin çatısı medresenin diğer hücreleri gibi aynalı tonoz ile örtülüdür (Şekil D.62, E.8).

5.2.2.5. 3 No' lu Hücre (mekan no: 37)

Medreseyi oluşturan ' L ' planın, kuzey yönündeki kolunun son hücresidir (Şekil E.3). Dikdörtgen planlı olan hücrenin iç ölçüleri; 299 - 308 cm. x 450 - 456 cm.' dir. 3 No' lu Hücrenin girişi doğu cephesindedir. Hücrenin medrese avlusuna penceresi yoktur. Medresenin batı cephesi toprakla kapatılmıştır (Şekil D.61).

Aslında tamamen sağır olduğu anlaşılan kuzey cephesinde, batı ucundan 56,5 cm. uzaklıkta, 148 cm. genişliğinde kullanıcılar tarafından açılmış bir pencere boşluğu vardır (Şekil D.56, E.3, E.5, E.8). Doğru cephesinin güney ucunda, 106 cm. genişliğinde bozulmuş bir niş gibi görünen, kısmen kapatılmış kapı izi mevcuttur (Şekil D.54, E.3, E.14). Batı cephesinde, biri cephenin güney ucundan 145 cm. , diğeri cephenin kuzey ucundan 83 cm. uzaklıkta olan, kısmen kapalı iki açıklık mevcuttur (Şekil D.57, E.3). Güney yönündeki açıklık, 112,5 cm. genişliğinde özgün olabilecek bir pencere izi, kuzey yönündeki ise 58 cm. genişliğinde sonradan açılıp bugün kısmen kapatılmış bir açıklıktır. Medresenin batı kolunun önüne yığılan topraklar, bu açıklıklardan hücrenin içine akmaktadır (Şekil D.61, E.8). Bu duvarın güney ucunda, kullanıcılar tarafından açılmış, 20 cm. çapında bir baca deliği mevcuttur. Hücrenin içinde, özgün bir ocak izi bulunmamaktadır. Ancak, hücrenin

gerek dış duvarındaki, gerekse de çatı yüzeyindeki izler ocağın, batı cephesinin güney ucunda yer aldığını göstermektedir.

Mekanın duvarları kısmen çimento harcı ile sıvalı olup, badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar, duvar yüzeylerindeki dökülmeler ve sağır cephelere açılan deliklerdir. Ayrıca batı duvarının güney ucunda, mekan içinde ateş yakılması sonucu duvar yüzeylerini is kaplamıştır.

3 No' lu Hücresinin zemini toprak, moloz ve çöp yığınlarıyla örtülüdür. Döşeme kaplamasından bir iz görülememektedir.

Hücresinin çatısı medresenin diğer hücreleri gibi aynalı tonoz ile örtülüdür. Ancak 2002 yılının son ayında, kuzeydoğu yönünde çökme sonucu açılan bir delikle, çatı örtüsü tahrip olmuştur (Şekil D.56, E.8).

5.2.2.6. 4 No' lu Hücre (mekan no: 38)

Medreseyi oluşturan ' L ' planın batı kolunun bugün mevcut olan ikinci ve son hücresidir (Şekil E.3, E.5). Kare planlı olan hücrenin iç ölçüleri; 309 - 310 cm. x 318 - 334 cm.' dir. 4 No' lu Hücresinin girişi, doğu cephesinde medrese avlusunu çevreleyen, bugün mevcut olmayan revaktandır (Şekil D.54, E.14).

Hücresinin kuzey cephesinde, batı ucundan 130 cm. uzaklıkta 76 cm. genişliğinde, 40 cm derinliğinde, zeminden başlayan, kemeri hayli tahrip olmuş bir niş bulunmaktadır (Şekil D.58). Işık ve havayı revaktan ve batı yönündeki bahçeden (bugün toprak yığılı olan alan) alan hücrenin, doğu cephesinde bir penceresi ve yıkık bir kapısı vardır. Bu cephenin iç duvarı oyularak kesiti inceltilmiştir (Şekil D.59, E.3). Hücresinin batı cephesinde, bugün bir niş gibi görünen, ancak orijinalinde pencere olduğu düşünülen 90 cm. genişliğinde 15 cm derinliğinde bir iz mevcuttur (Şekil D.60). Güney cephesi parapet denilebilecek bir yükseklik dışında tamamen yıkıktır (Şekil D.55, E.9).

Mekanın duvarları kısmen çimento harcı ile sıvalı olup, sarı badanalıdır. Duvarlarda göze çarpan en önemli hasar, duvar yüzeylerindeki dökülmeler, kopmalar ve kullanıcıların yaptığı yıkımlardır.

4 No' lu Hücrenin zemini toprak, moloz ve çöp yığınlarıyla örtülüdür. Döşeme kaplamasından bir iz görülememektedir.

Hücrenin çatısı, medresenin diğer hücreleri gibi tuğla aynalı tonoz ile örtülüdür, ancak güney ve güneybatı yönlerinin yıkılmasıyla oldukça tahrip olmuştur (Şekil D.62, E.9).

5.2.2.7. Revaklar

Batı ve kuzey kolları ile ‘ L ’ plan oluşturacak biçimde dizilen medrese birimlerinin önünde yer alan revaklar, günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.63, E.9).

Ne revak örtüleri, ne de revak sütunları günümüze ulaşabilmiştir. Revak kemerlerinden yalnızca, dershanenin batı cephesine, 1 no' lu hücrenin güney cephesine ve 4 no' lu hücrenin doğu cephesine bitişik olanların başlangıç izleri mevcuttur (Şekil D.42, D.49, D.54).

Revak örtüsünün dersane önünde aynalı tonoz, diğer birimlerde ise pandantifli kubbe olduğu, “ Z. Ahunbay’ın yaptığı gözlemler sonucu İstanbul Ansiklopedisi’nin ‘ Hacı Beşir Ağa Darülhadişi ’ maddesinde belirtilmiştir ” [30, s. 468-469]. Mevcut izler ve R34-11, R34-12, R35-1, R35-6 no' lu encümen fotoğrafları bu bilgilerin kanıtlarıdır (Şekil C.8, C.9, C.10, C.12).

5.2.2.8. Avlu

Medresenin cümle kapısı, külliye'nin doğu cephesinde, eğimli olan arsanın en düşük kotundadır. Avluya, sıbyan mektebinin yanından batı yönüne doğru yükselen merdivenli geçit ve devamındaki rampayı izleyerek ulaşılmaktadır (Şekil D.62, E.3).

Adeta boş bir arsayı andıran dikdörtgen planlı geniş avlu, bugün net sınırlara sahip değildir (Şekil D.67, E.1). Batı kolundaki hücrelerinin bazıları yıkılmış olan medresenin, ‘ U ’ şeklinde kalan yapı kısmının çevrelediği avlu, asfalt dökülerek basketbol sahası haline getirilmiştir. Avlunun güney yönündeki kısmına ise, kum yığılarak çocuk parkı yapılmıştır. Hiçbir düzene sahip olmayan avlu, çevre inşaatların toprak yığıldığı, kullanılmayan bir yerdir.

Avluda biri batı yönünde yıkık olan hücrelerin üzerinde, diğeri ise dershanenin güneyindeki bahçede yer alan iki çitlembik ağacı mevcuttur.

5.2.3. Bahçe

Külliyede bahçe olarak adlandırılabilen tek alan, medresenin dershanesi ile sıbyan mektebinin arasında kalan toprak ve moloz yığılı yerdir (Şekil D.33, E.3). Ne dershanede, ne de sıbyan mektebinde pencereler dışında, bahçeye açılan özgün bir kapı ya da izi yoktur. Bu alanla ilgili daha detaylı bilgiler edinilebilmesi için kazı çalışması yapılmalıdır. Bu bahçenin batı yönünde, dershaneye çok yakın bir çitlembik ağacı vardır. Külliye'nin yer aldığı arsada tarihi ağaç mevcut değildir.

5.3. Cephe Özellikleri

Külliyeye bir köşe parseli üzerinde yer almaktadır. Külliye'nin dışından yalnızca doğu ve kuzey yönlerindeki cepheleri görülebilmektedir (Şekil E.6, E.7).

5.3.1. Sokak Cepheleri

Külliyenin doğu ve kuzey cepheleri sokak cephelerini oluşturmaktadır. Doğü cephesinden girilen Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin bu cephesinde, cümle kapısı, çeşme ve fevkani sıbyan mektebi yer almaktadır (Şekil D.7, D.8, E.6). Kuzey cephesinde, aslında kuzey duvarı tamamen sağır olan ' L ' planlı medresenin kuzey kolu (hücrelerin ve dershanenin kuzey cephesi), dershane ve mektep arasında kalan bahçenin duvarı ve sıbyan mektebinin asıl giriş mekanının kuzey duvarı yer almaktadır (Şekil D.27, D.9, E.7).

5.3.1.1. Doğü Cephesi

Hacı Beşir Ağa Medresesi 'nin doğü cephesi, külliye'nin giriş cephesidir. Cephe; medresenin girişi, ona bitişik olan çeşme ve çeşmenin üzerinde yer alan fevkani mektep ile bu mektebin bahçe duvarından (aslında sıbyan mektebinin girişinden) oluşmaktadır (Şekil D.7, E.6).

Balcı Yokuşu'na açılan külliye girişi yalın bir tasarıma sahiptir (Şekil D.7, E.16). Kapının bugün kireç badanalı olan söveleri küfeki taşından yapılmıştır. Sövelerin

üzerine, karnı basık kemer biçiminde oyulan bir lento bloğu, bu lentonun üzerine de külliye'nin mermer levha üzerine işlenmiş olan kitabesi yerleştirilmiştir. “ Kitabe Aşçıbaşı-Zade Mehmed Münib Efendi’ ye aittir ” [24, s. 37]:

“ Hazret-i Halid-i Zîşan Ebi Eyyüb kim
Şeref-i namı ile buldu belde izz ü ala
O Şehinşah-ı keramet o veli-i mutlak
Malik-i mülk-ü gaza server-i cünd-i şuheda

Oldu her vechile memduh-ı Resul-ı Ekrem
Nola eylerse şefa’at O Sadat-Pira
Mahz-ı ladani iclale binai yaptı
Mekteb-i pakle bir medrese-i müstesna

Mazhar-ı dar-i sac’adet Ağa-yı Hacı Beşir
Ki semahatde odur sahib-i dest-i beyza
Gülşen-i ilme bahar-ı kürsi ebr-i mutir
Goncel ma’rifet Allah’a verir neşv ü nüma

Cism-i pakin kılub iksir lütfdan tahmir
Tab’ını lübb-i inayet yaratmış Mevla
Kadd evsafına götürür anın sevb-i beyan
Lanei tek hüma medhine her ma’na

Yane lazım kalem-i acize vasfin tahrir
Hasb-ı halin eser-i hayrı kıla rükn-ü ima
Ders-i medhin mekarım şimin ey hace
Sebk-i amnur nazm kılmağa hacet ne-ru

İdelim hayr-ı du’ayı bize vacib oldur
Kılalım dergah-ı Mevla’ya senasın inha
İzz ü rif’at ile zîşan ola Ya Rabb hemin
Tusen-i çarh muradınca ola pa-berca

Oldu bu mısra’i pakize Mühib’a tarih
Cami’-i ilm ü amel dar’ül-hadis-i ziba

1147 (1734) ” [24, s. 37-38].

Giriş duvarı, kapıyı oluşturan söveleri ve lentoyu üç yönden saran, pembe tüften bir çerçeve ile renklendirilmiştir (Şekil D.7, E.16). Giriş duvarı 18 cm. yüksekliğinde mermer bir korniş ile bitirilmiştir. Giriş kapısının yer aldığı duvarın sıbyan mektebine kadar olan genişliği 324 cm. olup, kapı boşluğu net olarak 185.5 cm.' dir. Kapı boşluğunun mevcut zeminden kilit taşı altına kadar olan yüksekliği 278 cm., giriş duvarının mevcut zeminden korniş üstüne kadar olan yüksekliği ise 484 cm.' dir.

Cümle kapısının yanında kitabesi olmayan bir çeşme vardır (Şekil D.7, E.16). Sıbyan mektebinin duvarına bitişik olarak inşa edilen tek yüzlü çeşme, yalın bir cephe çeşmesidir. Bu çeşme, 148 cm genişliğindeki dekoratif bir kemer içindeki, 19 cm. derinliğindeki bir niştir. Çeşmenin üst sınırı 12 cm. yüksekliğinde mermer bir korniş ile belirtilmiştir. Çeşme duvarının mevcut zeminden korniş bitimine kadar olan yüksekliği 243 cm.' dir. Kemerin içinde yer alan ayna sade ve tek parçalıdır. Çeşme, bugün kireç badanalı olup musluğu yoktur ve suyu akmamaktadır. Çeşme önünde yer alan 60 cm. x 124 cm. boyutlarındaki tekne toprakla doludur.

Çeşmenin üstünde yer alan ve iki penceresi sokağa bakan fevkani mektebin almaşık olan duvar örgüsünde, bir sıra taş iki sıra tuğla düzeni uygulanmıştır (Şekil D.7, D.8, E.6). Sıbyan mektebinin korunabilen iki penceresi de lokmalı demir şebekelidir (Şekil E.16). Pencerelelerin sövelerinin küfeki taşından yapılmış olduğu ve pencere aynalarının bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık örgüye sahip olduğu gözlenmektedir (Şekil D.7, E.6, E.16). Pencerelelerin üzerlerindeki hafifletme kemerleri üstten teğetli sivri kemer biçimindedir ve kemerlerin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) vardır. Dikdörtgen şeklindeki pencerelelerin boyutları 85 cm. x 138-140 cm.' dir. Pencere boşluklarının alt sınırlarının eğimli olan sokak zemininden yükseklikleri; kuzey yönündekinin 386 cm. , güney yönündekinin ise 396 cm.' dir. Lokmalı demir parmaklıklı olan iki pencerede 18'er adet 3.5 cm. x 3.5 cm. boyutlu demir lokmalar vardır. Her iki pencerede yer alan 20 cm.' lik aralıklarla dizilmiş olan 3'ü düşey, 6'sı yatay olan dövme demir çubukların çapı 1.4 cm.' dir. Pencerelelerin söveleri tahrip olmuş, şekilleri bozulmuştur. Cephenin kuzey köşesinden 143 cm. uzaklıkta, 58 cm. x 65 cm. boyutlarında sonradan açılmış, sokak zemininden 398 cm. yüksekliğinde dikdörtgen bir pencere vardır.

Duvar yüzeyinde, özellikle güney yönüne doğru yer yer harç boşalmaları mevcuttur. Cephenin kuzey ucunda, pencere seviyesinde yetişmiş olan incir ağacı ve kökleri yapıya zarar vermektedir. Yok olan saçak kornişinin üstündeki ve duvar yüzeyindeki bitki oluşumları yapıya zarar vermektedir. (Şekil D.7, E.6)

Doğu cephesinin son bölümü, aslında sıbyan mektebinin giriş mekanı olan, bugün ise etrafı çevrili bir bahçenin duvarı gibi görünen kısımdır (Şekil D.8, E.6). Sıbyan mektebinin bittiği noktada, asıl giriş kapısının sokak zemininden 241 cm. yüksekliğinde kemer başlangıç izi mevcuttur. Kalan izlerden tuğla kemerin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) olduğu anlaşılmaktadır. Kapı boşluğu sokak zemininden 327 cm. yüksekliğe kadar moloz taş duvar olarak örülerek kapatılmıştır. Duvarın geri kalan kısmı bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık düzendedir. Cephe bitiminde, özgün duvarın yüksekliği 279 cm.’ dir. Bahçe duvarının üzerine 120 cm.’ lik bir briket parapet örülmüştür. Bahçe duvarının ortasında kullanıcılar tarafından açılmış 155 cm. genişliğinde bir pencere boşluğu vardır. Pencerenin kuzey ucunun sağ üst köşesine 20 cm. çapında bir baca deliği açılmıştır. Pencere boşluğunun çevresinde çimento harcı ile sıvalı yüzeyler mevcuttur. Özgün olan duvarın yüzeyinde yer yer harç boşalmaları ve bitki oluşumları mevcuttur (Şekil D.8, E.6).

5.3.1.2. Kuzey Cephesi

Külliyenin, Baba Haydar Mektebi Sokağı’ na bakan cephesidir (Şekil E.7). Kuzey cephesi Baba Haydar Mektebi Sokağı’na uyarak kırık bir çizgi üzerinde yükselmiştir. Kuzey cephesinin duvar örgüsü sistemli bir almaşıklık göstermemektedir.

Cephenin ilk bölümü medresenin kırıklı kuzey cephesidir. Medresenin ilk duvar parçası, komşu bahçe duvarı ile medresenin batı kolu arasında kalan boşluğu kapatan duvardır (Şekil D.28, E.7). Bu duvarın doğu ucunda 71 cm. genişliğinde bugün briket ile örülü kapı boşluğu vardır. 179.5 cm. uzunluğundaki duvarın yüzeyi çimento harcı ile sıvalıdır.

Cephenin ikinci duvar parçası 3 no’ lu hücrenin kuzey duvarıdır (Şekil D.29, E.7). 428 cm. uzunluğundaki taş duvarın yüksekliği 240 cm. olup, üzerinde 70 cm. yüksekliğinde üzeri sıvalı briket bir parapet mevcuttur. Parapet yüzeyinin doğu

ucunda çatıda biriken suyun atılması için açılmış bir delik ve bu deliğin batısında kullanıcılar tarafından yerleştirilen bir baca ile bacanın batısında dikey bir demir çubuk görülmektedir. Duvar yüzeyine 171 cm. genişliğinde bir pencere boşluğu açılmıştır. Pencere boşluğunun çevresinde duvar kesitinde incelemeler gözlenmektedir.

Cephenin üçüncü duvar parçası, 2 no' lu hücre, 1 no' lu hücre ve kütüphane mekanlarının kuzeyini sınırlayan duvardır (Şekil D.29, D.30, E.7). 1063 cm. uzunluğundaki taş duvarın üzerinde, 65-70 cm. arasında değişen yükseklikte briket bir parapet mevcuttur. 2 no' lu hücrenin önünde 103 cm. genişliğinde, kareye yakın şekilde üzeri kemerli, 1 no' lu hücrenin önünde 103 cm. genişliğinde, kare şeklinde, kütüphanenin önünde ise 100 cm. genişliğinde, kare şeklinde olan bugün hepsi de briket tuğla ile kapatılmış pencere izleri mevcuttur. 1 ve 2 no' lu hücrelerin kuzey duvarlarının batı uçlarında, briket parapetin hemen altında, cidar boşalması sonucu ortaya çıkmış baca izleri fark edilmektedir. Kütüphaneye ışık ve hava almak amacıyla yapılmış yerden 300 cm. yükseklikte, 45 cm. x 50 cm. boyutlu, tek parça bir mazgal pencere bulunmaktadır (Şekil D.30, E.17). 1 ve 2 no' lu hücrelerin çimento ile sıvanmış aynalı tonoz çatı örtüleri ile kütüphanenin bitüm sürülmüş kubbesi görülmektedir.

Cephenin dördüncü duvar parçası, Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin dershanesinin aslında tamamen sağır olan kuzey duvarıdır (Şekil D.31, E.7). Duvarın eğimli olan mevcut yol zemininden yüksekliği, batı ucunda 585 cm., doğu ucunda ise 755 cm.' dir. Duvar yüzeyinin uzunluğu 804 cm. olup, batı ucundan 147 cm. uzaklıkta 101.5 cm. genişliğinde, kare şeklinde bir pencere boşluğu mevcuttur. Pencere, dershanenin iç tarafından tuğla örülerek kapatılmıştır.

Medresenin oldukça harap durumdaki cephe yüzeyinde yer yer taş ve harç boşalmaları, yer yer de cidar boşalmaları mevcuttur. En belirgin boşalmalar 1 no' lu hücrenin önünde kalan büyükçe oyuklardır. Bu boşalmalar özellikle çatı kısımlarında yoğunluk kazanarak cidar boşalması halini alır. Tüm duvar yüzeylerinde ve çatıda yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

Kuzey cephesi boyunca, doğu yönünde ilerlerken medresenin dershanesi ile sıbyan mektebinin arasında kalan bahçe görülür (Şekil D.32, E.7). Harap olan moloz taşı

bahçe duvarının devamında, sıbyan mektebinin asıl giriş hacminin kuzey cephesi bulunmaktadır (Şekil D.9, E.7). Aslında sağır olan, karışık almaşık duvar yüzeyi yer yer delikler açılarak tahrip edilmiştir. Duvar yüzeyinin bir kısmı kireç harcı ile sıvanmış olduğundan duvar örgüsünün anlaşılması güçtür.

Cephenin doğu ucunun sokak zemininden yüksekliği 279 cm. olup, bahçe duvarının üzerine 120 cm.' lik bir briket parapet örülmüştür. Cephenin doğu ucundan batıya doğru gidildikçe briket parapet alçalır ve kapı boşluğundan sonra tamamen yok olur. Duvar, batı ucundan 262.5 cm. uzaklıkta 80 cm. genişliğinde bugün briket tuğlalarla örülü olan kapı ve duvarın doğu ucundan 96,5 cm. uzaklıkta 109.5 cm. genişliğinde bir pencere boşluğu açılmak suretiyle zedelenmiştir. Yine, batı ucundan 87 cm. uzaklığında kullanıcılar tarafından içeriye hava ve ışık almak amacıyla açılmış 34 cm. x 64 cm. boyutlu, bugün içine taş doldurulmuş dikdörtgen bir delik vardır. Mektep bahçesinin batı yönündeki sınırı olan kılıcına duvar, sokak zemininden 342 cm. yüksekliktedir. Cephenin arkasında, mektebin üst katının sıvalı ve mavi badanalı kuzey duvarı ile çimento harcı ile sıvanmış aynalı tonoz çatı örtüsü görülmektedir (Şekil D.9, E.7). Duvar yüzeyinde biri doğu yönünde pencere boşluğu şeklinde, diğeri batı yönünde kapı boşluğu şeklinde olan iki adet dikdörtgen açıklık görülür. Duvar yüzeyinde yer yer dökülmeler, saçak ve çatı kısmında ise bitki oluşumları görülmektedir.

5.3.2. Sıbyan Mektebinin Cepheleri

Sıbyan mektebinin güney ve batı cepheleri külliye içinde kalmaktadır. Güney cephesi, kuzey ve batı cephelerine göre daha iyi durumdadır. Çok hasar gören batı cephesi mimari özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir.

5.3.2.1. Güney Cephesi

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin, cümle kapısından girildiğinde sağda, merdivenlerin kuzeyinde kalan cephedir (Şekil D.10, D.11, E.9). İki katlı olan sıbyan mektebinin bu cephesinde, zemin kattaki odaya ait sonradan açılmış olan tek pencere ile üst kattaki dersliğe ait özgün boyutları bozulmuş iki pencere mevcuttur. Pencereilerin üzerindeki hafifletme kemerleri, üstten teğetli sivri kemer biçiminde olup, kemerlerin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) vardır.

Pencerelerin boşalan kemer aynalarının ve yok olan sövelerinin yerleri tuğla ve taşlarla doldurulmuş, böylece pencerelerin boyutları bozulmuştur. Her iki üst pencerenin de tuğla kemerinde dökülmeler olmuş, orijinal söveleri ve kemer aynaları kalmamıştır. Sonradan açılan alt pencere (Şekil D.13), duvarın batı ucundan 160 cm. uzaklıkta, 57,5 cm. x 70 cm boyutlarında, tuğla söveli bir boşluktur.

Bu cephede sistemli bir almaşıklık görülmemektedir. Ayrıca kirpi saçak korniş olduğu kötü durumdadır. Oldukça harap durumdaki duvar yüzeyi ile saçakta, yoğun şekilde tuğla, taş ve harç boşalmaları olmuştur. Duvar yüzeyinde ve saçak düzleminde yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.2.2. Batı Cephesi

Dershane ile sıbyan mektebinin arasında kalan ve halen moloz yığılı olan bahçeye bakan cephedir (Şekil D.14, D.15, E.11). Batı cephesinde eğimli araziye yerleştirilmiş olan fevkani sıbyan mektebinin, set üstünde kalan ikinci katı görülmektedir.

Sıbyan mektebi dersliği ve asıl giriş hacminin batı duvarı olan bu cephe mimari özelliklerini yitirmiştir. Bahçeye bakan iki adet derslik penceresi briket ile kapatılmıştır. Bugün yapıya giriş, derslik cephesinin kuzey ucunda yaklaşık olarak 113 cm. genişliğinde olan, taş duvarın delinmesiyle açılmış amorf bir boşluktan sağlanır (Şekil D.16, E.11). Çimento harcı ile sıvanan aynalı tonoz örtüsü net olarak anlaşılamamaktadır. Dersliğin kuzeyinde, asıl mektep giriş mekanının sağır olan, karışık almaşık batı duvarı ve üzerindeki eğimli parapet vardır.

Cephe yüzeyinde ve saçakta yoğun olarak tuğla, taş ve harç boşalmaları olmuştur (Şekil D.14, D.15, E.11). Cephenin duvar yüzeyinde ve çatısında yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.2.3. Kuzey Cephesi

Sıbyan mektebi kuzey cephesi, asıl mektep girişinin içinde yer alan duvardır (Şekil D.24). Bahçe kısmı bir süre öncesine kadar iki katlı bir gecekondur olarak

kullanılmıştır. Üst kat zemin döşemesi yarı yıkık olarak bahçenin üzerini ve içini işgal etmektedir.

Duvar yüzeyinin üst kısmında yani dersliğin kuzey cephesinde, biri pencere boşluğu şeklinde, diğeri kapı boşluğu şeklinde olan iki adet dikdörtgen açıklık görülür (Şekil D.24, E.3, E.7). Cephenin batı ucunda tahrip olmuş 80,5 cm. genişliğinde amorf bir kapı boşluğu mevcuttur. Aynı cephenin doğu ucundan 76 cm. uzaklıkta 54 cm. genişliğinde sonradan açılmış küçük bir pencere yer almaktadır. Duvar yüzeyinin alt kısmında, sıbyan mektebinin zemin katındaki bölümlere açılan iki giriş vardır (Şekil D.24, D.25, D.26, E.2, E.8). Bu girişler tuğla duvarlar ile kısmen daraltılmıştır. Doğu yönündeki giriş; zemin kat duvarının doğu ucundan 180 cm. uzaklıkta, üzeri yay şeklinde olan 56 cm. genişliğinde, yaklaşık olarak dikdörtgen şekilli bir kapı boşluğudur (Şekil D.25, E.8). Cephenin batı ucundaki giriş, kemer açıklığı 233 cm. olan, kısmen daraltılarak 134 cm. genişliğine getirilmiş bir açıklıktır (Şekil D.26, E.8).

Cephe sıvalı ve mavi badanalıdır. Dersliğin aynalı tonoz çatı örtüsü çimento harcı ile sıvanmıştır (Şekil D.24, E.7). Duvar yüzeyinde üst kat seviyesinde, kullanıcılar tarafından yapılan bölücü duvar izleri ve yaklaşık olarak derslik döşemesi hizasında ahşap döşeme izleri mevcuttur. Ayrıca duvar yüzeyinde yer yer dökülmeler, saçak ve çatı kısmında ise bitki oluşumları görülmektedir.

5.3.3. Dershanenin Cepheleri

Dershanenin batı yönündeki avlu cephesi dışında külliye içine bakan iki cephesi vardır, bunlar ; doğu ve güney cepheleridir.

5.3.3.1. Doğu Cephesi

Dershanenin, sıbyan mektebi dersliğine ve ara bahçeye bakan cephesidir (Şekil D.33, E.13). Cephede iki adet iki sıra pencere mevcuttur. Alt pencerelerin tuğla olan hafifletme kemerleri, üstten teğetli sivri kemer biçimindedir. Üst pencereler, yarım tuğladan yapılmış çift merkezli sivri kemerlidir. Kemerlerin sırtında yatık bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) vardır. Alt pencerelerin her ikisinin de söveleri ve kemer aynaları yok olmuştur. Her iki alt pencere de çeşitli müdahaleler ile değiştirilmiştir. Kuzey yönündeki pencere tuğla ve briketlerle

tamamen, güney yönündeki ise tuğla ve taşlarla kısmen doldurulmuştur. Cephedeki her iki üst pencere de tamamen kapatılmıştır. Kuzey yönündeki üst pencere tamamen tuğla ile, güney yönündeki üst pencere ise kemer aynası tuğla ile, kalan kısmı almalı olarak örülmüştür.

Cephedeki duvar örgüsü sistemli bir almalılık göstermemektedir. Duvar, kaba yonu taşların arasına bazen iki, bazen üç sıra tuğla konularak oluşturulmuştur. Köşelere daha düzenli bloklar konulup aralarına da iki veya üç sıra tuğla yerleştirilmiştir. Cephenin üzerinde saçak korniş kalmamıştır.

Duvar yüzeyinde taş ve harç boşalmaları, saçakta ise yoğun olarak tuğla ve harç boşalmaları gözlenmektedir. Duvar yüzeyinde ve saçak düzleminde bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.3.2. Güney Cephesi

Dershanenin güney yönüne bakan cephesidir (Şekil D.34, E.9). Cephede iki sıra pencere düzeni görülmektedir. Üst pencerelerin ortasında, diğerlerinden daha yüksek olan bir üst pencere daha mevcuttur. Alt pencerelerin tuğla olan hafifletme kemerleri, üstten teğetli sivri kemer biçimindedir. Alt pencerelerin kemerlerinin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) olup, her iki pencerenin de söveleri ve kemer aynaları yok olmuştur. Doğu yönündeki pencere tuğla ve taşlarla daha küçük boyutlara gelecek şekilde kısmen kapatılmış, bugün yarısı briket tuğlalarla örülü olan bir pencere boşluğu bırakılmıştır. Aynı pencerenin, tuğla olan üstten teğetli sivri hafifletme kemerinin önünde tuğla bir baca yükselmektedir. Batı yönündeki pencere iki yandan daraltılıp çimento harcı ile sıvanmış, pencere boşluğu briket tuğlalarla kısmen örülmüştür. Cephenin batı ucundan 75,5 cm. uzaklıkta, 81 cm. genişliğinde, 63 cm. yüksekliğinde, bugün etrafı çimento harcı ile sıvalı dikdörtgen şekilli bir pencere boşluğu açılmıştır. Üst pencereler ise yarım tuğladan yapılmış çift merkezli sivri kemerli olup, kemerlerin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) vardır. Cephede yer alan üç üst pencereden yalnızca doğu yönündeki kapatılmıştır. Pencere boşluğu almalı olarak örülmüştür. Pencerenin önüne kullanıcılar tarafından tuğla bir baca yapılmıştır. Diğer iki üst pencerede de yer yer tuğla ve harç boşalmaları

mevcuttur. Ortadaki pencerenin kemerinde tuğla ve harç boşalmaları yoğun olarak görülmektedir.

Cephe, kaba yonu taşların arasına bazen iki, bazen üç sıra tuğla konularak karışık almaşık olarak oluşturulmuştur. Köşelere daha düzenli bloklar konulup aralarına da iki veya üç sıra tuğla yerleştirilmiştir. Cephenin üzerinde saçak korniş ve kasnak kalmamıştır. Cephede yer yer çimento harcı izleri görülmektedir.

Duvar yüzeyinde taş ve harç boşalmaları, saçakta ise yoğun olarak tuğla ve harç boşalmaları gözlenmektedir. Duvar yüzeyinde ve özellikle de saçak düzleminde yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.4. Avlu Cepheleri

Kuzey yönüne ve batı yönüne sırt verecek şekilde inşa edilmiş olan ‘ L ’ planlı medrese ile, doğu yönünde ona bitişik olan dershanenin çevrelediği avluya bakan cephelerdir (Şekil D.65).

5.3.4.1. Batı Cephesi

Dershanenin bugün izi kalmayan revaklara, yani batı yönüne bakan cephesidir (Şekil D.41, D.42, E.15).

Dershanenin batı cephesinde, doğu yönündeki girişten geçilip üst kota, avluya girişi simgeleyen mimari bir eleman ya da herhangi bir iz mevcut değildir.

Dershane giriş cephesi olan batı cephesinde bir de pencere vardır (Şekil D.42, E.15). Cephenin kuzey ucunda, 175 cm. genişliğindeki dersane girişi görülmektedir (Şekil D.41). Kapının söveleri ve kemer aynası yok olmuştur. Kapı boşluğunun mevcut avlu zemininden kilit taşı kotuna kadar olan yüksekliği 247 cm.’ dir. Kapı boşluğunu belirleyen, 20 cm. kalınlığında kalmış olan tuğla kemer bugün oldukça kötü durumdadır (Şekil D.41). Kemerde yer yer tuğla ve harç boşalmaları olmuştur. Dişli bir duvar şeklindeki kapının yan duvarlarındaki aşınmalar göze çarpmaktadır (Şekil D.41, E.3).

Cephenin güney ucundan 59 cm. uzaklıkta söveleri ve kemer aynası yok olmuş bir pencere izi mevcuttur (Şekil D.42, E.15). Üstten teğetli sivri hafifletme kemeri

tuğladır. Sövelerin yok olmasıyla dişli bir duvar şeklinde kalmış olan pencere boşluğunun, 27 cm. genişliğindeki kemer alnının güney yönündeki kısmında belirgin kopmalar ve kırılmalar gözlemlenmiştir (Şekil E.3, E.15). Pencere boşluğunun üzerinde, revak örtüsünün ilk revak kemerinin başlangıcı mevcuttur (Şekil D.42, E.15). Duvar yüzeyinde, mevcut avlu zemininden 313 cm. yükseklikte, tuğla olan tonoz revak örtüsünün başlangıcı mevcuttur. Dershane kütesinin avlu cephesinin güney köşesi, mevcut avlu zemininden 474 cm. yüksekliktedir.

Cephedeki duvar örgüsü sistemli bir almasıklık göstermemektedir. Duvar, kaba yonu taşların arasına bazen iki, bazen üç sıra tuğla konularak oluşturulmuştur (Şekil D.42, E.15). Köşelere daha düzenli bloklar konulup aralarına da iki sıra tuğla yerleştirilmiştir. Cephenin üzerinde saçak kornişi kalmamıştır. Duvar yüzeyinde yer yer taş ve harç boşalmaları ile saçakta yoğun olarak tuğla ve harç boşalmaları gözlenmektedir. Duvar yüzeyinde ve özellikle de saçak düzleminde yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.4.2. Güney Cephesi

Medresenin avluyu kuzey yönünde sınırlayan kolunun, bugün izi kalmayan revaklara (güney yönüne) bakan cephesidir (Şekil D.44, D.49, D.52, E.9). Cephe doğu yönünden batı yönüne doğru incelendiğinde; kütüphane, 1 ve 2 no' lu hücreler görülmektedir.

İlk birim olan kütüphane, hücrelerin sıralandığı yüzeyden 69 cm. içeriye alınarak adeta farklı bir işleve hizmet verdiği vurgulanmıştır (Şekil D.44, E.3). Kütüphanenin 214.5 cm.' lik uzunluğa sahip olan güney cephesinde, bir tek pencere boşluğu mevcuttur (Şekil E.9). Sivri kemer biçimindeki, tuğla hafifletme kemeri 14 cm. kalınlığındadır. Pencerenin düz atkısı dışında söveleri özgünlüklerini yitirmiştir. Almasıklık örgüye sahip kemer aynası korunmuştur. Pencere boşluğunun iki yanını sınırlayan sövelerin yerine yapılan tuğla elemanlar ile duvarın doğu yönündeki yüzeyleri kısmen çimento harcı ile sıvanmıştır. Pencere boşluğunun genişliği 83 cm., mevcut zeminden yüksekliği 145 cm.' dir. Kütüphanenin avluya bakan cephesinin mevcut zeminden yüksekliği yaklaşık olarak 403 cm.' dir. Duvar yüzeyinde mevcut avlu zemininden 315 cm. yükseklikte, bugün yok olmuş olan tonoz revak örtüsünün başlangıcı mevcuttur.

1 ve 2 no' lu hücrelerin güney cephesini oluşturan ikinci yüzey, 834 cm. uzunluğunda bir alanı geçen, 28 cm. kalınlığında üç basık sivri kemer (216 cm. açıklığında) ile oluşturulmuştur (Şekil D.49, D.52, E.3, E.9). Kemerler tuğla olup, sırtlarında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaştığı görülmektedir. 1 no' lu hücrenin cephesinde, pandantifli kubbe olduğu anlaşılan, revak örtüsünün revak kemerlerinin ikisinin başlangıç izleri mevcuttur. Hücrelerin avlu cephelerine ait izlerinin en iyi korunmuş olduğu kısım 1 no' lu hücrenin güney cephesidir. Hacmin güney cephesinde, doğu köşesinden 139 cm. uzaklıkta bir pencere boşluğu mevcuttur. Basık sivri kemer biçiminde, 14 cm. kalınlığında, tuğla hafifletme kemerli pencerenin doğu yönündeki sövesi yok olmuştur. Pencerenin almaşık örgüye sahip kemer aynası tahrip olmuştur. Küfeki taşından yapılmış sövelerden düz atkının kalınlığı 18 cm., yan başlığinki ise 17 cm. olarak ölçülmüştür. Pencere boşluğunun genişliği 101 cm. , mevcut zeminden yüksekliği 138 cm.' dir. Pencerenin batısındaki kapı, parke taşları yığılarak kapatılmış ve çimento harcı ile sıvanmıştır. Kapının 21 cm. kalınlığındaki tuğla kemerinin batı kısmında kopmalar vardır. Kapı boşluğunun genişliği 137 cm., mevcut zeminden kilit taşı yüksekliği 139 cm.' dir. Cephenin mevcut zeminden yüksekliği yaklaşık olarak 371 cm.' dir. Duvar yüzeyinin, mevcut avlu zemininden taşıyıcı kemerin kilit taşı kotuna kadar olan yüksekliği 288 cm.' dir. Zeminden 316 cm. yükseklikten itibaren, pandantifli kubbe revak örtüsünün başlangıcı mevcuttur. Duvar yüzeyinde yer yer sıva ve beyaz badana mevcuttur.

Medresenin hücreleri incelendiğinde, bir kapısı ve bir penceresi olması gerektiği anlaşılan 2 no' lu hücrenin güney cephesi strüktürel kemerin altına kadar tamamen yıkılarak yok olmuştur (Şekil D.52, E.9).

Güney cephesindeki duvar örgüsü sistemli bir almaşıklık göstermemektedir. Duvar, kaba yonu taşların arasına, bazen bir, bazen iki sıra tuğla konularak oluşturulmuştur.

Duvar yüzeyinde yoğun olarak taş ve harç boşalmaları mevcuttur. 2 no' lu hücrenin avlu cephesinde ise yıkım yapılmıştır. Bugün yok olmuş olan revak örtüsünün başlangıç kısmında, yoğun olarak tuğla ve harç boşalmaları gözlenmektedir. Duvar yüzeyinde ve özellikle çatı kısmında yoğun bitki oluşumları mevcuttur.

5.3.4.3. Doğu Cephesi

Medresenin, avluyu batı yönünde sınırlayan kolunun, bugün izi kalmayan revaklara (doğu yönüne) bakan cephesidir (Şekil D.54, E.14). Cephe kuzey yönünden güney yönüne doğru incelendiğinde 3 ve 4 no' lu hücreler görülmektedir. 4 no' lu hücre, cephenin güney yönünde hala ayakta olan ikinci ve son hücresidir. ' L ' planlı medresenin batı kolunun devamındaki hücreler yok olmuştur. Bugün bu alanda sadece toprak yığını ve bunun üzerinde yetmiş bir ağaç mevcuttur.

Doğu cephesinde, biri tam (235 cm. açıklığında) diğerinin yarısı yıkılmış, 28 cm kalınlığında iki sivri kemer görülmektedir (Şekil D.54). Kemerler tuğla olup, sırtlarında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşmaktadır. 4 no' lu hücrenin yüzeyinde, hücrelerin önünde pandantifli kubbe şeklinde olduğu bilinen revak örtüsünün revak kemerlerinden birinin başlangıç izi mevcuttur.

Medreseyi oluşturan ' L ' planın iki kolunun kesiştiği köşede yer alan 3 no' lu hücrenin asıl girişi, medrese avlusuna bakan bu cepheden olmalıdır (Şekil D.54, E.14). Bugün ise, kısmen kapatılan kapı bozulmuş bir niş gibi görünmektedir.

Cephenin devamında, girişi medrese avlusunu çevreleyen bugün mevcut olmayan revaktan sağlanan, 4 no' lu hücrenin yıkık kapısı ve harap penceresi görülmektedir. Pencerenin 14 cm. kalınlığında sivri kemer şeklindeki tuğla hafifletme kemeri korunmuştur. Pencerenin söveleri ve almaşık örgüye sahip olan kemer aynası korunmuştur. Küfeki taşından yapılmış sövelerin kalınlıkları birbirinden farklıdır. Düz atkının kalınlığı 13.5 cm., yan başlıklardan güney yönündeki 23 cm. , kuzey yönündeki ise 19 cm. olarak ölçülmüştür. Pencere boşluğunun genişliği 76.5 cm. , mevcut zeminden yüksekliği 172 cm.' dir. Pencere boşluğunun etrafında yer yer sıva ve sarı badana mevcuttur. Cephenin mevcut zeminden yüksekliği yaklaşık olarak 334 cm.' dir. Duvar yüzeyinin mevcut avlu zemininden taşıyıcı kemerin kilit taşının sırtına kadar olan yüksekliği 319 cm.' dir. Burada pandantifli kubbe revak örtüsünün başlangıcı mevcuttur.

Doğu cephesindeki duvar örgüsü sistemli bir almaşıklık göstermemektedir. Duvar, kaba yonu taşların arasına bazen bir, bazen iki, bazen üç sıra tuğla konularak oluşturulmuştur. Duvar yüzeyinde, özellikle cephenin kuzey yarısında duvarın

yıkılması sonucunda yoğun tahribat olmuştur. Bugüne erişememiş olan revak örtüsünün başlangıç kısmında, yoğun olarak tuğla ve harç boşalmaları gözlenmektedir. Duvar yüzeyinde yer yer, çatı kısmında ise yoğun olarak bitki oluşumları mevcuttur. Cephenin önünde metal bir basketbol potası mevcuttur.

5.4. Strüktür Özellikleri

Taşıyıcı sistem, kargir (taş ve tuğla) malzemeden yapılmış olan sürekli taşıyıcı duvarlar ile, bunlara oturan tuğla malzemeden yapılmış olan aynalı tonozlar (sıbyan mektebinin dersliğinde, medresenin hücrelerinde), beşik tonozlar (sıbyan mektebinin zemin katında) ve kubbelerden (darülhadis dershanesinde, kütüphanede) oluşmuştur (Şekil E.2, E.3).

Avlu yönünde sütunlara, diğer yönlerde ise derslane ve hücre duvarlarına oturduğu bilinen revak örtüleri ve örtülerin avlu yönündeki taşıyıcıları olan sütunlar günümüze ulaşamamıştır. Derslane önünde aynalı tonoz, diğer birimlerde pandantifli kubbe olduğu tespit edilen revak örtülerinin yalnız başlangıçları günümüze ulaşabilmiştir (Şekil D.42). Revak kemeri başlangıçlarından yalnız 1 no' lu hücre önünde, doğu yönünde olanında bir gergi parçası kalmıştır. Sütunlara ait hiçbir parçaya ya da ize rastlanamamıştır.

Kubbeye geçiş, küresel bingi (pandantif) ile sağlanmıştır (Şekil D.43, D.45). Kütüphaneyi örten kubbenin ortasında, sonradan açılan yaklaşık 40 cm. çapında bir delik bulunmaktadır (Şekil D.45).

5.5. Yapım Tekniği ve Malzeme

5.5.1. Strüktür Öğeleri

5.5.1.1. Temeller

Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nde yapılan incelemeler sırasında temeller ile ilgili herhangi bir ize rastlanmamıştır. Medrese hücrelerinin yıkık olduğu batı kolunda yapılacak kazı çalışmalarıyla, temeller ile ilgili detaylı bilgi edinilecektir.

5.5.1.2. Duvarlar

Yapıda kullanılan duvar örgü tekniği tuğla ve taştan oluşan almalı duvar örgüsüdür. Külliye genelinde sistemli bir almalılık görülmemektedir. Yalnızca giriş cephesi olan doğu cephesinde bir sıra taş, iki sıra tuğla almalı örgü uygulanmıştır. Giriş cephesindeki almalı duvar örgüsündeki tuğlalar 14x28x2.5 cm., 21x28x2.5 cm. ve 28x28x2.5 cm. boyutlarındadır. Kaba yonu taşlar yaklaşık 18 cm. yüksekliğinde ve 9-45 cm. arasında değişen uzunluklardadır. 3.5 ila 5 cm. kalınlığındaki derzlerde horasan harcı kullanılmıştır.

Duvar kalınlıkları yer yer farklılıklar göstermektedir. Sıbyan mektebinin zemin katının dış duvarları 95 cm., iki mekan arasındaki duvarı 55 cm. gibi farklı kalınlıklardadır. Üst kat duvarları 80 cm. kalınlığındadır. Medresede ise, dershanenin duvarları 100 cm., hücrelerin avlu cephesinin duvarları yaklaşık olarak 69 cm. kalınlıklarındadır. Hücreler arasındaki duvarlar; kütüphane ve 1 no' lu hücre ile 1 ve 2 no' lu hücreler arasındaki duvarlar 60 cm., 2 ve 3 no' lu hücreler ile 3 ve 4 no' lu hücreler arasındaki duvarlar 75 cm. kalınlığındadır. Bugün külliye'nin tüm mekanlarının iç duvarları kısmen sıvalı ve badanalıdır.

Cümle kapısının yer aldığı, giriş duvarı kalınlığı 21 cm. olan lentolar ile oluşturulmuştur. Giriş duvarının üstü 170 cm. derinliğinde bir tonoz ile örtülüdür. Söveler 31x24x21 cm., üst başlık 90x24x21 cm. boyutlarındadır. Dış cepheyi kaplamakta kullanılan tuf 38x16x5 cm., kitabeyi oluşturan mermer levha 85x170 cm. boyutlarındadır.

Külliye'nin duvar örgüsünde kullanılan taşlar için standart bir ölçü vermek olası değildir. Almalı duvar örgüsünde kullanılan tuğla boyutları 14x28x2.5 cm., 21x28x2.5 cm. ve 28x28x2.5 cm.' dir. Kemerlerde kullanılan tuğla boyutları ise 14x28x3 cm., 21x28x3 cm., 28x28x3 cm.' dir.

5.5.1.3. Sütunlar

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nde sütunlar, revak örtüsünün avlu yönündeki taşıyıcıları olarak kullanılmıştır. Ancak, sütunlardan ve sütun kaidelerinden hiçbirini günümüze ulaşamamıştır. 479 no' lu encümen fotoğrafı Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin sütun ve sütun başlıkları hakkında bilgi verebilecek tek kaynaktır (Şekil C.7).

5.5.1.4. Kemerler

Külliye genelindeki tüm kemerler tuğla malzeme ile yapılmıştır. Kemerlerin örülmesinde kullanılan tuğla boyutları 14x28x3 cm., 21x28x3 cm., 28x28x3 cm.' dir. Kemer örgüsünde horasan harcı kullanılmıştır. Derz aralıkları 3-4.5 cm. arasındadır.

Külliyede, iç mekan örtüsünü taşıma işlevine sahip, darülhadis dershanesinde yer alan dört büyük ve kütüphanede yer alan dört daha küçük olmak üzere, toplam sekiz kemer mevcuttur. Her iki mekandaki taşıyıcı kemerler de sivri kemer biçimindedir (Şekil D.35, D.47, E.8, E.12). Dershanedeki kemerlerin açıklıkları 641 cm., 646 cm., 656 cm., 659 cm. , kütüphanedeki kemerlerin açıklıkları ise 253 cm., 260 cm., 263 cm., 265 cm.' dir. Dershanedeki kemerlerin yüksekliği 285 cm. , kemer kalınlığı 21 cm.' dir. Kütüphanedeki kemerlerin yüksekliği 115 cm., kemer kalınlığı 14 cm.' dir.

Medresenin avlu cephesinde yer alan taşıyıcı kemerler sivri kemerlerdir. Malzemesi tuğla olan bu kemerlerden kuzey kolundakiler, 216 cm. açıklığında ve 80 cm. yüksekliğinde, kalınlıkları ise 28 cm.' dir. Bu kemerlerin sırtlarında birer sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşmaktadır. Batı kolunda yalnızca 4 no' lu hücrenin cephesindeki tam olan kemer ölçülebilmıştır. Sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşan kemerin açıklığı 235 cm., yüksekliği 75 cm. olup, kalınlığı 28 cm.' dir.

Külliye genelindeki diğer kemerler, kapı ve pencerelerin üzerinde yer alan hafifletme kemerleridir. Kemerlerin örülmesinde kullanılan tuğla boyutları, hücre kapı ve pencerelerinde 14x28x3 cm., dersane ve sıbyan mektebinde ise 21x28x3 cm.' dir.

Sıbyan mektebinin ve dershanenin pencereleri üstten teğetli sivri kemer şeklinde olup kemer kalınlıkları 21 cm.' dir (Şekil D.10, D.33, D.34, E.6, E.9, E.13). Kemerlerin sırtında birer sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşmaktadır. Kemerlerin açıklıkları yaklaşık olarak 105 cm., yükseklikleri ise 50 cm.' dir. Avlu cephesindeki dersane penceresi korunamamıştır (Şekil D.42, E.15). Ayrıca dershanenin diğer pencerelerden farklı olarak, avlu cephesindeki pencerenin kemerinde “ çevre şeridi ” [31, s. 140-141] yoktur. Dershanenin üst pencereleri, 14 cm. kalınlığında, çift merkezli sivri kemerlidir (Şekil D.33, D.34, E.9, E.13). Kemerlerin sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141])

vardır. Üst pencerelerin alçı revzenleri günümüze ulaşamamıştır. Oldukça harap durumdaki pencerelerin genişliği 80 cm., kilit taşı yüksekliği yaklaşık olarak 150 cm.' dir.

Avlu cephesindeki hücre pencerelerinde hafifletme kemeri olarak, alınlıkları 14 cm. olan sivri kemerler mevcuttur (Şekil D.44, D.49, D.54, E.8, E.14). Kuzey kolundaki pencerelerin kemerlerinin açıklıkları yaklaşık olarak 140 cm., yükseklikleri 42 cm.' dir (Şekil D.44, D.49, E.8). Batı kolundaki pencerenin kemer genişliği 118 cm. ve yüksekliği 21 cm. olarak ölçülmüştür (Şekil D.54, E.14).

Dershanenin batı cephesindeki kapısının 21 cm. kalınlığındaki kemerinin açıklığı 175 cm., yüksekliği ise 70 cm.' dir (Şekil D.41, E.15). Hücre kapılarının hiçbirisi korunmuş olarak günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.52, D.54, E.9, E.14). Korunmuş olan tek hücre kapısı, 1 no' lu hücre cephesinde yer alan yuvarlak kemerli doldurulmuş bir boşluk izidir (Şekil D.49, E.9).

5.5.1.5. Döşeme

Tüm mekanlar toprak, moloz ve çöp yığılı olup, özgün döşeme kaplamasına ait herhangi bir iz bulunamamıştır. Medresenin yok olan revakları ve avlusu kısmen asfalt, kısmen de toprakla örtülüdür. Revak döşeme kaplamasına ait hiçbir malzemeye rastlanamamıştır.

5.5.1.6. Örtüler

Mekanların kargir olan eğrisel örtüleri korunmuş olarak günümüze ulaşabilmiştir. Külliye tamamı tuğladan yapılmış, kubbe, aynalı tonoz ve beşik tonoz olmak üzere üç tür eğrisel örtü biçimi kullanılmıştır (Şekil E.2, E.3). Darülhadis dershanesi ve kütüphane pandantifli kubbe ile örtülmüştür. Bu hacimlerin dış cephesinde saçak kornişi kalmamıştır. Sıbyan mektebinin dersliği ve medresenin tüm hücreleri aynalı tonoz ile, sıbyan mektebinin zemin kattaki hacimleri ise beşik tonoz ile örtülmüştür. Üzerleri çimento harcı ile sıvanmış olan aynalı tonozların formlarının dışarıdan algılanması güçtür (Şekil D.62).

Eğrisel örtülerin iç mekana bakan yüzeylerinde sıva ya da badana izine rastlanmamıştır. Örtülerin dış yüzeylerinde kurşun kaplama bulunmamaktadır.

5.5.1.7. Geçiş Öğeleri

Örtüsü kubbe olan mekanlarda, duvarlardan kubbeye geçiş küresel bingilerle (pendentiflerle) sağlanmıştır (Şekil D.43, D.45, E.8). Kubbenin yükü, duvarların içinde yer alan dört kemer ve köşelerdeki küresel bingiler ile duvarlara ve zemine aktarılmaktadır.

Geçiş elemanlarının yüzeylerinde yer yer kireç harçlı sıva kalıntıları vardır. Geçiş elemanları tamamen tuğladan yapılmıştır (Şekil D.45, E.8).

5.5.2. Mimari Öğeler

5.5.2.1. Pencereleler

Külliyede özgün olarak korunmuş yalnızca iki pencere mevcuttur. Sıbyan mektebinin korunabilen bu iki penceresi de demir şebekeli ve küfeki sövelidir (Şekil D.7, E.6, E.16). Pencere aynaları bir sıra taş iki sıra tuğla almaşık örgüye sahiptir. Pencereleler düz atkılıdır ve üzerlerinde sırtında bir sıra yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşan üstten teğetli sivri kemer biçiminde hafifletme kemerleleri mevcuttur. Dikdörtgen olan pencerelerin boyutları 85 cm. x 138-140 cm.’ dir. Söve kalınlığı 20 cm., genişliği 20-22 cm.’ dir. Uzunlukları üst ve alt başlıklarda 125-130 cm. , düşey sövelerde 140 cm.’ dir. Lokmalı demir parmaklıklı olan iki pencerede 18’er adet 3.5 cm. x 3.5 cm. boyutlu demir lokma vardır. Her iki pencerede mevcut olan 20 cm.’ lik aralıklarla dizilmiş olan 3’ü düşey, 6’sı yatay dövme demir çubukların çapı 1.4 cm.’ dir.

Sıbyan mektebi ve darülhadis dershanesinin pencerelerinin benzer özelliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, derslane pencereleri almaşık örgülü kemer aynalarını, küfeki taşından yapılmış olan sövelerini ve demir şebekelerini kaybetmişlerdir (Şekil D.33, D.34, D.41, E.9, E.13, E.15). Çift merkezli sivri kemerlelele ile oluşturulan derslane üst pencerelerinin alçı revzenlelele günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.33, D.34, D.39, D.40, E.9, E.13). Oldukça harap durumdaki pencerelerin genişliği 80 cm., kilit taşı altına kadar olan yüksekliği 150 cm.’ dir.

Avlu cephesine bakan pencerelerde herhangi bir söve ve demir şebeke izine rastlanmamıştır (Şekil D.41, D.44, D.52, D.54, E.9, E.14, E.15). Hücres pencerelerinin boşlukları, kalınlıkları 14 cm. olan basık sivri hafifletme kemerleri ve söveler ile oluşturulmuştur. Diğer pencerelerden farklı olarak, kemerlerin sırtında yatık tuğla kontur (“ çevre şeridi ” [31, s. 140-141]) dolaşmamaktadır. Kemer aynaları almaşık olarak örülmüştür. Düz atkılı pencerelerin sövelerinin kalınlıkları 20 cm., genişlikleri ise medresenin kuzey kolunda; üst başlıklarda 16 cm.-18 cm., dikey söveler 16 cm.-17 cm. olarak, medresenin batı kolunda ise üst başlık 13.5 cm., dikey söveler 19 cm.-23 cm. olarak ölçülmüştür. Hücreslerdeki pencere sövelerinin üst başlıklarının uzunlukları 118 cm., kütüphane penceresinin üst başlığı ise 105 cm. olarak ölçülmüştür. Avlu zemini asfaltla kaplanmış olduğundan, pencerelerin dikey sövelerinin uzunlukları farklı ölçülmüştür; kütüphanede 145 cm., 1 no’ lu hücrede 138 cm., 4 no’ lu hücrede 121 cm.’ dir.

Külliyede genelindeki pencerelere ait özgün doğramaların tamamı yok olmuştur (Şekil E.2, E.3, E.9, E.10, E.12, E.13, E.14, E.15).

5.5.2.2. Kapılar

Medresenin girişi külliyesinin doğu cephesindedir (Şekil D.7, E.6, E.16). Giriş duvarı, kapıyı oluşturan söveleri ve lentoyu üç yönden saran, pembe tüften bir çerçeve ile renklendirilmiştir. Kapı boşluğu yanlarda 31x241x21 cm. boyutlu küfeki taşından söveler ile, üstten ise karnı basık kemer biçiminde oyulan 90x247x21 cm. boyutlu bir lento bloğu ile sınırlandırılmıştır. Dikey söveler üst üste getirilmiş iki sıra taş bloğunun üzerine yerleştirilmiştir. Giriş duvarı 18 cm. yüksekliğinde mermer bir korniş ile bitirilmiştir. Kapı boşluğu içinde özgün veya sonradan eklenmiş herhangi bir doğrama yoktur.

Sıbyan mektebi ve dershanenin kapıları günümüze ulaşamamıştır. Sıbyan mektebinin orijinal giriş hacminin yıkılan kapısının boşluğu örülerek kapatılmıştır (Şekil D.8, E.6). Dersliğin, dershanenin ve kütüphanenin kapıları, söveleri ve doğramaları bulunmamaktadır (Şekil D.20, D.38, D.41).

Hücre kapılarının hiçbirini korunamamıştır. En iyi durumdaki hücre kapısı, 1 no’ lu hücre cephesinde bulunmaktadır ve yuvarlak kemerli bir boşluk izinden ibarettir

(Şekil D.49, E.9). Külliye genelinde özgün hiçbir kapı doğraması günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.7, D.41, D.46, D.49, D.54, E.2, E.3, E.9, E.15, E.16).

5.5.2.3. Ocaklar

Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi genelinde hiçbir ocak izine rastlanamamıştır (Şekil E.2, E.3, E.8).

5.5.2.4. Nişler

Darülhadis dershanesinde, güney yönündeki duvar üzerinde 100 cm. genişliğinde, 45 cm. derinliğinde, planda yarım daire şeklinde olan, mevcut zeminden kilit taşı kotuna kadar 210 cm. yükseklikte bir mihrab nişi mevcuttur (Şekil E.3).

1 no' lu hücrenin doğu duvarında, mevcut zemin düzleminden başlayan, yerden 161 cm. yükseklikte, 85 cm. genişliğinde, 40 cm derinliğinde üzeri yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil D.51, E.15).

4 no' lu hücrenin kuzey duvarında, mevcut zemin düzleminden başlayan, 76 cm. genişliğinde, 40 cm derinliğinde kemeri hayli tahrip olmuş kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil D.58). Külliye genelindeki tüm nişler çimento harcı ile sıvalı ve badanalıdır.

5.5.2.5. Bacalar

Külliye genelinde hiçbir özgün baca izine rastlanamamıştır. Çatıda ve cephelerde yapılan incelemeler sırasında, hücrelerin dış duvarları üzerinde çatıda sonlanan yaklaşık olarak kare kesitli baca deliği izleri bulunmuştur (Şekil D.29).

5.5.2.6. Saçaklar

Yapılan gözlemlerden, saçak detayının 5-6 sıra tuğlanın üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Şekil D.10). Bu izlerden ve 19. yy.' a ait 476, 477, 478 ve 479 no' lu encümen fotoğraflarından külliye'nin duvar düzlemleri kirpi saçak detayı ile bitirildiği görülmektedir (Şekil C.4, C.5, C.6, C.7). Ancak günümüze korunmuş olarak gelen bir kirpi saçak detayı yoktur.

5.5.2.7. Bezemeler

Oldukça sade olan külliye'nin bezemeli olan tek ögesi cümle kapısının yer aldığı giriş duvarıdır (Şekil D.7, E.6, E.16). Giriş duvarı, kapıyı oluşturan söveleri ve lentoyu üç yönden saran, pembe tüften bir çerçeve ile renklendirilmiştir. Kapının, bugün kireç badanalı olan söveleri küfeki taşından yapılmıştır. Düşey söveleri oluşturan lento ile üst başlığın birleşim düzlemine doğru, kapı nişinin içine bakan kısmında 20 cm. yüksekliğinde dekoratif bir profil mevcuttur (Şekil E.16). Sövelerin üzerine, karnı basık kemer biçiminde oyulan bir lento bloğu yerleştirilmiştir. Basık kemer şeklindeki lentonun kemer karnının en üst noktasında çiçek motifli bir kabartma vardır (Şekil E.16). Lentonun üzerine de 85 cm. x 170 cm. boyutlu olan külliye'nin mermer levha üzerine işlenmiş olan kitabesi yerleştirilmiştir (Şekil D.7, E.6, E.16). Giriş duvarı 18 cm. yüksekliğinde dekoratif mermer bir korniş ile bitirilmiştir (Şekil D.7, E.6, E.16).

5.5.3. Malzemeler

5.5.3.1. Duvarlar

Duvarlar tuğla ve taş kullanılarak almalı olarak örülmüşlerdir (Şekil D.7, D.31, E.6, E.7, E.8). Duvar örgüsünde malzeme olarak kabayonu küfeki taşı, tuğla ve horasan harcı kullanılmıştır.

5.5.3.2. Kemerler

Külliye genelindeki tüm kemerler (ister strüktürel ister hafifletme kemerleri) tuğla malzemeden inşa edilmişlerdir (Şekil D.21, D.35, D.44, D.47, D.49, E.6, E.9, E.12, E.13). Kemer tuğlaları 3 cm. kalınlığında olup, 14x28 cm., 21x28 cm. ve 28x28 cm. boyutlarındadır.

5.5.3.3. Örtüler

Külliye genelindeki tüm mekanlar kargir eğrisel örtüler ile kapatılmışlardır. Yapıda kullanılan tüm örtüler (kubbe, aynalı tonoz ve beşik tonoz) tamamen tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmişlerdir (Şekil D.18, D.43, D.45). Kubbe tuğlaları da kemer

tuğlaları gibi 3 cm. kalınlığında olup, 14x28 cm., 21x28 cm. ve 28x28 cm. boyutlarındadır.

5.5.3.4. Pencereleler

Korunabilen iki adet sıbyan mektebi penceresinde yapılan incelemeler sonucunda (Şekil D.7, E.6, E.16); demir şebekeli pencerelerin sövelerinin küfeki taşındandır. Düz atkılı olan pencerelerin kemer aynaları bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık örgüye sahiptir. Sıbyan mektebi dersliğinin ve darülhadis dershanesinin pencereleri benzer nitelikte olmalıdır. Dershanenin üst pencerelerinin alçı revzenleri günümüze ulaşamamıştır.

Hücre pencereleri, tuğladan yapılmış sivri kemerler ve küfeki taşından söveler ile oluşturulmuşlardır (Şekil D.44, D.49, D.54, E.9, E.14). Düz atkılı olan pencerelerin kemer aynaları, taş ve tuğlayla almaşık olarak örülmüştür.

Pencerelerin orijinal doğramaları günümüze ulaşamamıştır (Şekil E.2, E.3, E.9, E.10, E.12, E.13, E.14, E.15).

5.5.3.5. Kapılar

Külliyenin kapılarının özgün doğramaları ve eşikleri günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.7, D.41, D.46, D.49, D.54, E.2, E.3, E.9, E.15, E.16). Sıbyan mektebinin özgün giriş hacminin, 2 no' lu, 3 no' lu ve 4 no' lu hücrelerin kapıları tamamen yıkılmıştır (Şekil D.8, D.52, D.54, E.2, E.6, E.9, E.14). Dersliğin, dershanenin, kütüphanenin ve 1 no' lu hücrenin kapıları, söveleri ve doğramaları olmadığı bu kapılar almaşık örgülü duvar yüzeyindeki kemerli birer geçiş boşluğundan ibarettir (Şekil D.20, D.38, D.41, D.49, E.8, E.9, E.15).

5.5.3.6. Nişler

Medresenin iki hücrelerinde aynı nitelikte birer niş saptanmıştır (Şekil E.3). Mevcut nişlerin üzerleri yuvarlak tuğla kemerli olup, almaşık duvar örgüsünün devamında yapılmışlardır (Şekil D.51, D.58, E.3). Bugün mevcut nişlerden 1 no' lu hücredeki yüzeyi sıvalı ve badanalıdır, 4 no' lu hücredeki nişin kemeri tahrip olmuştur.

5.5.3.7. Saçaklar

Medresenin taşırtma tekniği ile oluşturulan tuğla saçak kornişleri günümüze anlaşılır biçimde ulaşamamıştır (Şekil D.10, E.6, E.9).

5.6. Bozulmalar

5.6.1. Külliye'deki Bozulmalar

5.6.1.1. Tümüyle Yok Olan Yapı Bileşenleri

Sıbyan mektebinin giriş mekanı yok olmuştur (Şekil D.8, D.9, D.24). Mektebin zemin katı ile üst katı arasında bağlantıyı sağlayan herhangi bir merdivene ya da izine rastlanamamıştır. Medresenin hücrelerinden bir kısmı ile medresenin revakları yok olmuştur (Şekil D.65, D.66). Vakfiyesinde akar suyu ve kuyusu olduğu belirtilen külliye'nin ne şadırvan, kuyu, tuvalet gibi birimleri ne de bunların izleri günümüze ulaşabilmiştir.

5.6.1.2. Strüktür Elemanlarındaki Bozulmalar

Temeller

Yapılan incelemeler sırasında, toprak üstünde temeller ile ilgili herhangi bir ize rastlanmamıştır. Ancak, medrese hücrelerinin yıkık olduğu batı kolunda yapılacak kazı çalışmalarıyla, temeller ve bozulmaları hakkında detaylı bilgi edinilmesi mümkün görünmektedir.

Duvar

Duvarlarda yer yer kesit incelmesi, yıkılma, çatlama, taş, tuğla ve harç boşalmaları mevcuttur. Külliye genelindeki duvarlarda kullanıcılar tarafından taşıyıcı duvarların yüzeyi delinerek açılmış pencere ve kapı boşlukları mevcuttur.

Sıbyan mektebinin dersliğinin doğu duvarında ve kuzey duvarında birer pencere boşluğu açılmıştır (Şekil D.7, D.21, E.22, E.24). Medresenin aslında sağır olan kuzey duvarına bakan her mekana birer adet pencere açılmıştır (Şekil E.23, E.24). Dershanenin güney duvarına da bir pencere boşluğu açılmıştır (Şekil D.40, E.25). 3 no' lu hücrenin batı duvarına da bir boşluk açılmıştır (Şekil D.57).

Sıbyan mektebinin dersliğinde, doğu ve güney cephelerinin duvarı oyulmak suretiyle duvar kesiti inceltilmiştir (Şekil D.21, D.22). Aynı mekanın doğu duvarının kuzey ucuna doğru yerleşmiş olan incir ağacının kökleri, dersliğin kuzey ve doğu duvarlarında derin çatlaklara sebep olmuştur (Şekil D.21, E.24).

2 no' lu hücrenin avlu cephesi tamamen yıkılmış (Şekil D.52, E.25), 3 no' lu hücrenin avlu yönündeki kapısı tahrip edilmiştir (Şekil D.54, E.30).

4 no' lu hücrenin avlu cephesindeki kapısı tamamen yıkılmıştır (Şekil D.54, E.30). Aynı cephenin iç tarafının duvar kesiti oyularak inceltilmiştir (Şekil D.59). Yine 4 no' lu hücrenin güney yönündeki duvarı kısmen yıkılarak bir parapet halini almıştır (Şekil D.55, E.25).

' L ' planlı medresenin batı kolu, 4 no' lu hücrenden itibaren yıkılarak yok olmuştur (Şekil D.66, E.30).

Revak

Tamamen yok edilmiş olan revak kısmına ait son izler, avluyu çevreleyen hacimlerin cephelerindeki revak kemeri başlangıçlarıdır (Şekil D.42, E.25, E.31). Revakların avlu tarafındaki taşıyıcıları olan sütunlar günümüze ulaşamamıştır.

Örtü

Küllîye genelindeki örtü elemanları strüktürel olarak sağlamısa da, iki hücrenin aynalı tonoz örtülerinde hasarlar gözlemlenmiştir. 3 no' lu hücrenin aynalı tonoz çatı örtüsünün kuzey yönünde çökme nedeniyle meydana gelmiş bir delik mevcuttur (Şekil D.56, E.24), yine 4 no' lu hücrenin aynalı tonoz çatı örtüsünün güney kısmı (çatının yaklaşık olarak dörtte biri) (Şekil D.55, E.25) yıkılmıştır.

Kubbesinin ortası delinmiş olan kütüphanenin çatı örtüsüne bitüm sürülmüş, diğer mekanların çatı örtülerinin üzerleri ise çimento harcı ile sıvanmıştır. Çatıların üzerlerinde çeşitli bitki oluşumları ve ağaççıklar gözlemlenmiştir (Şekil D.62).

5.6.1.3. Yapı Elemanlarındaki Bozulmalar

Zemin Döşemeleri

Külliye genelindeki hacimlerin hiçbirinde özgün döşemelere ait izler bulunamamıştır. Zeminler toprak, çöp ve moloz yığınlarıyla örtülüdür.

Kapı – Pencere

Külliye genelindeki kapı ve pencerelerin, özellikle de kapıların korunarak günümüze ulaştığı söylenemez.

Külliyenin kapılarının söveleri, özgün doğramaları ve eşikleri günümüze ulaşamamıştır.

Cümle kapısı oranları ve söveleri ile korunmuştur (Şekil D.7, E.22). Sıbyan mektebinin yok olan giriş hacminin kapı boşluğu kullanıcılar tarafından doldurulmuştur (Şekil D.8, E.22). Derslik ve dersane kapıları, sövelerini ve doğramalarını tamamen kaybetmiş, almaşık örgülü duvar yüzeyindeki kemerli birer geçiş boşluğu haline gelmişlerdir. Hücre kapıları sövelerini tamamen kaybetmişlerdir.

Sıbyan mektebinin korunmuş olan iki penceresi (Şekil D.7, E.22) dışındaki külliye pencereleri, demir şebekelerini, sövelerini, kemer aynalarını ve doğramalarını kaybetmişlerdir (Şekil D.10, D.17, D.23, D.33, D.34, D.42, E.25, E.27, E.29, E.31). Dershanenin üst pencerelerinin alçı revzenleri de günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.34, D.39, D.40, E.25, E.28, E.29). Hücrelerin pencerelerinden hiçbirisi günümüze korunmuş olarak ulaşamamıştır (Şekil D.44, D.49, D.52, D.54, E.25, E.30).

Saçak

Külliyenin kirpi saçak sistemi, harç ve tuğla boşalmaları sebebiyle günümüze oldukça bozulmuş olarak gelmiştir ve asıl saçak formunu yansıtamamaktadır (Şekil D.10, D.33, E.22, E.23, E.25, E.29).

5.6.1.4. Malzemedeki Bozulmalar

Taş

Cepheleri oluşturan duvarlardaki taşlarda ufalanmalar, kirlenmeler ve bitki oluşumları sonucunda oluşan zararlar gözlemlenmiştir.

Dış duvar yüzeylerinde doğal etkiler (fiziko-kimyasal etkiler ve hava kirliliği) sonucunda taşlar kirlenmiştir (Şekil D.7, D.33) . Nem etkisiyle bazı mekanların iç ve dış duvarlarında çiçeklenmeler oluşmuştur (Şekil D.25, D.26, D.35, D.43, D.47). Yapının tüm cephelerinde bitkiler yetişmiştir (Şekil D.7, D.10, D.11, D.29, D.30, D.31).

Tuğla

Duvarların ve kemerlerin örgüsünde kullanılan tuğlalarda tozuma ve kırıntılanma gözlemlenmiştir (Şekil D.12, D.41, D.49).

Harç

Külliyedeki duvar yüzeylerinde ve saçak düzlemlerinde doğal etkiler sonucu yer yer harç boşalmaları gözlemlenmiştir (Şekil D.29, D.31, D.34). Duvar yüzeylerinde kök salan bitkiler harcın bağlayıcılığını azaltmaktadır (Şekil D.21).

Sıva

Külliyenin dış duvarlarında özgün sıvaya rastlanmamıştır. İç mekanlardan darülhadis dershanesi ve kütüphanenin duvar yüzeylerinde ve çatı örtülerinde yer yer sıva parçaları mevcuttur. Bu yüzeylerde nem etkisiyle kabarma ve dökülmelerin olduğu gözlemlenmiştir (Şekil D.35, D.43, D.45).

Demir

Bugüne ulaşan çok fazla demir eleman yoktur. Demir malzemeye; medrese giriş kapısının sıbyan mektebi güney cephesine dayandığı noktadaki kapının tutturulacağı demir halkada (Şekil D.12), sıbyan mektebindeki pencerelerde yer alan parmaklıklarda (Şekil D.7), darülhadis dershanesi ile sıbyan mektebi dersliği hacimlerini örten eğrisel örtü elemanlarının ortasında yer alan demir halkalarda (Şekil D.18, D.43), avlu cephesindeki hacimlerin duvarlarında yer alan revak kemerlerinin başlangıçlarındaki gergi kesitlerinde (Şekil D.41, D.49) rastlıyoruz. Bu demir elemanların tamamında paslanma ve korozyon gözlemlenmiştir.

Ahşap

Külliyenin özgün kapı ve pencere doğramalarından hiçbiri günümüze erişememiştir. Özgün herhangi bir ahşap eleman mevcut değildir.

5.6.2. Bozulmaya Neden Olan Etkenler

5.6.2.1. İç Nedenler

Yapının Konumu ve Zemin Özellikleri

Küllie oldukça eğimli bir araziye, topoğrafik şartlara uyumlu olarak inşa edilmiştir. Sıbyan mektebinin zemin katının batı duvarı toprak altındadır. Bu cepheye bakan mekanlar zemin suyuyla karşı karşıya bırakılmıştır.

Küllie birimlerinde, zemin mukavemetine bağlı herhangi bir hareket, dönme, çatlak veya oturma gibi gözle görünen bir bozulma yoktur.

Strüktür Tasarımındaki Hatalar

Taşıyıcıların yetersiz kesitli olduğunu ya da temellerin zayıf olduğunu gösteren çatlak veya düşeyden ayrılma gibi belirtilere rastlanmamıştır.

Hatalı Malzeme Kullanımı

Yapının inşasında kullanılan malzemelerde belirgin bir hatalı malzeme kullanımı görülmemiştir.

5.6.2.2. Dış Nedenler

1. Uzun Süreli Doğal Etkiler

Fiziko - Kimyasal Etkiler

“ Mevsimler arasındaki ısı farklılıkları sonucunda, bazen de donma ve çözünme döngüleriyle malzemeler yorulur, yıpranır, bunun sonucunda çatlaklar oluşabilir ya da mevcut çatlaklar büyüyebilir. Suyun kapilarite ile yapı elemanlarındaki hareketi de yapı malzemelerinde hasarlara neden olabilir. Duvar içinde yükselen nem, strüktüre gelen yükü fazlalaştırır ve suyun taşıdığı tuzlar duvar yüzeylerinde gerçekleşen buharlaşmalar sonucu çiçeklenmelere neden olabilir. Bu çiçeklenmeler duvarın fiziksel ve kimyasal yapısına zarar verir. ” [32, s. 46]

Çiçeklenmeler toprak sete dayanan sıbyan mektebinin zemin katının batı duvarında ve medresenin batı kolunun batı duvarında en yoğun şekliyle karşımıza çıkar. Tüm mekanların çatı örtüsünde (belki de çatılara dökülen çimento harcının yapıların özgün su tahliye sistemlerini kapatmasından dolayı) yer yer çiçeklenmeler gözlemlenmektedir.

Mikro Biyolojik - Botanik Etkiler

“ Rüzgarların taşıyarak yapıya getirdiği tohumlar, çatılara ve duvar yüzeylerindeki boşluklara yerleşip bitkilenmelere, ağaçların kök salıp yetişmesine neden olmuştur. ” [32, s. 47]

Külliyenin tüm duvar yüzeylerinde ve özellikle de çatılarında yoğun bitkilenmeler mevcuttur. Sıbyan mektebinin doğu cephesinde yetişen incir ağacı dikkat çekicidir. Yine hücrelerin ve dershanenin çatılarında küçük ağaççıkların kök saldığı

görülmektedir. (Şekil D.7, D.21, D.27, D.41, D.42, D.62, E.22, E.23, E.25, E.27, E.29, E.30, E.31)

2. Doğal Afetler

İstanbul için tarih boyunca sürekli birer tehdit olan depremler şiddetli birer felaket olarak aniden ortaya çıkmış, can kaybının yanısıra büyük maddi zararlara da sebep olmuşlardır.

“ ‘ İstanbul’ u etkileyen ve yapısal hasarlara yol açan tarihsel depremler içinde en büyüklerinden biri 22 Mayıs 1766 tarihinde yaşanmıştır. Yapı hasarları 5 Ağustos 1766’ da meydana gelen ikinci sarsıntıyla daha da ciddileşmiştir. ” [33, s. xiii] D. Mazlum’ un doktora tezinde belirttiğine göre; “ 1766 yılında yaşanan iki sarsıntı nedeniyle hasara uğradığı arşiv belgeleri ile belgelenebilen yapılar işlevlerine göre sınıflandırıldığında, yaklaşık olarak %30 cami, %20 eğitim yapıları, %15 miri hizmet yapıları, %10 şehir surları, %10 saraylar, %5 ticaret yapıları ve %10 diğer yapılar şeklinde bir oran ortaya çıkmıştır. ” [33, s. xiii-31]

“ 10 Temmuz 1894’ te yaşanan deprem sonuçları, Suriçi ve Eyüp’ te yer alan tarihi ve dini yapıların veya komplekslerin 150’ sinden fazlasının bu depremden etkilendiğini göstermiştir. Suriçi, Eyüp ve Galata’ daki yaklaşık 180 medreseden 111’ i zarar görmüştür. Bunların 40’ ı tamamen yıkılmış, 71’ i ise kısmen yıkılmıştır. Bunlara ek olarak pek çok sivil ve askeri hizmet yapısı da zarar görmüştür. ” [34, s. 51]

“ 1914 yılında, ‘ Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medresesi ’ kuruluş çalışmaları kapsamında hazırlanan ‘ Ders Vekaleti Medrese ve Müderris Defteri’ nin içindeki raporda Hacı Beşir Ağa Darülhadisî kadro harici bırakılmıştır. Ayrıca darülhadisî yeniden kullanılabilmesi için, tamir edilmesi gerektiği belirtilmiş, bitişindeki mektebin de ilavesiyle yeniden inşası önerilmiştir. ” [26, s. 142-143]

Bu veriler doğrultusunda özellikle 1894 depremi sonrasında Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin de etkilenmiş olabileceği düşünülebilir. Bu deprem ve etkileri konusunda bilgi edinebilmek amacıyla, Başbakanlık Osmanlı Arşivi' ndeki Hacı Beşir Ağa Vakfı' nın dosyalarının bu dile hakim kişilerce taranması gereklidir.

3. İnsanların Neden Oldukları Hasarlar

Terk

Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin hiçbir koruma veya kurtarma çabası olmadan doğanın ve zamanın etkileri ile kaderine terk edilmesi, zaten harap durumdaki yapıların her geçen gün daha da yıpranmasına, yok olmasına neden olmaktadır (Şekil D.65, D.67, D.68).

Kötü Kullanım ve Onarımlar

Külliyenin işlevini yitirdikten sonraki kullanıcıları tarafından yapılan ekler, doldurmalar ve duvar yüzeylerine açılan delikler yapının özgün halini tahrip etmiştir (Şekil E.20, E.21).

Zemine Şap Dökülmesi

Külliyede genelinde sıbyan mektebindeki mekanlarının zeminlerine, dershanenin ve 1 no' lu hücrenin zeminlerine şap dökülmüştür.

Zemine Asfalt Dökülmesi

Revakları yok olan medresenin, çocuk bahçesine çevrilen avlusunun bir kısmı toprak olarak bırakılmış, dersane ve hücrelerin çevrelediği alan ise asfalt dökülerek tek potalı bir basketbol sahası haline getirilmiştir (Şekil D.65, D.66).

Duvarların Zedelenmesi

Duvarlarda yer yer kesit inceltmeleri, yıkımlar ve kullanıcılar tarafından duvar yüzeyleri delinerek açılmış pencere ve kapı boşlukları mevcuttur.

Sıbyan mektebinin dersliğinde, doğu ve güney cepheleri kısmen oyularak duvar kesiti inceltilmiştir. Sıbyan mektebi dersliğinin doğu ve kuzey duvarlarına, medresenin kuzey kolunun her mekanına birer adet pencere açılmıştır. Dershanenin güney duvarının batı ucuna ve 3 no' lu hücrenin batı duvarının kuzey ucuna birer pencere boşluğu açılmıştır. 2 no' lu hücrenin avlu cephesi tamamen yıkılmış, 3 ve 4 no' lu hücrelerin kapıları tamamen yıkılmış, 4 no' lu hücrenin doğu cephesinin duvar kesiti oyularak inceltilmiştir. Yine 4 no' lu hücrenin güney yönündeki duvarı yıkılarak bir parapet halini almıştır.

Çatı Örtüsünün Sıvanması

Darülhadis dershanesi ve kütüphane pandantifli kubbe ile, diğer mekanlar ise aynalı tonoz ile örtülmüştür. Ancak bu eğrisel çatı örtülerinin hiçbirinin kurşun kaplamaları bulunmamaktadır. Kütüphanenin çatı örtüsüne bitüm sürülmüş, diğer mekanların çatı örtülerinin üzerleri çimento harcı ile sıvanmıştır (Şekil D.14, D.62). Üzerleri çimento harcı ile sıvanmış olan aynalı tonozların formunun dışarıdan net olarak algılanması güçtür. Çimento harcının yapıya vereceği zararlar kaçınılmazdır. Ayrıca, çatılara dökülen çimento harcı, yapıların özgün su tahliye sistemlerini kapatmıştır.

Kapı ve Pencereilerin Örülmesi

Sıbyan mektebinin dersliğinin batı cephesindeki iki pencere briket ile kapatılmıştır (Şekil D.14, D.17, D.23, E.27). Sıbyan mektebinin güney cephesindeki pencereleri kısmen kapatılarak boyutları değiştirilmiştir (Şekil D.10, E.25). Darülhadis dershanesinin doğu yönündeki pencerelerinden biri tamamen, diğer pencereleri ise kısmen kapatılarak boyutları tahrip edilmiştir (Şekil D.33, D.34, E.25, E.29). Dershanenin üst pencerelerinden doğu cephesindekiler ile güney cephesindekilerden ise yalnızca doğu yönündeki kapatılmıştır (Şekil D.33, D.34, D.39, D.40, E.25, E.28, E.29).

1 no' lu hücrenin kapısı, kapatılmış ve çimento harç ile sıvanmıştır (Şekil D.49, E.25). 3 no' lu hücrenin yok olan kapısı kısmen örülmüştür (Şekil D.54, E.30). Aynı hücrenin batı duvarındaki penceresi, bu duvarın önüne yığılmış olan toprakla kapanmıştır (Şekil D.57, D.61, E.24). 4 no' lu hücrenin batı duvarındaki penceresi toplama malzemeler ile kapatılmıştır (Şekil D.60).

Pencere Öğelerinin Sökülmesi

Küllîye genelindeki pencerelerin çoğunun söve, lento ve parmaklıkları yok olmuştur (Şekil D.33, D.34, D.41, D.44, D.49, D.54). Yalnızca, sıbyan mektebi dersliğinin doğu cephesindeki iki penceresi korunmuştur (Şekil D.7, E.22). Dershanenin üst pencerelerinin alçı revzenleri günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.33, D.34, D.39, D.40, E.25, E.28, E.29).

Yeni Eklerin Yapılması

Sıbyan mektebinin dersliği, aynalı tonoz çatı örtüsüne ulaşmayan, alçak bölücü duvarlar yardımıyla üçe ayrılmıştır (Şekil D.19, E.21). Dersliğin güney cephesinin bir kısmı, duvar oyulmak suretiyle mutfak nişi yapılmıştır (Şekil D.22, E.21). İki katlı olan sıbyan mektebi dersliğinin batı cephesi, kullanıcılar tarafından yapılan eklerle ve kapatılan pencere boşlukları ile mimari özelliklerini yitirmiştir (Şekil D.14, D.15, E.27). Sıbyan mektebinin zemin katındaki hacimlerin girişleri tuğla ile örülerek daraltılmış, uzun olan mekan ince bir tuğla duvarla ikiye bölünmüştür (Şekil D.25, D.26, E.20, E.24).

Darülhadis dershanesi, kubbe olan çatı örtüsüne ulaşmayan alçak duvarlarla üç mekana ayrılmıştır (Şekil D.37, E.21). Darülhadis dershanesinin güney cephesinin, doğu yönündeki penceresinin önüne tuğladan bir soba bacası örülmüştür (Şekil D.34, E.25).

Sıva ve Boya Yapılması

Sıbyan mektebinin dersliğinin, darülhadis dershanesinin ve hücrelerin iç yüzeylerine sıva ve çeşitli renklerde badana yapılmıştır (Şekil D.19, D.37, D.53).

Dış cephelerde, yer yer sıva, badana ve çimento harcı izleri mevcuttur (Şekil D.28, D.29, D.30, D.31, D.34, D.44). Çimento harcı izleri özellikle sağır yüzeylerde sonradan açılmış boşlukların etraflarında gözlemlenmiştir.

Soba Delikleri

Sıbyan mektebi dersliğinin güney cephesinin batı ucunda, 1 ve 2 no' lu hücrelerin kuzey duvarlarının batı uçlarında, 3 no' lu hücrenin batı duvarının güney ucunda,

kullanıcıların soba boruları için açmış oldukları delikler mevcuttur (Şekil D.10, D.50, D.53, E.24, E.25).

Mekan İçlerinde Ateş Yakılması

Bugün terk edilmiş olan külliye'nin tüm hacimlerinde, özellikle de darülhadis dershanesinde ve 2 no' lu hücrelerinde, bazı insanlar tarafından ateş yakılması sonucu duvarların ve kısmen de çatı örtülerinin isle kaplandığı gözlemlenmiştir (Şekil D.35, D.36, D.39, D.50, D.51, E.24, E.28, E.30, E.31).

4. Hava Kirliliği

“ Atmosferi kirleten sanayi atıkları ile ısınma sistemlerden ve motorlu taşıtlardan çıkan gazlar anıtları iki şekilde etkiler. Birinci etkisi anıtların üzerinde kirli bir tabakanın oluşmasıdır. İkinci etkisi ise, havadaki bu gazların yağmur suyunda eriyerek oluşturduğu asitlerin taşları aşındırmasıdır. ” [32, s. 57]. Bu etkileri külliye'nin dış duvarlarındaki kirlenmeler ve malzeme yüzeylerindeki aşınmalarda görmekteyiz (Şekil D.9, D.41, D.49).

6. ÇAĞDAŞLARIYLA KARŞILAŞTIRMA

6.1. 18. Yüzyıl Medreselerinin Genel Özellikleri

“ 18. yy.’ da külliyelerin işlevsel programları yenilenmiştir. Büyük külliyelerde, ticari ve işlevsel program ağırlığının daha belirgin hale getirilmesiyle, klasik külliye olgusu korunmaya çalışılmıştır. Ancak, 17. yy. külliye mimarisinin ortaya çıkardığı en önemli tip olan medrese külliyesi, 17. yy.’ ın ikinci yarısından itibaren, 18. yy.’ da ve sonrasında giderek yaygınlaşmıştır. ” [3, s. 28]

“ 18. yy.’ da inşa edilen külliyeler önceki dönemdekilere nazaran daha küçük ölçeklidir. Sultan külliyesi dışındaki külliyelerde, yapıların yerleştirilmesinde herhangi bir simetri ve geometrik düzen arayışı yoktur. Çekirdeğini tek katlı yapılarla çevrili fevkani medrese, ya da kütüphanelerin oluşturduğu küçük ölçekli külliyelerde daha çok topoğrafyaya uyum aranmıştır. ” [1, s. 152-153]

D. Kuban, “ 18. yy.’ da mektep, medrese, kütüphane, imaret gibi yapıların plan düzenlerinde bir değişiklik olmadığını, dış mimarilerinin de oldukça yalın kaldığını söylemektedir. Bunu, 18. yy.’ da fikir hayatında, yaşam koşullarında ve kullanım koşullarında rasyonel bir değişiklik olmamasına bağlamaktadır. ” [35, s. 69-75]

“ 18. yy. medreselerinde genel olarak L, U ve dikdörtgen plan şemaları uygulanmıştır. ” [36, s. 93-95] “ 17. yy. medreselerinde sıkça kullanılan, 18. yy.’ da da devam eden, hücre ve dershaneden oluşan medreselerin plan ve kütle kuruluşu açısından başlıca özellikleri; şadırvanlı bir avluyu çevreleyen revaklar ve gerisinde dizilen hücreler ile dershaneden oluşan tek katlı yapılar olmalarıdır. Avlunun biçimi ve revakların durumu arsa koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Medreseler genellikle tek dershaneli olup, dershanenin her zaman mescit olarak kullanılmadığı, mihrapsız yapılmasından ve yönlenmesinden anlaşılmaktadır. ” [36, s. 13]

“ 18. yy.’ a dek medreselerde dersane ve hücreler çoğu kez aynı düzlem içerisinde yer almaktadır. 18. yy.’ ın başında ise, medrese öğelerinin farklı düzlemlerde yer almalarıyla yeni bir düzenin kompozisyona katıldığı görülmektedir. ” [36, s. 101]

“ 18. yy. medreselerinde dersane ve hücre örtüsü genel olarak kubbedir. Dersane kubbesine geçişte küresel bingi ve tonoz bingi, hücrelerdeyse küresel bingi kullanımı yaygındır. ” [36, s. 101] “ Medrese yapılarında revak örtüsü çoğunlukla kubbe ve aynalı tonozdur. ” [36, s. 105]

“ 18. yy. medrese yapılarında kesme taş ve taş / tuğla almalı duvar örgüsü yaygın olarak kullanılmıştır. ” [36, s. 107]

D. Kuban, “ 1700-1722 tarihleri arasında yapılmış olan medreselerde baklavali sütun başlığı, Amcazade Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa ve Ahmediye Medreseleri’nde ise baklavali ve mukarnaslı sütun başlığı birlikte uygulandığını, 1745’ ten sonra yapılan medreselerin sütun başlıklarında ise Barok anlayışın etkili olduğunu belirtmektedir. Barok dönem yapılarını Klasik ve Lale dönemi yapılarından ayıran başlıca elemanlarından birinin sütun başlığı olduğunu belirtmektedir. ” [35, s. 125]

Bu yüzyılda yapılmış medreselerde kirpi saçak, taş saçak korniş ve eğrisel formda (iç bükey, karmaşık profilli) tuğla saçak korniş kullanılmıştır.

6.2. Medreselerin Karşılaştırılması (Tablo A.1)

Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nin kitabesinde yer alan 1734 tarihi, Osmanlı mimarlığının barok dönemi içine girmektedir. Ancak, yapının ne girişinde, ne de mevcut diğer mimari öğelerinde belirgin bir barok özellik gözlemlenmemektedir.

Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nin çağdaşları ile karşılaştırılmasında; Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Ankaravi Mehmed Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Acımusluk Damat İbrahim Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa, Ahmediye, Babıali Hacı Beşir Ağa, Seyyid Hasan Paşa, Cedid Abdürrahim Efendi, Nuruosmaniye, Kaba Halil Efendi, Abdülhamid (Hamidiye) ve Cedid Mehmed Efendi medreseleri ele alınmıştır.

6.2.1. Plan Özellikleri Açısından Karşılaştırma

İncelenen 18. yy. medreselerinin çoğu bir külliye dahilinde yapılmıştır (Tablo A.1). Tez konusu olan Hacı Beşir Ağa Medresesi de darülhadis medresesi, kütüphane, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşan küçük bir külliye'dir. İncelenen medreselerden yalnızca Ankaravi Mehmed Efendi, Acımusluk Damat İbrahim Paşa, Kaba Halil Efendi ve Cedid Mehmed Efendi medreseleri birer külliye elamanı değildir.

Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin plan şeması, ‘ ‘ Z. Ahunbay’ ın hücrelerin dizilişi ve dershanenin bu dizilişe göre konumu ve ilişkisine bağlı olarak yapmış olduğu sınıflandırmaya göre; ‘L’ Plan tipindedir. ’ [10, s. 325-326] Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nde hücreler ‘L’ oluşturacak biçimde iki kol üzerinde dizilmiş, derslane ise ‘L’ nin bir ucuna yerleştirilmiştir (Şekil E.3). Galata’ daki Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade) Medresesi (Şekil A.4) de aynı plan özelliğini göstermektedir. Feyzullah Efendi (Şekil A.3), Üsküdar Ahmedîye (Şekil A.8) ve Seyyid Hasan Paşa medreseleri de ‘L’ plan şemasına uygun olarak inşa edilmişlerdir.

18. yy. medreselerinden Amcazade Hüseyin Paşa (Şekil A.2), Ankaravi Mehmed Efendi (Şekil A.5), Acımusluk Damat İbrahim Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa (Şekil A.7), Babıali Hacı Beşir Ağa (Şekil A.9), Cedid Abdürrahim Efendi (Şekil A.11) ve Cedid Mehmed Efendi (Şekil A.14) medreseleri ‘U’ plan şemasındadır. Çorlulu Ali Paşa ve Kaba Halil Efendi Medreseleri ‘L’ ve ‘U’ plan şemaları arasında özellik göstermektedirler (Şekil A.6, A.12).

Sultan yapıları olan Nuruosmaniye (Şekil A.10) ve Abdülhamid (Hamidiye) (Şekil A.13) medreseleri ise dikdörtgen planlıdır.

Medreselerin ana mekanları olan hücre ve dershanelerin planları incelendiğinde; hücrelerin genellikle kare ya da kareye yakın dikdörtgen oldukları, dershanelerin ise çoğunlukla kare oldukları gözlemlenmiştir. Yalnızca Amcazade Hüseyin Paşa (Şekil A.2), Çorlulu Ali Paşa (Şekil A.6) ve Üsküdar Ahmedîye (Şekil A.8) medreselerinin dershaneleri sekizgen planlıdır.

6.2.2. Kütle Düzeni Açısından Karşılaştırma

İncelenen 18. yy. medreselerinden çoğunluğu düz arazilerde ve tek katlı olarak inşa edilmişlerdir.

Oldukça eğimli bir arazi üzerinde yer alan Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin kütle düzeninde topoğrafyaya uyum söz konusu olup, medrese arazinin üst kotuna yerleştirilmiştir. Üsküdar Ahmediye Medresesi de eğimli bir araziye başarılı bir şekilde yerleştirilmiştir. Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade) Medresesi yokuş üzerindeki bir araziye yerleştirilmiş, dersane ve hücrelerin altına dükkanlar yapılmıştır. Eğimli bir araziye yerleştirilen Babıali Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin sıbyan mektebinin, cami-dershanesinin ve kütüphanesinin altı dükkan olarak işlevlendirilmiştir. Yine eğimli bir araziye yerleştirilen Seyyid Hasan Paşa Medresesi' nin dershanesinin ve sıbyan mektebinin altına; medrese ve sıbyan mektebinin girişleri, iki adet dükkan, çeşme ve sebil yerleştirilmiştir.

İncelenen diğer medreselerden farklı olarak, Abdülhamid (Hamidiye) Medresesi düz bir arazi üzerine inşa edilmiş olmasına karşın, hücrelerinin zemini avluya göre yüksek tutulmak suretiyle altında bir bodrum katı oluşturulmuştur.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi' nde dersane hücreler ile aynı düzlemde yer almıştır. İncelenen 18. yy. medreselerinin bir kısmında dersane ve hücreler aynı düzlemde çözülmüştür. Bunlar; Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Acımusluk Damat İbrahim Paşa, Nuruosmaniye, Cedid Abdürrahim Efendi, Kaba Halil Efendi ve Cedid Mehmed Efendi medreseleridir.

Feyzullah Efendi, Ankaravi Mehmed Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Babıali Hacı Beşir Ağa medreselerinin dershaneleri basamaklarla hücrelerin düzleminden yükseltilmiştir.

Üsküdar Ahmediye Medresesi, incelenen örnekler arasında fevkani dershaneye sahip tek medresedir.

6.2.3. Pencere Düzeni Açısından Karşılaştırma

İncelenen 18. yy. medreselerinde, pencerelerin dershanelerde ve hücrelerde farklı boyutlarda oldukları görülmüştür. Genellikle alt pencereler boşaltma kemerli,

dikdörtgen söveli ve demir şebekeli birimler olup, üst pencereler ise kemerli ve alçı çerçevelidir.

6.2.3.1. Dershane Cephe Düzeni

Dörtgen Planlı Dershaneler

Dörtgen planlı olan dershanelerde genellikle tek sıra pencere düzeni görülmüştür. Seyyid Hasan Paşa, Cedid Abdürrahim Efendi, Kaba Halil Efendi, Abdülhamid (Hamidiye) ve Cedid Mehmed Efendi medreselerinin dershaneleri tek sıra alt pencere düzenine sahiptir (Şekil B.29). Ankaravi Mehmed Efendi, Acımusluk Damat İbrahim Paşa ve Nuruosmaniye medreselerinin dershanelerinde, yapıldıkları arazi şartlarına bağlı olarak tek sıra üst pencere düzeni mevcuttur.

İki sıra pencere düzenindeki dershaneler ise Feyzullah Efendi, Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade) ve Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa medreselerinde mevcuttur (Şekil B.2, B.3, B.12).

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nde, dershane cephe düzeni iki alt, iki üst ve bir tepe penceresi şeklindedir(Şekil D.34). Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi’ ndeki cami-dershane’ nin cephe düzeni ise iki alt, iki üst, bir tepe ve bir tambur penceresi şeklindedir (Şekil B.20).

Sekizgen Planlı Dershaneler

İncelenen sekizgen planlı dershanelerin her yüzlerinde iki sıra pencere düzeninin hakim olduğu görülmüştür.

Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi’ nin dershanesinin her yüzünde ikişer alt, ikişer üst pencere, Çorlulu Ali Paşa ve Üsküdar Ahmedîye medreselerinin dershanelerinde ise her yüzde birer alt, birer üst pencere mevcuttur.

6.2.3.2. Hücre Cephe Düzeni

Sağır Cephe

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin günümüze ulaşan hücrelerinden anlaşıldığı kadarıyla dış cephelerinde penceresi yoktur (şekil D.27). Benzer şekilde, Ankaravi Mehmed Efendi, Babıalı Hacı Beşir Ağa, Nuruosmaniye ve Cedid Mehmed Efendi medreselerinin hücrelerinin de dış cepheleri sağırdır (şekil B.32).

Tek Sıra Pencere Düzeni

İncelenen örneklerin büyük bir kısmının hücreleri tek sıra pencere düzeni ile dışarıya açılmaktadır. Bu rneklerden;

Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), orlulu Ali Paşa, Acımusluk Damat İbrahim Paşa, şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve şkdar Ahmediye medreselerinin hücreleri birer pencereyle, Seyyid Hasan Paşa, Cedid Abdürrahim Efendi ve Kaba Halil Efendi medreselerinin hücreleri ise ikişer pencereyle dışarıya açılmaktadır (şekil B.8, B.24, B.29).

6.2.3.3. Hücre Revak Cephesi Düzeni

Hücrelerin revak cepheleri incelendiğinde, bir kapı ve tek sıra alt pencereden oluşan bir düzen görülmüştür.

İncelenen 18. yy. medreselerinin çoğunun hücrelerinin revak cephesi bir kapı ve bir pencereden oluşmaktadır (şekil B.14). Yalnızca, Ankaravi Mehmed Efendi ve Nuruosmaniye medreselerinin hücrelerinde tek sıra olan alt pencereler ikişer adettir (şekil B.27). Cedid Abdürrahim Efendi Medresesinin hücrelerinde ise, revak cephesinde pencere bulunmayıp hücreler bu cepheye yalnızca kapıyla açılmaktadır (şekil B.25).

6.2.4. Strüktür Özellikleri Açısından Karşılaştırma

6.2.4.1. Dershane ve Hücre Örtüleri

İncelenen 18. yy. medreselerinden yalnız Cedid Mehmed Efendi Medresesi'nin dershanesi aynalı tonoz ile diğerlerinin dershaneleri ise kubbe ile örtülüdür.

İncelenen medreselerin çoğunluğunun hücreleri de kubbe ile örtülmüştür. Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Seyyid Hasan Paşa Medresesi'nde ise hücrelerin tamamı aynalı tonozlarla örtülüdür (Şekil D.62).

Babıali Hacı Beşir Ağa Medresesi'ndeki hücrelerde kubbelerin yanısıra tekne tonoz, Kaba Halil Efendi Medresesi'nde ise aynalı tonoz kullanılmıştır.

6.2.4.2. Geçiş Öğeleri

Geçiş öğeleri incelendiğinde; dershanelerde genelde pendantif veya tromp kullanılırken, hücrelerde pendantif yaygındır.

Dershane geçiş öğeleri tromp olan iki örnek Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Seyyid Hasan Paşa medreseleridir (Şekil B.13). Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi'nde ise dilimli tonoz bingiler kullanılmıştır.

6.2.4.3. Revak Örtüleri

İncelenen örneklerde revak örtülerinin çoğunlukla kubbeler ve aynalı tonozlar olduğu görülmüştür.

Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin revakları günümüze ulaşamamıştır (Şekil D.55, D.62). Ancak, “ Z. Ahunbay, Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin bugün mevcut olmayan revak örtülerinin dershane önünde aynalı tonoz, diğer birimlerde ise kubbe olduğu belirtmiştir. ” [30, s. 469] Revak duvarlarındaki az sayıdaki izler de bizi bu doğrultuda yönlendirmektedir (Şekil D.41, D.49).

Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Üsküdar Ahmediye ve Abdülhamid (Hamidiye) medreselerinin revaklarında kubbe, aynalı tonoz ve çapraz tonoz

örtüler, Babıali Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin revaklarında ise kubbe dışında tekne tonoz örtü kullanılmıştır. Cedid Mehmed Efendi Medresesi' nin revak örtüleri ise beşik tonozdur.

6.2.4.4. Revak Kemerleri

İncelenen örneklerdeki revak kemerleri çoğunlukla sivri kemerlerdir (Şekil B.21). Yalnızca Üsküdar Ahmediye, Nuruosmaniye ve Abdülhamid (Hamidiye) medreselerinde yuvarlak kemerler, Seyyid Hasan Paşa Medresesi' nde ise üstten teğetli sivri kemerler kullanılmıştır (Şekil B.18, B.28).

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin revak kemerlerinden hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Kalan izlerden revak kemerlerinin sivri kemerler şeklinde oldukları anlaşılmaktadır. (Şekil D.42, D.49, D.65)

6.2.5. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri Açısından Karşılaştırma

6.2.5.1. Duvar Örgüsü

İncelenen örneklerin dersanelerinde genellikle kesme taş duvar veya iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsü kullanılmıştır. Hücre beden duvarlarında çoğunlukla, iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsü kullanılmıştır.

Bazı medreselerde iki farklı örgü birarada kullanılmıştır; Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Medresesi' nde giriş cephesi gibi önemli cepheler kesme taş, daha az önemli cepheler ise iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır. Seyyid Hasan Paşa Medresesi'nde giriş cephesi üst kat pencere seviyesine kadar kesme taş, devamında ise iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsüne sahiptir (Şekil B.23).

Kaba Halil Efendi Medresesi farklı bir örnek olarak, dersane ve hücre beden duvarlarında pencere seviyesine kadar kesme taş, devamında ise iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır (Şekil B.29). Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi' nde, iki sıra tuğla- bir sıra taş (' 2 / 1 ') almalı duvar örgüsü ve kaba yonu taş duvar örgüsü birarada görülür.

Nuruosmaniye Medresesi ise, derslane ve hücre beden duvarları bütünüyle kesme taş duvar örgüsü ile yapılmış tek örnektir (Şekil B.27).

Bazı medreselerin hücre beden duvarlarında farklı örgü çeşitleri birarada görülmektedir. Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi' nin hücrelerinin dış cepheleri, iki sıra tuğla- bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar olarak, avlu cepheleri ise tuğla hatıllı moloz taş duvar olarak yapılmıştır. Feyzullah Efendi Medresesi' nin hücre beden duvarlarında karışık almalı duvar örgüsü ve moloz taş duvar örgüsü birarada görülür. Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi' nde, giriş cephesi gibi önemli cepheler iki sıra tuğla- bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar örgüsü ile, daha az önemli cepheler ise kaba yonu taş duvar örgüsü ile yapılmıştır.

Üsküdar Ahmediye Medresesi' nin önemli birimleri kesme taş, hücre beden duvarları ise kaba yonu taş duvar örgüsüyle yapılmıştır (Şekil B.16, B.18).

Çorlulu Ali Paşa, Babıali Hacı Beşir Ağa ve Seyyid Hasan Paşa medreselerinin hücre beden duvarlarında karışık almalı duvar örgüsü uygulanmıştır (Şekil B.8, B.24). Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin giriş cephesi (sıbyan mektebi cephesi) iki sıra tuğla- bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır (Şekil D.7). Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin diğer duvarları ise kaba yonu taşların arasına bazen iki, bazen üç sıra tuğla konulmuş olması nedeniyle belirsiz bir almalılık göstermektedir (Şekil D.31, D.33).

6.2.5.2. Revak Kemerleri ve Revak Alın Duvarlarının Örgüsü

Revak kemerlerinde ve revak alın duvarlarında genellikle kesme taş kullanılmıştır. Ankaravi Mehmed Efendi, Eyüp Hacı Beşir Ağa, Babıali Hacı Beşir Ağa, Seyyid Hasan Paşa, Cedid Abdürrahim Efendi ve Cedid Mehmed Efendi medreselerinde revak kemerleri tuğla olup, sırtında bir sıra tuğla dolaşmaktadır (Şekil B.6, B.25, B.31). Bu medreselerin revak alın duvarları, iki sıra tuğla-bir sıra taş ('2 / 1') almalı örgülüdür.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin tekke (evvel medresesi) kısmındaki revaklarda, üç sıra tuğla- bir sıra taş ('3 / 1') almalı duvar örgüsü kullanılmış olup, almalı kemerlerin sırtında bir sıra yatık tuğla dolaşmaktadır.

6.2.5.3. Sütunlar ve Sütun Başlıkları

İncelenen örneklerde genellikle yuvarlak kesitli mermer sütunlar kullanılmıştır. Sütun başlıkları da genellikle mermerden yapılmıştır. Klasik Osmanlı mimarlığının devamı olarak, mukarnaslı ve baklavalı sütun başlıkları ile özellikle 18. yy.' ın ikinci yarısından itibaren yapılan medreselerde “ akantus motifli, volütlü, yivli sütun başlıkları ” [37, s. 53-60] kullanılmıştır.

Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa ve Üsküdar Ahmediye medreselerinde hem baklavalı hem de mukarnaslı sütun başlıkları kullanılmıştır. Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Ankaravi Mehmed Efendi, Acımusluk Damat İbrahim Paşa ve Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa medreselerinde baklavalı sütun başlıkları kullanılmıştır (Şekil A.28, B.4).

Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi' ndeki sütunlar kare kesitli olup, malzemesi kireçtaşıdır (Şekil B.6). Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin sütunlarına ve sütun başlıklarına ait hiçbir ize rastlanamamıştır.

Özellikle, “ 1745’ ten sonra yapılan medreselerde görülmeye başlanan Barok anlayışın etkisi sütun başlıklarına da yansımıştır ” [35, s. 125]. Babıali Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin cami-dershanesinde ve Seyyid Hasan Paşa Medresesinde yivli ve akanthus yapraklı sütun başlıkları kullanılmıştır. Nuruosmaniye ve Abdülhamid (Hamidiye) medreselerinde volütlü sütun başlıkları kullanılmıştır. Babıali Hacı Beşir Ağa, Cedid Abdürrahim Efendi ve Kaba Halil Efendi medreselerinde düşey çubuklu sütun başlıkları kullanılmıştır (Şekil B.25).

Cedid Mehmet Efendi Medresesi' nin mermer sütun başlıklarından yalnızca birinin tek yüzünde yarım kalmış bir bezeme vardır. Diğer başlıkların sade kalması ve bu yarım kalmış başlık, medresenin yapımının kesintiye uğradığını göstermektedir.

6.2.5.4. Saçak Kornişleri

İncelenen 18. yy. medreselerinde, çoğunlukla tuğlaların birbiri üzerinde taşırtılması ile oluşturulan kirpi saçak kornişler kullanılmıştır. Eğrisel formdaki tuğla saçaklara ve taş saçak kornişlerine de rastlanmaktadır.

Ankaravi Mehmed Efendi, Seyyid Hasan Paşa, Cedid Abdürrahim Efendi ve Kaba Halil Efendi medreselerinde kirpi saçak (Şekil B.6, B.26), Babıali Hacı Beşir Ağa Medresesi' nde eğrisel formda tuğla saçak kornişli kullanılmıştır (Şekil B.20). Amcazade Hüseyin Paşa, Üsküdar Ahmediye ve Nuruosmaniye medreselerinde taş saçak kornişleri kullanılmıştır (Şekil B.1, B.18, B.28).

Bazı yapılarda ise iki çeşit saçak kullanılmıştır. Feyzullah Efendi, Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Çorlulu Ali Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Cedid Mehmed Efendi medreselerinde hem kirpi saçak kornişli, hem de taş saçak kornişli kullanılmıştır (Şekil B.3, B.5).

Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin saçak kornişleri günümüze ulaşamamıştır. Tuğla sıra izleri dışında herhangi bir korunmuş saçak detayı yoktur. (Şekil D.27, D.31)

6.2.5.5. Bacalar

İncelenen örneklerde bacaların yapımında çoğunlukla tuğla malzemenin, bazen de kesme taşın kullanıldığı görülmüştür. Bacaların planları kare, altıgen veya sekizgendir. (Şekil A.26)

Feyzullah Efendi, Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Ankaravi Mehmed Efendi, Babıali Hacı Beşir Ağa, Seyyid Hasan Paşa, Kaba Halil Efendi, Abdülhamid (Hamidiye) ve Cedid Mehmed Efendi medreselerinin hücrelerinin bacaları kare şeklinde olup, tuğla malzemedan yapılmıştır (Şekil B.5, B.7, B.21, B.24, B.30, B.31).

Altıgen planlı olan Çorlulu Ali Paşa Medresesi' nin hücre bacaları tuğla malzemedan (Şekil B.8), altıgen şekilli olan Nuruosmaniye Medresesi' nin hücre bacaları ise kesme taş malzemedan yapılmıştır.

Amcazade Hüseyin Paşa ve Ahmediye medreselerinin hücre bacaları sekizgen planlı olup kesme taş malzemedan, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Cedid Abdürrahim Efendi medreselerinin hücre bacaları ise sekizgen planlı olup, tuğla malzemedan yapılmıştır (Şekil B.26).

Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi'nde bacalara ait herhangi bir ize rastlanamamıştır (Şekil D.62).

6.2.5.6. Bezeme Öğeleri

Feyzullah Efendi Medresesi' nin dershanesinin ve kütüphanesinin girişlerini örten aynalı tonoz revaklar kalem işleriyle bezelidir.

Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Medresesi' nin dershanesinin ve kütüphanesinin önlerindeki revakların tonozları çiçek motifli desenler ile süslenmiştir. Ayrıca dersane- mescidin kapısının sövesi çiçek motifli kabartmalar ile bezenmiştir.

Üsküdar Ahmediye Medresesi' nin dersane kapısı mukarnaslarla süslenmiştir. Kapı sövesinin yan başlıklarının iç yüzeyinde bitkisel motifler yer almaktadır.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi günümüze oldukça sade bir şekilde ulaşmıştır. Medresenin bezemeli sayılabilecek tek öğesi; giriş kapısını oluşturan, söveleri ve lentoyu üç yönden saran, pembe tüften bir çerçeve ile renklendirilmiş duvar parçasıdır. Kapı boşluğunu çevreleyen üst başlığın iç kısmında, çiçekli bir kabartma vardır. (Şekil D.7, E.16)

Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi' nin dershanesinin kapı lentosuna barok bir kemer biçimi verilmiştir. Kemerin üzerine, içinde besmelenin yer aldığı bir kartuş yerleştirilmiştir. Üst başlığın geri kalan kısımlarına yer yer çiçek motifleri işlenmiştir. Yan başlığın iç tarafında ise kabartmalı bir motif yer almaktadır.

6.3. Sıbyan Mekteplerinin Karşılaştırılması (Tablo A.2)

Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi' nin çağdaşları ile karşılaştırılmasında; Amcazade Hüseyin Paşa, Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Yeni Valide, Süleyman Halife, Ayasofya, Babıali Hacı Beşir Ağa, Seyyid Hasan Paşa, Zevki Kadın, Zeynep Sultan, Recai Mehmed Efendi ve Şebsafa Kadın sıbyan mektepleri ele alınmıştır.

6.3.1. Yerleşme Özellikleri Açısından Karşılaştırma

“ Mahalli sıbyan mektepleri, genellikle sokakların kesiştiği kavşak noktalarda yer almıştır ” [6, s. 150]. Süleyman Halife Sıbyan Mektebi köşe bir parsel, Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi de köşeye çok yakın bir parsel inşa edilmiştir. Ayasofya ve Zevki Kadın sıbyan mektepleri başka yapıların bahçeleri içine yerleştirilmiş, diğer yapılardan uzak olarak konumlandırılmışlardır.

Bir külliye dahilinde yapılmış olan sıbyan mektepleri ise genellikle külliyenin diğer yapılarından ayrılmışlardır. İncelenen örnekler arasında, yalnızca Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Seyyid Hasan Paşa medreselerinde sıbyan mekteplerinin ayrı girişleri olup, binalar medreselere bitişik olarak inşa edilmiştir. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebi, medreseden koparılarak köşe parsel şeklindeki arazinin uç köşesine yerleştirilmiştir (Şekil E.2, E.3).

6.3.2. Kütle Düzeni ve Plan Özellikleri Açısından Karşılaştırma

İncelenen örneklerin tamamı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Mekteplerin tamamı tek derslikli olup, planları ise ya kare, ya da dikdörtgen şeklindedir.

İncelenen örnekler arasında, iki derslikli olan tek örnek Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi’ dir (Şekil A.15). Amcazade Hüseyin Paşa (Şekil A.15), Süleyman Halife (Şekil A.18), Ayasofya (Şekil A.19), Babıali Hacı Beşir Ağa (Şekil A.20), Seyyid Hasan Paşa ve Zeynep Sultan (Şekil A.22) sıbyan mektepleri kare planlı örneklerdir. Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade) (Şekil A.16), Üsküdar Yeni Valide (Şekil A.17), Eyüp Hacı Beşir Ağa (Şekil E.3), Zevki Kadın (Şekil A.21), Recai Mehmed Efendi (Şekil A.23) ve Şebsafa Kadın (Şekil A.24) sıbyan mektepleri ise, derslikleri dikdörtgen planlı olan örneklerdir.

Amcazade Hüseyin Paşa, Babıali Hacı Beşir Ağa, Seyyid Hasan Paşa ve Şebsafa Kadın sıbyan mekteplerinin alt katlarına dükkanlar yerleştirilmiştir. Yeni Valide Sıbyan Mektebi, dahil olduğu külliyenin giriş kapılarından birinin üzerine yerleştirilmiş, alt katına depo yapılmıştır (Şekil B.33). Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Ayasofya (Şekil B.35), Zevki Kadın ve Zeynep Sultan (Şekil B.40) sıbyan mekteplerinin alt katlarına depo yapılmıştır.

“ Seyyid Hasan Paşa (Şekil B.23) ve Recai Mehmed Efendi (Şekil B.43) sıbyan mektepleri sebilküttabdır ” [7, s. 96]. Süleyman Halife, Eyüp Hacı Beşir Ağa (Şekil D.7) ve Zevki Kadın (Şekil B.37) sıbyan mekteplerinin altlarına çeşme yerleştirilmiştir.

6.3.3. Strüktür Özellikleri Açısından Karşılaştırma

Sıbyan mekteplerinin derslikleri genellikle doğrudan doğruya duvarlara oturtulan kubbe ve tonozlar ile örtülmüştür.

Amcazade Hüseyin Paşa, Ayasofya ve Seyyid Hasan Paşa sıbyan mekteplerinin derslikleri kubbeler ile örtülmüştür.

Galata Valide Kethüdası Mehmed Efendi (Bereketzade), Üsküdar Yeni Valide, Süleyman Halife, Eyüp Hacı Beşir Ağa, Babıali Hacı Beşir Ağa, Zevki Kadın, Recai Mehmed Efendi ve Şebsafa Kadın sıbyan mekteplerinin derslikleri tonozlar ile örtülmüştür.

İncelenen örnekler arasında yalnızca Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi’ nin kare planlı olan dersliği, kırma çatı ile kapatılmış, iç mekan ahşap tavan ile örtülmüştür.

Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi’ nde kubbeye geçiş ögesi pandantif, Seyyid Hasan Paşa Sıbyan Mektebi’ nde ise tromptur. Ayasofya Sıbyan Mektebi’ nde kubbeye geçiş köşe üçgenleri ile oluşturulan sekizgen kasnak ile yapılmıştır.

6.3.4. Pencere Düzeni Açısından Karşılaştırma

İncelenen örneklerin çoğunluğunun derslikleri, üç cepheye açılmış olan pencereler ile aydınlatılıp havalandırılmıştır. Dersliklerde genellikle tek sıra pencere düzeni hakimdir. Pencereler boşaltma kemerli, dikdörtgen söveli ve demir şebekelidir. (Şekil B.5, B.33, B.34, B.36, B.40)

Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi, üç cephesine açılmış, tek sıra pencere düzenindeki pencereler ile aydınlatılıp havalandırılmıştır (Şekil D.7, D.10, D.17).

Tek sıra pencere düzenine sahip Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi’ nde, dikdörtgen pencerelerin yanında tuğladan yuvarlak pencereler yapılmıştır (Şekil B.40).

Ayasofya Sıbyan Mektebi' nin tek sıra olan pencere düzenine ek olarak kubbe kasnağına alçı şebekeli tambur pencereleri yapılmıştır (Şekil B.36).

İki sıra pencere düzenine sahip olan örnekler, Zevki Kadın ve Zeynep Sultan sıbyan mektepleridir (Şekil B.38, B.39).Üst pencereler; Zevki Kadın Sıbyan Mektebi' nde dikdörtgen şeklinde olup alçı şebekeli, Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi' nde ise yuvarlak kemerli alçı şebekelidir.

6.3.5. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri Açısından Karşılaştırma

6.3.5.1. Duvar Örgüsü

18. yy.' da yapılmış olan sıbyan mekteplerinde, genellikle iki veya üç sıra tuğla ile bir sıra taştan oluşan almalı duvar örgüsü kullanılmıştır. Bazı örneklerde almalı duvar örgüsü ile kesme taş duvar örgüsü birarada görülmektedir.

Üsküdar Yeni Valide, Seyyid Hasan Paşa ve Şebsefa Kadın sıbyan mekteplerinde, zemin kat muntazam kesme taş ile, devamı ise almalı duvar örgüsü ile tamamlanmıştır (Şekil B.33, B.23).

Amcazade Hüseyin Paşa Sıbyan Mektebi' nin almalı olan duvar örgüsü, güney cephesinde ve batı duvarının güney köşesinde kesme taş şeklindedir. Almalı duvar örgüsü ile yapılmış olan Zevki Kadın Sıbyan Mektebi' nde çeşmenin yer aldığı cephe, zemin kat seviyesince kesme küfeki taşı ile (Şekil B.37), Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi' nde ise sebiller ve çeşmelerin bulunduğu cephe zemin kat seviyesince mermer ile (Şekil B.41) kaplanmıştır.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi' nin aynı zamanda medrese girişinin yer aldığı çeşme cephesi, iki sıra tuğla- bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar örgüsü ile, diğer cepheleri ise karışık almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır (Şekil D.7, D.11).

6.3.5.2. Saçak Kornişleri

İncelenen yapılarda, duvarların üstüne genellikle tuğlaların birbiri üzerinde taşırılması ile oluşturulan kirpi saçaklar yapılmıştır.

Ayasofya ve Recai Mehmed Efendi sıbyan mekteplerinde taş saçak kornişleri (Şekil B.35, B.42), Babıali Hacı Beşir Ağa ve Zevki Kadın sıbyan mekteplerinde dalgalı tuğla saçak kornişleri kullanılmıştır (Şekil B.20, B.37).

Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi' nin kırma çatısı geniş bir saçak ile son bulmuştur (Şekil B.39). Saçak altı detayı çatalı ahşap kaplamalıdır.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi' nin saçak kornişleri günümüze ulaşamamıştır. Kalan izler, saçakların tuğla malzemelerin üst üste dizilmesiyle oluşturulduğunu göstermektedir. (Şekil D.10)

6.3.5.3. Bezeme Öğeleri

18. yy. sıbyan mektepleri genellikle çok sade yapılardır. Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi' nde de herhangi bir bezeme öğesine rastlanamamıştır.

İncelenen örneklerden Amcazade Hüseyin Paşa, Ayasofya ve Şebsefa Kadın sıbyan mekteplerinin birer cephelerinde kuş evleri vardır.

Seyyid Hasan Paşa ve Recai Mehmed Efendi sıbyan mekteplerinin zemin katlarındaki sebiller ve çeşmeler barok ve rokoko süslemeleri ile, Zevki Kadın Sıbyan Mektebi' nin zemin katındaki çeşme, dersliğindeki davlumbaz ve sütunlar barok süslemeleri ile dönemin süsleme özelliklerini yansıtmaktadırlar (Şekil B.23, B.37, B.41).

6.4. Kütüphanelerin Karşılaştırılması (Tablo A.3)

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin kütüphanesi, medresenin bir odası şeklindedir. Diğer hücrelerden daha küçük olan kare planlı oda, bir pencere ile revağa, bir kapı ile de dershaneye açılmaktadır. Dershane kütlesi ile ' L ' biçimli hücre dizisinin birleştiği noktada yer alan kütüphane, dış cepheye küçük bir pencere bloğu ile açılmaktadır.

Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin kütüphanesinin çağdaşları ile karşılaştırılmasında; Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa,

Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa, Üsküdar Ahmediye ve Babıali Hacı Beşir Ağa medreselerinin kütüphaneleri ele alınmıştır.

İncelenen 18. yy. medreselerindeki kütüphanelerden, Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi kütüphanesine en yakın olan tek örnek, Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde görülür. Cami-dershane mekanına bitişik, yalnızca dersane içinden ulaşılan bir kütüphane odası vardır. Dikdörtgen planlı olan bu odaya, pencereler ile ışık ve hava alınmıştır. Dershaneden basamaklarla yükseltile kütüphane, bir kapı ve barok hatların hakim olduğu bir pencere ile dershaneye açılmaktadır.

6.4.1. Yerleşme Özellikleri Açısından Karşılaştırma

Bir külliye dahilindeki kütüphaneler genellikle medrese ve dersane ile yakın veya bağlantılı olarak inşa edilmişlerdir.

Feyzullah Efendi ve Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa külliyelerinin kütüphaneleri ve dersaneleri ortak bir ara mekan ile birleştirilmiştir (Şekil A.3, A.7). Amcazade Hüseyin Paşa, Üsküdar Ahmediye ve Eyüp Hacı Beşir Ağa külliyelerinin kütüphaneleri hücre dizilerinin bir ucuna yerleştirilmiştir (Şekil A.2, A.8, E.3). Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Kütüphanesi dershanenin yan tarafında inşa edilmiştir (Şekil A.6). Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi cami-dershaneye bitişik olarak yapılmıştır (Şekil A.9).

6.4.2. Kütle Düzeni ve Plan Özellikleri Açısından Karşılaştırma

17. yy.'dan itibaren müstakil binalar olarak da yapılan kütüphaneler, kitapları nemden korumak amacıyla, genellikle bir bodrum katı üzerinde yükseltilmiştir.

İncelenen örneklerden yalnızca Amcazade Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa ve Üsküdar Ahmediye külliyelerinin kütüphaneleri fevkani olarak yapılmıştır. Yine fevkani sayılabilecek Feyzullah Efendi, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Babıali Hacı Beşir Ağa külliyelerinin kütüphaneleri zeminden basamaklarla yükseltilmiştir. Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi Kütüphanesi ise dersane ve hücrelerle aynı düzlemde dir.

İncelenen örneklerin tamamı kare planlıdır. Dikdörtgen planlı tek örnek, Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi' dir (Şekil A.9). Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Üsküdar Ahmediye külliyelerinin kütüphaneleri, dersane mekanlarına eşdeğer ya da yakın boyutlarda inşa edilmiştir (Şekil A.2, A.3, A.7, A.8). Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi medrese odalarının devamında, ancak diğer hücrelerden daha küçük boyutlardadır (Şekil E.3).

6.4.3. Strüktür Özellikleri Açısından Karşılaştırma

İncelenen kütüphanelerin çoğunluğu doğrudan doğruya duvarlara oturtulan kubbeler ile örtülmüştür. Çorlulu Ali Paşa ve Babıali Hacı Beşir Ağa külliyelerinin kütüphaneleri aynalı tonoz ile örtülüdür.

Geçiş öğeleri olarak kubbeye geçişte genellikle pandantifler kullanılmıştır. Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Külliyesi' nin kütüphanesinde ise kubbeye geçişte tromplar kullanılmıştır.

6.4.4. Pencere Düzeni Açısından Karşılaştırma

İncelenen kütüphanelerden Amcazade Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa ve Babıali Hacı Beşir Ağa külliyelerinin kütüphanelerinde tek sıra pencere düzeni mevcuttur (Şekil B.20). İki sıra pencere düzenine sahip tek örnek, Üsküdar Ahmediye Külliyesi Kütüphanesi' dir (Şekil B.16, B.17).

Her cephesi farklı bir pencere düzenine sahip olan kütüphaneler de vardır. Feyzullah Efendi Medresesi Kütüphanesi' nin külliye içindeki cepheleri tek sıra alt pencereli olup, dış cephelerinden biri sağır, diğeri ise tek sıra üst pencerelidir. Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Külliyesi Kütüphanesi'nin avluya bakan cepheleri tek sıra alt pencereli olup, dış cephelerinden biri iki sıra pencereye, diğeri ise tek üst pencereye sahiptir.

6.4.5. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri Açısından Karşılaştırma

6.4.5.1. Duvar Örgüsü

İncelenen örneklerde genellikle kesme taş duvar veya almalı duvar örgüsü kullanılmıştır.

Çorlulu Ali Paşa ve Üsküdar Ahmediye külliyelerinin kütüphaneleri kesme taş ile yapılmıştır (Şekil B.16). Eyüp Hacı Beşir Ağa ve Babıali Hacı Beşir Ağa külliyelerinin kütüphaneleri ise almalı duvar örgüsüne sahiptir (Şekil B.20, D.30).

Diğer örneklerde ise iki farklı örgü birarada kullanılmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi' nin külliye avlusuna bakan cepheleri kesme taş ile, diğer cepheleri ise iki sıra tuğla- bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır. Feyzullah Efendi ve Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa külliyelerinin kütüphanelerinin medrese girişine bakan cepheleri kesme taş, diğer cepheleri iki sıra tuğla-bir sıra taş ('2 / 1') almalı duvar örgüsü ile yapılmıştır (Şekil B.2, B.12).

6.4.5.2. Saçak Kornişleri

İncelenen 18. yy. kütüphanelerinde çoğunlukla taş saçak kornişleri kullanılmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa ve Üsküdar Ahmediye külliyelerinin kütüphanelerinde taş saçak kornişleri kullanılmıştır (Şekil B.1, B.2, B.12, B.16). Tez konusu olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi Kütüphanesi' nin tuğla saçak kornişleri günümüze ulaşamamıştır. Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi' nde ise dalgalı tuğla saçak kornişi kullanılmıştır (Şekil B.20).

6.4.5.3. Bezeme Öğeleri

Feyzullah Efendi Medresesi' nin dershanesinin ve kütüphanesinin girişindeki aynalı tonoz revaklar kalem işleriyle bezelidir.

Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Külliyesi Kütüphanesi' nin önündeki revağın tonozları çiçek desenleri ile süslenmiştir.

Babıali Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi' nin tonozunda ve kısmen de duvarlarında yer alan alçı kabartma düzeni barok dönemin izlerini yansıtmaktadır.

6.5. İncelenen 18. Yüzyıl Yapılarının Malzeme Özellikleri

6.5.1. Duvar Örgüleri

İncelenen örneklerde kullanılan başlıca duvar örgü sistemi kesme taş ve almaşık duvar örgü sistemleridir.

Kesme Taş Duvar: “ Kesme taş; küp veya kübe yakın biçimde olan taştır. Yani, bütün yüzeyleri düzgün ve geometrik şekilde yontulmuş olan taştır ” [41, s. 438].

Bütün yüzeyleri işlenmiş taşların belirli bir düzenle biraraya getirilmesiyle kesme taş duvarlar oluşturulur. İncelenen örnekler arasında bütün duvarları yanaşık derzli kesme taşlardan yapılmış olan tek örnek Nuruosmaniye Medresesi' dir. Duvar örgüsündeki taşların boyutları 21-45 cm. x 40-220 cm. arasında değişim göstermektedir. Taşlar arasındaki derz kalınlığı ortalama 1-2 mm. ölçülmüştür.

Almaşık Duvar: “ Almaşık; farklı iki malzemenin ardışık olarak kullanılmasından meydana gelendir ” [41, s. 33]. Almaşık duvar örgüsü genellikle tuğla ve taşın birarada kullanılmasıyla oluşturulur.

“ Osmanlı yapılarında kullanılan almaşıklık sistemi taş katının tek sıra oluşu üzerine kurulmuştur. En çok kullanılan sistemler '3 / 1' ve '2 / 1' dir ” [42, s. 188].

İncelenen örneklerde çoğunlukla iki sıra tuğla bir sıra taş ('2 / 1') almaşıklık sistemi kullanılmıştır.

6.5.1.1. Taşlar

“ Almaşık duvar yapımında kullanılan taş cinsleri arasında küfeki taşları çoğunlukta olmak üzere, yerine ve bölgesine göre başka cins taşlar ve çok seyrek olarak da mermer (damarlı Marmara) bulunmaktadır. 18. yy.' da taşların asıl işlenme biçimi kaba yonu taştır. Bu yy.' da yükseklikleri 15 cm. ile 20 cm. arasında değişen farklı biçimli dikdörtgen veya kare oranlı taşlar kullanılmıştır. ” [42, s. 188]

İncelenen örneklerde taş yükseklikleri genellikle 12-21 cm. arasında, genişlikleri ise 16-40 cm. arasındadır.

6.5.1.2. Tuğlalar

“ 18. yy.’ da kullanılan tuğlaların kalınlıkları 2,5-3 cm arasındadır. Tuğlalarda zaman içinde bir incelme vardır (4,5 cm.’ den 2,5 cm.’ e). Fakat boyalar için kesin bir gelişme yönü belirlemek güçtür. ” [42, s. 190]

İncelenen örneklerin tamamında tuğla kalınlığı 2.5 cm. civarında olup, uzunlukları ise genellikle değişkendir (11,5 cm., 16 cm., 21 cm., 28,5 cm. şeklinde).

6.5.1.3. Derzler

“ Derzler malzeme farklılığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Harç durumu ise genellikle yalnız taşın niteliğine bağlıdır. ” [42, s. 192]

İncelenen örneklerde, tuğla ile taş malzeme arasındaki derzlerin genişliğinin, tuğla malzemeler arasındaki derzlerin genişliğinden daha az olduğu görülmüştür. Yapılan incelemelerin sonucunda; taşların yanak derzleri 3-5 cm., tuğlaların yanak derzleri ise 2,5 cm. civarında olup, yatak derzleri taşlarda 3,5-4 cm., tuğlalarda ise 3 cm. civarındadır.

6.5.2. Demir Kullanımı

18. yy.’ ın başından itibaren, “ demir donatı, artık eskiden olduğu gibi en önemli yapıların tekelinde kalmaktan kurtulmuş sıbyan mektepleriyle, küçük yapılara dek her tür ve boyuttaki kargir yapının strüktürel bir bileşeni haline gelmiştir. ” [43, s. 108] Yani, “ bu dönemde Osmanlı’ da görülen en önemli değişim, genel olarak strüktürel amaçlı demir kullanımında küçümsenmeyecek bir artış ve demir öğelerin kesit ve boyutlarında bir küçülme olarak belirir. ” [43, s. 109]

İncelenen örneklerdeki gözle görülen demir öğeler; strüktürel amaçlı olan açıklık gergileri ve strüktürel amaçlı olmayan pencere şebekeleridir.

Açıklık gergilerinin kesit ve boyutları geçtikleri açıklıklara göre değişmektedir. Revaklardaki gergilere örnek verecek olursak; Üsküdar Ahmediyе (1722)

Medresesi' nde 2,7 x 5 cm., Babıali Hacı Beşir Ağa (1745) Medresesi' nde 3,5 x 5 cm., Cedit Mehmed Efendi (1800) Medresesi' nde 2-4,5 x 6 cm.' dir.

Pencere parmaklıkları ise “ toplu ve topsuz olarak iki çeşittir. ” [43, s. 43] İncelenen örneklerin büyük çoğunluğunda toplu (lokma parmaklıklı) şebekeler kullanılmıştır. Çorlulu Ali Paşa, Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa, Üsküdar Ahmediye, Babıali Hacı Beşir Ağa ve Cedit Abdürrahim Efendi medreselerinin hücrelerinde topsuz, dersanelerinde ve diğer önemli mekanlarında ise toplu parmaklıklar kullanılmıştır. Toplu örneklerin boyutları; lokma kısmı 3,5 x 3,5 cm. civarında, demir çubukların çapı ise 1,6 cm. civarındadır. Topsuz örneklerde düşey çubukların çapı 1,5-2 cm., yatay çubukların çapı 1,5 cm. civarındadır.

7. RESTİTÜSYON

7.1. Restitüsyon Sorunları ve Restitüsyona Yardımcı Veriler

Külliyenin bahçe duvarları, sıbyan mektebinin giriş hacmi, medresenin; 5, 6, 7 ve 8 no' lu hücreleri, tuvaletleri, revakları, kuyusu, mevcut hacimlerin; pencereleri, kapıları, ocakları, saçak kornişleri, bacaları ve çatı kaplama malzemeleri günümüze ulaşamamış durumdadır.

Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin restitüsyon önerisinin hazırlanmasında; yapıda mevcut olan izlerden, 1923 - 27 (1118) tarihli İstanbul Haritası' ndan [44], medresenin Vakıflardaki dosyasından alınan vaziyet planından [27], 11.11.1949 tarihli kadastral plandan [45], Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin M. Kütükoğlu tarafından yayınlanan vakfiyesinden [11, s. 307-308], M. Kütükoğlu tarafından yayınlanan 1914 tarihli “ Ders Vekaleti Medrese ve Müderris Defteri' nden ” [26, s. 142-143], M. Nermi Haskan tarafından yayınlanmış olan “ Eyüp Tarihi ” isimli yayından [24, s. 37-38], Eyüp Belediyesi' nin bir yayınında yer alan bir kartpostalından [46, s. 139], İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Encümen Arşivi' nden alınan fotoğraflardan [29] ve karşılaştırma yapılan aynı yüzyıl örneklerinden yararlanılmıştır.

1923-27 (1118) tarihli İstanbul Haritası' nda [44] (Şekil C.1) medresenin arsaya yerleşimi, medresenin ‘ L ’ planı ve batı hücre kolunun arkasında, bugünkü arsa sınırlarında olduğu gibi genişleyen bir bölüm görülmektedir. Bugün oldukça bozuk bir yol görünümündeki Baba Haydar Mektebi Sokak, yapıya ait 1973 tarihli fotoğraflarında görüldüğü gibi merdivenli bir yol şeklinde belirtilmiştir [28] (Şekil C.20).

11.11.1949 tarihli kadastral planda [45] (Şekil C.2), sıbyan mektebinin, dershane ve kuzey hücre kolunun dış sınırları belirtilmiştir. Ayrıca, arsanın güney sınırında genişliği hücre genişliğine eşit olan, muhtemelen batı hücre kolunun sonlandığı noktayı gösteren bir dış sınır çizgisi mevcuttur.

Restitüsyon planında komşu yapılar ve çatılarının belirlenmesinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Mesken ve Gecekondu Birimi'nden alınan 1966 tarihli hava fotoğrafından yararlanılmıştır [47] (Şekil C.15).

M. Kütükoğlu' nun “ XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri ” yayınındaki Hacı Beşir Ağa Darülhadisî maddesindeki vakfiyede, külliye'nin kütüphane, muallimhane, 8 odası ve akar suyu olan medreseden oluştuğu [11, s. 307-308], 1914 tarihli “ Ders Vekaleti Medrese ve Müderris Defteri'nde ” yerleri belirtilmese de daha ayrıntılı olarak, medresenin 8 hücre ile çamaşırhane, gusulhane, abdesthane, bir kuyu, bir dersane, bir kütüphane ve sıbyan mektebi birimlerinden oluştuğu belirtilmiştir [26, s. 142-143].

M. Nermi Haskan' ın “ Eyüp Tarihi ” yayının I. cildindeki “ Darülhadis Medresesi Mescidi ” maddesinde medresede, hücreler ve mescid dahilinde küçük bir kütüphane ile bitişiğinde altında çeşme olan bir sıbyan mektebinin olduğu belirtilmiş, dersane ve sıbyan mektebinin cepheleri anlatılmıştır [24, s. 37-38].

“Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler ” yayınında Zeynep Ahunbay tarafından hazırlanan “ Eyüp ' teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler ” maddesinde yer alan geçen yüzyıla ait bir kartpostalda [46, s. 139] (Şekil C.3) yok olan sıbyan mektebi giriş kapısı görülmektedir. Ayrıca medrese giriş duvarı üzerinde bir saçak olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi'nden alınan 19. yy. başına ve 1946 yılına ait olan fotoğraflarda [29] (Şekil C.4, C.5, C.6, C.7, C.8, C.9, C.10, C.11, C.12, C.13, C.14) sıbyan mektebi ve medresenin günümüze ulaşamamış olan çeşitli bölümleri (hücre kapıları, revakları, sütunları, kuyusu, bacaları) belgelenmiştir.

Medresenin günümüze ulaşamamış olan birimleri ile ilgili daha detaylı ve kesin bilgilere batı hücre kolu devamında, avluda ve dersane ile sıbyan mektebi arasındaki bahçede yapılacak kazı çalışmaları sonunda ulaşılabacaktır.

7.2. Plan Restitüsyonu

7.2.1. Külliye’ nin Bahçe Duvarları

Günümüze ulaşan bahçe duvarı kalıntıları ile belediye haritasındaki arazi sınırları çakışmaktadır. Bahçe duvarları moloz taşı duvar olarak örülmüşlerdir.

7.2.2. Sıbyan Mektebi Giriş Hacmi

Sıbyan mektebi girişinin, medrese giriş kapısı ile aynı cephede olduğu düşüncesi, Eyüp Belediyesi’ nin ‘‘Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler ’’ yayınındaki kartpostal ve Encümen Arşivi fotoğrafları ile doğrulanmıştır (Şekil C.3, C.5, E.32). Günümüze etrafı arsa sınırları boyunca duvarlarla çevrilmiş bir avlu gibi ulaşılmış olan giriş hacminin, bugün yıkılmış olan orijinal kapısının kemer başlangıcı sıbyan mektebi beden duvarı yüzeyinde görülmektedir (Şekil D.8).

İki katlı olan sıbyan mektebinin giriş hacminin de iki katlı olduğunu; sıbyan mektebi girişinin batı duvarının, sıbyan mektebinin kuzey duvarı ile yaklaşık olarak aynı yükseklikte olması ve sıbyan mektebinin kuzey duvarında derslik döşemesi hizasında yer alan ahşap döşeme izleri desteklemektedir.

Hem kartpostalda ve hem de fotoğraflarda görüldüğü gibi, muhtemelen yıkılmış olan sıbyan mektebinin giriş hacminin üst katı, 19. yy.’ da ahşap bir strüktür ile tamamlanmış durumdadır (Şekil C.3, C.5, E.35).

7.2.3. Medrese

7.2.3.1. 5, 6, 7 ve 8 No’ lu Hücreler

Bugüne ancak 4 hücresi ulaşabilmiş olan medresenin, orijinalinde 8 hücresi olduğu vakfiyesinde ve 1914 tarihli tespitlerde belirtilmiştir. Gerek 1923-27 (1118) tarihli İstanbul Haritası’ nda (Şekil C.1), gerekse de 11.11.1949 tarihli kadastral planda (Şekil C.2) medresenin batı hücre kolunun güney bahçe duvarına kadar uzandığı görülmüş, 479 ve R35-1 no’ lu encümen fotoğrafları da bunu doğrulamaktadır (Şekil C.7, C.10, E.32).

7.2.3.2. Helalar

Medresenin gerek mevcut durumunda, gerek İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Arşivinden alınan vaziyet planında [27] (Şekil C.16), gerekse de 11.11.1949 tarihli kadastral planda [45] (Şekil C.2) batı hücre kolunun arkasında dar bir bahçe olduğu görülmektedir.

Yapılan plan restitüsyonu çalışmaları sırasında, L planlı medresenin batı kolunun 4.' üncü hücresinden itibaren, yok olmuş olan 4 hücre daha eklendiğinde güney bahçe duvarı ile batı hücre kolu arasında bir geçiş boşluğu kaldığı görülmüştür. Bu teori R35-1 no' lu encümen fotoğrafı ile desteklenmiştir (Şekil C.10, E.32). Bu geçiş boşluğunun devamında, batı kolunun arkasında arsada bir genişleme vardır. Hücre kolunun arkasında arsanın genişlediği noktada, batı ve güney bahçe duvarlarına bitişik olarak helaların yer aldığı düşünülmüştür (Şekil E.32). Aynı dönemde yapılmış olan medreseler incelendiğinde, helaların benzer noktalara yerleştirilmiş oldukları (Üsküdar Ahmediye Medresesi'nde olduğu gibi, Şekil A.8) görülmüştür.

Aynı dönemde yapılmış olan örnekler incelendiğinde, tuvalet birimlerinin genellikle 110-150 x 140-180 cm. ölçülerinde farklılaştıkları görülmüştür. Bu ölçüler dikkate alındığında, Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin tuvaletlerinin bulunduğu düşünülen nişe yaklaşık olarak 150 x 150 cm. boyutlarında iki wc birimi ile 150 x 290 cm. boyutlarında bir gusulhane (çamaşırhane) sığmaktadır.

7.2.3.3. Revaklar

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin revakları günümüze ulaşamamıştır. Tamamen yok olan revak kısmına ait son izler, avluyu çevreleyen hacimlerin cephelerindeki revak kemeri ve revak örtüsü başlangıç izleridir. Gerek yapıda mevcut olan izlerden, gerekse de “ Z. Ahunbay' ın yapmış olduğu tespitlerden ” [30, s. 469], revak örtüsünün dersane önünde aynalı tonoz, hücre birimlerinin önünde ise kubbe şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. R34-11, R34-12, R35-1, R35-6 no' lu encümen fotoğrafları da aynı doğrultuda belgelerdir (Şekil C.8, C.9, C.10, C.12, E.32).

7.2.3.4. Kuyu ve Abdest Muslukları

Günümüzde, avlu kısmen asfalt ile, kısmen de toprak ve kum ile kaplanmış olduğundan, avluda kuyu veya su haznesi bulunduğuna dair bir iz görülmemiştir. Ancak, külliyenin gerek vakfiyesinde, gerekse de 1914 tarihli tespitlerinde içinde akar suyu (bir kuyusu ve abdesthanesi) olduğu belirtilmiştir. 479 No' lu encümen fotoğrafında kuyunun yeri açıkça görülmektedir (Şekil C.7, E.32). Avluda su haznesi ve abdest muslukları olup olmadığı yapılacak bir kazı çalışması sonucunda ortaya çıkacaktır.

7.3. Kesit ve Cephe Restitüsyonları

7.3.1. Pencereleler

Dershanenin alt pencerelerinin restitüsyonunda encümen arşivinde yer alan 478 no' lu fotoğraftan yararlanılmıştır (Şekil C.6). Aynı fotoğrafta üstlüklerin 19. yy.' da bir müdahale geçirdiği görülmüştür (Şekil E.40). Dershanenin yok olan üst pencerelerinin restitüsyonunda, incelenen aynı dönem medreselerinin alçı revzenlerinden yararlanılmıştır (Şehzadebaşı Damad İbrahim Paşa ve Üsküdar Ahmediye Medresesi, Şekil B.13, B.17, E.39, E.43).

Revak pencereleri olan; dersane penceresi, kitaplık penceresi ile 1 ve 4 no' lu hücre pencereleri oldukça harap durumdadır. Dersane penceresi deforme olmuş bir kemerden ibarettir. Diğer revak pencereleri ise kısmen söveleri ile günümüze ulaşabilmiştir. Dersane revak penceresinin restitüsyonunda 478 no' lu encümen fotoğrafından, kitaplığın ve hücrelerin revak pencerelerinin restitüsyonunda 479 no' lu encümen fotoğrafından yararlanılmıştır (Şekil C.6, C.7, E.39, E.45).

7.3.2. Kapılar

Medrese giriş kapısı, doğramaları dışında korunmuş sayılabilir. Sıbyan Mektebi' nin yok olan giriş kapısının restitüsyonunda, Eyüp Belediyesi' nin “Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler ” yayınında yer alan, geçen yüzyıla ait Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi kartpostalından, 477 no' lu encümen fotoğrafından yararlanılmıştır (Şekil C.3, C.5, E.34, E.35). Sıbyan Mektebi' nin pencerelerindeki gibi üstten

teğetli sivri kemer biçimindeki hafifletme kemeri, almaşık kemer aynası ile üst başlığı basık kemer şeklinde olan söveleri açıkça görülmektedir. Sıbyan Mektebi' nin tamamen yok olan derslik kapısının ve Darülhadis, harap durumdaki hafifletme kemeri dışında yok olmuş olan derslane ve kütüphane kapılarının restitüsyonunda aynı dönemde yapılmış olan örneklerden yararlanılmıştır. Hücre kapıları ile ilgili tek iz, korunabilmiş tek revak cephesi olan 1 no' lu hücre cephesinde yer alan deforme olmuş bir kemerden ibarettir. Hacı Beşir Ağa Darülhadisi hücre kapılarının restitüsyonunda 479 no' lu encümen fotoğrafından yararlanılmıştır (Şekil C.7, E.39, E.45).

7.3.3. Ocaklar

Günümüze ulaşabilen hücrelerin hiçbirinde ocak izine rastlanamamıştır. Hücre duvarları incelendiğinde, 1 ve 2 no' lu hücrelerin kuzey duvarlarının batı köşesinden 15 cm. uzaklıkta, kullanıcılar tarafından baca deliği olarak açıldığı düşünülen 20' şer cm. çapında birer delik mevcut olduğu görülmüştür. Bu hücrelerin aynı duvarları dışarıdan incelendiğinde, 1 no' lu hücrenin ki daha belirgin olmak üzere duvarda duman bacası olduğunu düşündüren düşey bir delik olduğu görülmüştür. 3 ve 4 no' lu hücrelerin batı duvarları incelendiğinde diğer iki hücredekine benzer izler saptanmıştır. Bu izlerin devamı çatı yüzeyinde incelendiğinde baca deliklerinin yerleri belirlenmiştir (Şekil D.63, D.64). Ocakların restitüsyonunda aynı dönemde yapılmış olan medreselerin korunabilmiş köşe ocaklarından yararlanılmıştır (Şekil A.26).

7.3.4. Sütunlar ve Sütun Başlıkları

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin revaklarına ait sütunlar ve sütun başlıkları günümüze ulaşamamıştır. İncelenen 18. yy. yapılarında, genellikle yuvarlak kesitli mermer sütunların ve çoğunlukla baklavalı sütun başlıklarının (özellikle 18. yy.' ın ilk yarısında inşa edilenlerde) kullanılmış olduğu görülmüştür (Şekil A.28). Ancak, 479 no' lu encümen fotoğrafında Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin sütun ve sütun başlıklarının incelenen aynı dönem medreselerinden farklı olarak özgün bir biçimde yapılmış oldukları görülmüştür (Şekil C.7, E.39, E.45, E.48).

7.3.5. Revak Kemerleri ve Revak Alın Duvarlarının Örgüsü

Medresenin revakları günümüze ulaşamamıştır. 479 no' lu encümen fotoğrafında (Şekil C.7) Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin revak kemerlerinin tuğla malzemeden yapılmış sivri kemerler olduğu ve sırtında bir sıra yatık tuğla dolaştığı görülmüştür. Revak alın duvarları iki sıra tuğla-bir sıra taş ('2 / 1') almasıık örgölüdür. (Şekil E.39, E.45)

7.3.6. Saçak Detayı

Küllie genelinde yapılan incelemeler sonucunda saçak kornişlerinin korunamamış oldukları görülmüştür. Yapılan gözlemlerden anlaşıldığı kadarıyla, külliyeinin duvar düzlemleri 5-6 sıra tuğlanın taşırtma yöntemiyle üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulan bir kirpi saçak korniş sistemi ile bitirilmiştir. Aynı dönemde yapılmış olan örneklerin saçak detayları incelendiğinde, bir çoğunda 5 sıra tuğlanın taşırtmalı olarak dizilmesi ile oluşturulan iki sıra kirpi saçağın kullanıldığı görülmüştür. 19. yy.' a ait 476, 477, 478 ve 479 no' lu encümen fotoğrafları Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nde de iki sıra kirpi saçak kullanılmış olduğunu belgelemektedir (Şekil A.27, C.4, C.5, C.6, C.7, E.35, E.36, E.39, E.45).

7.3.7. Bacalar

Küllie genelindeki hacimlerin hiçbirinin bacası günümüze ulaşamamıştır. Çatı yüzeyi incelendiğinde baca deliklerinin yerleri belirlenmiştir (Şekil D.63, D.64). Ancak, çatı yüzeylerindeki çimento harcı tabakası kaldırıldığında, baca deliklerinin boyutları konusunda daha doğru bir tespit yapılabilecektir. Bacaların restitüsyonunda 476 no' lu encümen fotoğrafından yararlanılmıştır (Şekil C.4). Bu fotoğraf aynı dönemde yapılmış olan medreselerin çoğunluğunda olduğu gibi, Hacı Beşir Ağa Medresesi' nde de tuğla malzemeden yapılmış, kare planlı bacalar kullanılmış olduğunu göstermektedir (Şekil A.26, E.33, E.36, E.38, E.39, E.47).

7.3.8. Kubbe Kasnağı

Hacı Beşir Ağa Darülhadişi' nin dershanesinin prizmatik kütesinin üzerinde gözle görülebilen bir kasnak izi yoktur. 476 no' lu encümen fotoğrafı derslane kubbesinin

kasnaksız olduğunu doğrulamaktadır (Şekil C.4, E.36, E.38, E.39, E.43, E.44). Aynı dönemde yapılmış olan medreseler incelendiğinde, kare planlı dershanelerde genellikle sekizgen kasnak kullanılmış olduğu görülmüştür. Bu dönemde yapılmış olan medreselerden Feyzullah Efendi Medresesi’ nde benzer şekilde kasnaksız kubbe kullanılmış olduğu görülmüştür (Şekil B.2).

7.3.9. Çatı Kaplama Malzemesi

Külliyenin özgün çatı malzemesinden hiçbir iz günümüze ulaşamamıştır. Medreselerde örtü malzemesi olarak genellikle kurşun levhaların kullanıldığı gözönünde bulundurulduğunda, Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nin çatılarının da kurşunla kaplı olduğu düşünülebilir (Şekil E.33).

Medrese ana girişinin üstünü örten tuğla tonozun üzerinde, taş bir parapet dışında herhangi bir çatı örtüsü ya da harpuşa yoktur. Aynı dönemde yapılmış olan medreseler incelendiğinde, Hacı Beşir Ağa Medresesi’ nin giriş duvarının mermer bir harpuşa ile bitirildiği sonucuna varılmıştır (Şekil E.34). Ayrıca, Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi’ nin giriş kapısı ile Medrese giriş kapısının görüldüğü, Eyüp Belediyesi’ nin “Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler ” yayınındaki geçen yüzyıla ait kartpostalda ve 477 no’ lu encümen fotoğrafında, medrese giriş duvarının üzerinde ahşap bir saçak olduğu görülmektedir (Şekil C.3, C.5, E.35).

7.3.10. Kuyu

Medresenin kuyusu günümüze ulaşamamıştır. Bugün avlu çeşitli maddeler (toprak, asfalt gibi) ile kaplanmış olduğundan, kuyunun izine rastlanamamıştır. Ancak, 479 No’ lu encümen fotoğrafında kuyunun yeri ve küfeki taşı kuyu bileziği açıkça görülmektedir (Şekil C.7, E.32, E.49).

8. RESTORASYON

8.1. Tespit

Hacı Beşir Ağa Külliyesi, bakımsızlığın sebep olduğu tahriplerin yanısıra, uzun yıllar boyu yapılarının içlerine kadar girmiş olan gecekondü istilasının ardından bir çok ögesini yitirmiş olarak, oldukça harap bir biçimde günümüze ulaşmıştır.

8.2. Yaklaşım

İnşa edildiği dönemdeki eğitim ve öğretim işlevi gelişerek bir hayli değişmiş olan Hacı Beşir Ağa Külliyesi, günümüzde, işlevini yitirmiş bir yapıdır. Buna karşın Hacı Beşir Ağa Külliyesi, yapıldığı dönemin yaşantısını, kültürünü, estetik anlayışını, ekonomik durumunu ve inşa tekniklerini yansıtan tarihsel ve kültürel bir belge olarak yaşatılmalıdır.

Anıtların korunmasındaki en kesin yöntem sürekli bakımlarının sağlanmasıdır. Bu da yapının yeniden işlevlendirilerek kullanılmasıyla mümkündür.

8.3. Yapı ve Çevresindeki Eserler İçin Kullanım Önerisi

Eyüp iskan bölgesi içinde yer alan Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin yakın çevresinde iki tarihi eser vardır. Bunlar Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi ve Şeyhülislam Tekkesi' dir.

16. yy. yapısı olan Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi' nin tekke bölümü çevre duvarı ve hazire dışında yok olmuştur. Mescit-tevhidhane kısmı ise cami olarak işlevini sürdürmektedir.

1744-45 yapım tarihli Şeyhülislam Tekkesi ise, 1970’lerde Vakıflar İdaresi tarafından geniş kapsamlı bir onarım yapılmıştır. Yeniden işlevlendirilmeyip boş bırakılan yapı, bazı kimselerce işgal edilmiş olup mesken olarak kullanılmaktadır.

Yapıldıkları dönemdeki işlevlerini kaybetmiş olan Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Şeyhülislam Tekkesi’ nin, varlıklarını sürdürebilmeleri için çağdaş birer işlev çerçevesinde, gerekli donatılar ve sağlık koşulları sağlandıktan sonra kullanıma sunulmaları gereklidir. Eyüp’ ün iskan bölgelerinden biri olan Nişanca’ nın bugünkü semt halkının kültür seviyesinin düşüklüğü göz önünde tutulduğunda; özgün kullanımlarında da birer eğitim yapısı olan bu külliyelerin, eğitimin ve kültürel faaliyetlerin sürdürüldüğü birer merkez haline dönüştürülmeleri uygun bulunmuştur.

Şeyhülislam Tekkesi’ nin, semt genelinde her düzeydeki kullanıcıya hitab edecek bir genel kültür kitaplığı olarak düzenlenmesi öngörülmüştür.

Hacı Beşir Ağa Darülhadişi’ nin gelir ve kültür seviyesi düşük olan semt halkının hem eğitim göreceği, hem de ev ekonomilerine katkıda bulunabilecekleri bir halk eğitim merkezi olarak işlevlendirilmesi uygun bulunmuştur. Hacı Beşir Ağa Halk Eğitim Merkezi’ nde çocuklara, gençlere ve kadınlara okuma-yazma, el işi, el sanatları gibi kursların verilmesi düşünülmektedir.

Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi’ nin özgün işlevinde de olduğu gibi, çocuklara yönelik eğitimin yapıldığı bir mekan olarak yeniden düzenlenmesi uygun olacaktır. Burada çocuklara okuma-yazma çalışmaları, resim-iş eğitimleri gibi konularda kurslar verilmesi öngörülmüştür. Sıbyan mektebinin zemin katı, yönetici odası ve çocukların araştırmalarında yararlanabilecekleri kitapların depolandığı bir kütüphane olarak düşünülmektedir. Üst kat dinlenme alanı ile çalışmaların yapıldığı bir derslik olarak öngörülmüştür.

Darülhadis dershanesi, bazen halk eğitim merkezi bünyesinde yapılan ürünlerin sergi ve satışının, bazen de küçük konser, seminer veya söyleşilerin yapıldığı çok amaçlı bir salon olarak düşünülmüştür. (Şekil E.50) Dershane ve kuzey hücre kolu arasında kalan kütüphane, özgün işlevini sürdürerek halk eğitim merkezindeki eğitim konularına yönelik dergi ve kitapların bulunduğu bir kütüphane olacaktır. (Şekil E.50)

Hücrelerin altısı işlikler olarak eğitim ve etüd alanı olacaktır. (Şekil E.50) Diğer hücrelerden daha büyük boyuttaki 3 no' lu hücre, idari birim olarak düzenlenmiştir. 8 no' lu hücrenin kantin olarak ziyaretçilere ve çalışanlara hizmet vermesi düşünülmüştür. (Şekil E.50)

Tuvalet birimlerinin ve servis hacimlerinin (depo ve ısıtma merkezi), özgün tuvaletlerin bulunduğunu kabul ettiğimiz yerde çözülmesine karar verilmiştir (Şekil E.50).

8.4. Önerilen Restorasyon Müdahaleleri

8.4.1. Temizleme

Tarihi ve estetik değer taşımayan ekler, dolgular külliye elemanlarının daha doğru algılanmasını sağlamak ve incelenme olanağı bulunamayan öğelerin ortaya çıkarılması için kaldırılmalıdır.

8.4.1.1. Tarihi ve Estetik Değer Taşımayan Eklerin Kaldırılması

- Öncelikle yapılacak çalışmaları kolaylaştırmak amacıyla bütün hacimlerdeki çöp, moloz ve toprak yığınları kaldırılmalıdır.
- Medresenin batı hücre kolunun arkasındaki toprak yığını kaldırılmalıdır.
- Gecekondu kullanıcıları tarafından derslane ve derslikte yapılmış tuğla ve briket bölücü duvarların, derslikteki mutfak tezgahının, sıbyan mektebinin zemin katındaki odalarda bulunan tuğla ek duvarların kaldırılması gereklidir.
- Külliye genelinde taş, tuğla, ya da briketle kapatılmış, özgün ya da sonradan açılmış kapı-pencere boşlukları açılmalıdır.
- Sıbyan mektebi birimlerinin, dershanenin ve 1 no' lu hücrenin döşemelerindeki şap tabakalarının ve şaptan oluşturulan setlerin kaldırılması gereklidir.
- Avlunun kısmen asfalt ile kaplı yüzeyindeki asfalt tabakası ile basketbol potası kaldırılmalıdır.

- Kuzey hücre kolunun saçak düzleminde, sıbyan mektebinin özgün giriş hacminin dış duvarları üzerindeki briket parapetler ile sıbyan mektebi giriş hacminin batı duvarı üzerindeki moloz taş parapet kaldırılmalıdır.
- Medrese giriş duvarına kılıcına saplanan bahçe duvarı üzerindeki briket ve tuğla parapetler kaldırılmalıdır.
- Dershanenin doğu cephesine bitişik olan çitlembik ağacı, köklerinin yapının temellerine zarar vermesini önlemek amacıyla taşınmalıdır.

8.4.1.2. Kazı ve Sondaj Çalışmaları

Yapıya ilişkin verilerin arttırılabilmesi, toprak altında kalmış olan öğelerin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla kazı çalışmaları, temeller ve bugünkü mevcut durumları hakkında detaylı bilgi toplanabilmesi amacıyla sondaj çalışmaları yapılmalıdır.

- Külliye dahilindeki mekanların özgün döşeme kotlarının ve döşeme malzemelerinin bulunabilmesi amacıyla kazı çalışması yapılmalıdır.
- Günümüze ulaşmamış olan revak öğelerinin (sütun, sütun başlığı, sütun kaidesi, döşeme malzemesi), avluya toprak yığılması sonucunda üzeri örtülmüş olan öğelerin (kuyu gibi) ortaya çıkarılması amacıyla kazı çalışmaları yapılmalıdır.
- Medresenin yıkık olan batı hücre kolunun, tuvalet, çamaşırhane, abdesthane ünitelerinin kesin yerlerinin ve biçimlerinin saptanabilmesi amacıyla 4 no' lu hücrenin devamında ve avluda kazı çalışmaları yapılmalıdır.
- Sıbyan mektebi ve dersane arasında kalan küçük bahçenin altında ne olduğunun saptanabilmesi amacıyla kazı çalışması yapılmalıdır.

8.4.1.3. Cephe Temizliği

Cepheler duvarın ve kirin yapısına en uygun yöntemle temizlenmelidir.

- Külliye elemanlarının iç ve dış duvarlarında bulunan çimento harçlı sıvalar, badana ve niteliksiz kaplamalar ince raspa yöntemiyle, dişli ve kalem kullanılarak kaldırılmalıdır.

- Külliye giriş duvarı üzerindeki kaplamaların ve çeşmenin yüzeylerindeki kireç badanası temizlenmelidir. Giriş kapısı üzerindeki kitabe AB57 jeli ile temizlenip, altın varaklanmalıdır.
- Çimento harcıyla sıvanmış veya bitüm sürülmüş çatı yüzeyleri ince raspa yöntemiyle, dişli ve kalem kullanılarak temizlenmelidir.
- Duvar yüzeylerinde, saçak düzlemlerinde ve çatıda yetişmiş olan bitkiler temizlenmeli ve kalıntıları herbisidle ilaçlanmalıdır. Bitkilerin büyümesine olanak sunan çatlaklar, açık derzler, su ve toz birikmesine yol açan oyuklar iyice temizlenip 1 kısım su kireci, 2 kısım 4 mm. altı tuğla kırığı ve tozu ile 1 – 1,2 kısım suyla oluşturulacak olan horasan harcı ile doldurulup, yeniden bitki yetişmesi engellenmelidir.
- Külliye elemanlarının dış duvarlarındaki kirlenmeler, tuğla bantları korunarak taş yüzeyleri kumlama ile temizlenmelidir. Kumlama, 125   altı silis kumu ile 1 – 1,5 atm. basınçla yapılmalıdır.

8.4.2. Sağlamlaştırma

Mevcut malzeme ve strüktürün ömrünün uzatılmasını sağlamak amacıyla yapılacak çalışmalardır.

- Zemin etüdü yapılmalı ve elde edilen veriler doğrultusunda zeminde sağlamlaştırma yapılmalıdır.
- Cidar boşalması olan duvar yüzeylerinden çevreye dağılmış olan özgün malzemeler toplanmalı, duvardan alınan harç numunesine uygun olarak hazırlanacak horasan harcı ile tekrar  r lmelidir.
- Sıbyan mektebinin doğu duvarı yüzeyinde yetişmiş olan incir ağacı, kesidine herbisidle yapılacak kompresle kurutulup sökülmeli, ağaç köklerinin sebep olduğu çatlaklar durdurulduktan sonra, köklerin uzandığı kuzey ve doğu duvarlarındaki çekirdek harcı sağlamlaştırılmalıdır.
- Sıbyan mektebinin kuzey ve doğu duvarlarındaki çatlaklar horasan harcı ile doldurulmalıdır.

- Dershanenin doğu cephesine bitişik olan çitlembik ağacı taşındıktan sonra, köklerinin yapının temellerine etkisi araştırılmalıdır. Ağaç köklerinin sebep olduğu çatlaklar önlenip çekirdek dokusu sağlamlaştırılmalıdır.
- Doğal şartlara açık olan çatı ve saçak yüzeyleri ile kısmen yıkık olan 4 no' lu hücre duvarlarında, yağmur suyunun nüfuz etmesi sonucu çözülme olup olmadığı kontrol edilmeli, gerekli sağlamlaştırmalar 1 kısım hidrolik kireç, 1 kısım 250 µ altı tuğla tozu ve 1,5 kısım su karışımı enjeksiyonu ile yapılmalıdır.
- Ayırışmış olan taş ve tuğlalar yenileri (ayırışmış olan taşlar Pınarhisar organik kireçtaşı, tuğlalar ise tuğla harmanında özgün boyutlarında yeniden imal edilecek tuğlalar) ile değiştirilmeli, yapının çatısından veya duvarlarından gelen su, kaplama ve örtüyle durdurulmalıdır.
- Medresenin giriş cephesindeki taş kaplamalarda oluşan dökülme ve boşalmalar, uygun renk ve yapıdaki harçla doldurulmalı, ya da kaplanmalıdır.

8.4.3. Bütünleme ve Yeniden Yapım

Bir bölümü hasar görmüş, ya da yok olmuş olan yapının ilk tasarımındaki bütünlüğüne kavuşturulması amacıyla yapılan tamamlama işlemleridir.

- Sıbyan mektebinin özgün giriş hacmi restitüsyon verileri doğrultusunda bütünlenmelidir.
- Yapılar kullanıldıkları sürece ayakta kalır ilkesine bağlı kalınarak, Hacı Beşir Ağa Sıbyan mektebinin altındaki çeşmenin yaşamını sürdürebilmesi ve bakımının sağlanabilmesi için, su tekrar bağlanmalı ve çeşmeye burma bir musluk takılmalıdır.
- 2 no' lu hücrenin yok edilmiş olan güney cephesi, eldeki veriler doğrultusunda yeniden inşa edilmelidir.
- 3 no' lu hücrenin delinmiş olan tuğla tonozu bütünlenmelidir.
- 4 no' lu hücrenin yarı yıkık doğu ve güney duvarlarının eksik kısımları ile çatının yıkık kısımları bütünlenmelidir.

- Külliye genelinde kullanıcılar tarafından açılmış özgün olmayan kapı ve pencere boşlukları, özgün malzemelere uygun nitelikteki ve yeniden üretilen malzemeler ile kapatılmalıdır. Ta  olarak Pınarhisar ta ı, harç olarak 1 kısım hidrolik kireç, 2 kısım 8 mm. altı düzenli granülometride tuğla kırığı ve tozu, 0.5 kısım 4 mm. altı dere kumundan oluşturulan horasan harcı, tuğla olarak ise kısmen döşeme tu lası ve kısmen de yeniden üretilen tuğlalar kullanılmalıdır.
- 4 no' lu hücrenin devamında olması gereken 4 hücre, özgün malzemelere uygun nitelikteki malzemeler ve geleneksel yapım teknikleri ile yeniden inşa edilmelidir.
- Revaklar edinilen bilgiler doğrultusunda, öncelikle kazılar sonucu çıkarılmış olan parçalar kullanılmak suretiyle yeniden inşa edilmelidir. Kazılar sonucunda herhangi bir veriye ulaşılamaz ise, Marmara mermerinden, restitüsyon verilerine uygun boyutlarda üretilen s t nlar ve sütün başlıkları kullanılmalıdır ( ekil E.47).
- Revak kemeri ba langı larında kırık ve paslı durumda olan gergi parçaları temizlenmeli, elde edilen kesite uygun olarak paslanmaz  elik malzemeden gergiler üretilmelidir.
- Kirpi saçaklar özgün boyutta imal edilecek tuğlalar ile yeniden yapılmalıdır.
- Bacalar, restit syona uygun olarak  zg nleri gibi tuğla malzemeden, kare planlı olarak yeniden inşa edilmelidir.
-  atı kaplaması olarak kurşun levhalar kullanılmalıdır.
- Kuyu, öncelikle kazı çalışmaları sonucu çıkarılmış parçalar kullanılarak yapılmalı, kuyuya ait parçalar bulunamaması durumunda ise, Pınarhisar ta ı kullanılarak restitüsyon verilerine uygun olarak yeniden yapılmalıdır ( ekil E.48).
- Tüm i  mekanlar ve revak cepheleri, alınacak özgün sıva numunesine uygun olarak, ya da özgün sıva bulunamaz ise duvar yapısına uygun olarak hazırlanacak kireç harçlı bir sıva ile sıvanmalıdır.

- Yok olan kapı ve pencere sövelerinin tamamlanmasında, özgün boyutlarda Pınarhisar taşından, ya da Kandıra taşından üretilcek olan söveler kullanılmalıdır.
- Boşalan kemer aynaları, özgünlerinde olduğu gibi alması olarak tamamlanmalıdır.
- Demir şebekeler, bugün yalnızca sıbyan mektebinin derslik pencerelerinde bulunan lokmalı demir parmaklıklara uygun olarak yeniden üretilmelidir (Şekil E.16).
- Dershanenin yok olan üst pencereleri, restitüsyon verilerine uygun olarak, alçı revzenler şeklinde, anidrit alçı veya beyaz çimento ile yeniden üretilmelidir.
- Külliye genelindeki tüm mekanlar için restitüsyon verilerine uygun olarak ahşap doğramalar hazırlanmalıdır.

8.4.4. Yeni Ekler

Hacı Beşir Ağa Medresesi' nin varlığını sürdürebilmesi için, çağdaş bir işlev çerçevesinde gerekli donatılar ve sağlık koşulları sağlandıktan sonra kullanıma sunulması düşünülmüştür. Külliye yeni işlev verilirken yapılacak ekler vardır.

- Mekanların elektrik ve ısıtma elemanları ile bölünmemesi, bu elemanların tesisat kablo ve borularını gizlerken duvarların tahrip edilmemesi hedeflenmiştir. Mekanların döşeme kaplamaları yerleştirilmeden önce, ısıtma tesisatının kurulmasına karar verilmiştir. Elektrik tesisatının ise zemin üstünden, kanal içinde çözülmesi öngörülmüştür. Merkezi ısıtma sisteminin doğalgaz olması, aydınlatma sisteminin ise ayaklı elemanlar ile sağlanması düşünülmüştür.
- Dershane ve hücre birimlerinin döşemelerinin altıgen tuğlalar (şeşhane) ile oluşturulmaları, revak döşemesinin Pınarhisar taşı veya Marmara mermeri ile kaplanması, avlunun yoğun kalker ile kaplanması düşünülmüştür. Sıbyan mektebi birimlerinin döşemeleri ile ilgili yapılan kazılarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı takdirde, medrese birimleri ile aynı şekilde altıgen tuğlalar (şeşhane) ile kaplanmalarına karar verilmiştir. Sıbyan mektebinin giriş hacminin

üst kat döşemesinin ve merdivenin, sıbyan mektebi kuzey duvarı üzerindeki izler doğrultusunda, ahşap olmasına karar verilmiştir.

- Yeni tuvaletlerin özgün halinde bulundukları düşünülen yere (7 ve 8 no' lu hücrelerin arkasına), gerekli tesisatlar ve modern aksamalarla yapılmalari düşünülmüştür.
- Oldukça küçük olan hücrelerin, yeni işlevlerinin depolama ihtiyacına cevap veremeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, depo ve ısıtma merkezinin kurulacağı bir alan ihtiyacı olduğundan; yeniden yapılacak tuvalet birimlerinin altının bodrum olmasına karar verilmiştir. Tuvalet birimlerinin yanına yapılacak bir servis asansörü ile yükler depoya indirilebilecektir. Bir gemici merdiveni ile de depoya inilebilecek, bodrum kat kuranglez ile havalandırılacaktır.
- Revakların sirkülasyon amacıyla kullanılabilmesi için camla örtülmelerine, avluya çıkış için iki açıklığın cam kapı olarak düzenlenmesine karar verilmiştir.
- Avlunun ve bahçenin yağmur sularının, yapının gövde duvarlarından ve temellerinden uzaklaştırılması amacıyla drenaj sistemi kurulması düşünülmüştür.
- Balcı Yokuşu üzerinde olan sıbyan mektebi giriş kapısının özgün boyutlarını koruyabilmesi (çukurda kalmaması) için parapet düzenlemesi yapılmalıdır (Şekil E.47).

Yeniden yapılan bölümlerin özgün bölümden ayrılması, eski ve yeni kısımlar arasında yapılacak çökertme derz ile sağlanacaktır. Restorasyon uygulamaları sırasında yapılacak tüm çalışmaların bir onarım yazıtıyla belirtilmesi, yenilenen bölümlere tarih atılması kararlaştırılmıştır.

9. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapıldığı dönemin yaşantısını, kültürünü, estetik anlayışını, ekonomik durumunu ve inşa tekniklerini yansıtan, tarihsel ve kültürel bir belge olan her yapı, gerek bu tarihsel ve kültürel belgenin devamlılığı, gerekse yaşadığı yerin geçmişinden haberdar, sağlıklı bir neslin yetişmesi için yaşatılmalıdır.

Bu çalışma, 20. yy.' ın başlarından itibaren gecekondü işgaline ve bilinçsiz kullanıcı müdahalelerine maruz kalarak, bugün yok olmaya başlamış olan Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin, 18. yy.' a ait bir belge olarak geleceğe aktarılabilmesi amacıyla, bir restorasyon projesi önerisi olarak hazırlanmıştır.

Vakıf malı olan külliye, bugün kaderine terk edilerek evsizlerin işgaline bırakılmıştır. Bu durumu ile çevreye rahatsızlık veren külliyenin, yöre halkının kültür seviyesini yükseltecek bir halk eğitim merkezi olarak restore edilmesini hedefleyen Eyüp Belediyesi ile mülk sahibi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında yıllardır süren yazışmalar 2004 yılı başlarında nihayet sonuçlanmıştır. Ancak, bütçe yetersizliği gerekçesiyle çalışmalara henüz başlanamamaktadır.

Beklemeye hali kalmayan külliyenin, sıbyan mektebinin giriş hacmi, darülhadis hücrelerinin bir kısmı, revaklarının tamamı ve servis hacimleri (tuvalet üniteleri, kuyusu...) yok olmuştur. Harap da olsa, bugüne ulaşabilen bu yapı grubunun kurtarılması ve kazanılması gereklidir.

Günümüzde birçok tarihi yapı, kendilerine yabancılaşmış çevreler içinde bulunmaktadır. Bu yapıların yaşatılıp geleceğe aktarılması için, yapıları çevrelerinden soyutlamak yerine, çevrelerindeki özgün dokunun da dahil edildiği bütünlüklü koruma projeleri hazırlanmalıdır. Eyüp' ün iskan bölgelerinden biri olan Nişanca' nın, geleneksel dokusunun tamamen kaybolmasını önlemek amacıyla, günümüze ulaşabilen dokunun tescil, tespit ve koruma çalışmaları hızlandırılarak yapılmalı, çevre tarihi kimliğine uygun olarak yeniden düzenlenmelidir.

Bu çalışma sonucunda, yapıldıkları dönemdeki işlevlerini kaybetmiş olan Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin ve Şeyhülislam Tekkesi' nin varlıklarını sürdürebilmeleri için çağdaş birer işlev çerçevesinde gerekli donatılar ve sağlık koşulları sağlandıktan sonra kullanıma sunulmaları önerilmiştir. Eyüp Nişanca' sının bugünkü semt halkının kültür seviyesinin düşüklüğü göz önünde tutulduğunda; özgün kullanımlarında da birer eğitim yapısı olan bu külliyelerin, eğitimin ve kültürel faaliyetlerin sürdürüldüğü birer merkez haline dönüştürülmeleri uygun bulunmuştur. 70' li yıllarda restorasyonu yapılmış, ancak yeniden işlevlendirilmemiş olan Şeyhülislam Tekkesi' nin, semt genelinde her düzeydeki kullanıcıya hitab edecek bir genel kültür kitaplığı olarak düzenlenmesi, Hacı Beşir Ağa Külliyesi' nin ise, gelir ve kültür seviyesi düşük olan semt halkının hem eğitim göreceği, hem de ev ekonomilerine katkıda bulunabilecekleri bir halk eğitim merkezi olarak işlevlendirilmesi uygun bulunmuştur. Hazırlanan Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi Önerisi' nde, medresenin mimarisinin özgün halinin algılanabilmesi amacıyla, bugün yok olmuş olan hücre ve revak dizilerinin yeniden yapılmasına, yeni işlev doğrultusunda gerekli tesisat ve donanımın yapının ve mekanların mimari düzenini bozmayacak şekilde düzenlenmesine karar verilmiştir.

Unutulmamalıdır ki, kayıpları ve bilinmeyenleri bu kadar fazla olan bir yapı grubu için, en doğru restorasyon projesi ancak kapsamlı bir kazı çalışmasının ardından hazırlanabilir. Yapılan bu çalışma, gözle görünen veriler, sınırlı sayıdaki belgeler ve analogiler doğrultusunda hazırlanan bir restorasyon önerisidir.

KAYNAKLAR

- [1] **Papila, A.**, 2000. 18. yy. Osmanlı Külliyelerindeki Üslup Değişiklikleri, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [2] **Yediyıldız, B.**, 1982. 18. Asır Türk Toplum ve Vakıf Müessesesi, *Vakıflar Dergisi*, **15**, 23-53.
- [3] **Yılmaz, A.**, 2001. Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [4] **Hızlı, M.**, 1999. Osmanlı Sıbyan Mektepleri, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, 207-217, Ankara.
- [5] **Baltacı, C.**, 1976. XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat-Tarih, İrfan Matbaası, İstanbul.
- [6] **Aksoy, Ö.**, 1968. Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [7] **Ahunbay, Z.**, 1999. The Architecture of Ottoman Primary Schools, *Proceedings of the IRCICA International Congress on Learning and Education in Ottoman World*, İstanbul, 12-15 April, 89-99 (in English).
- [8] **Kut, A. T.**, 1997. İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika, İstanbul Armağanı 3 – Gündelik Hayatın Renkleri, 347-374, İstanbul.
- [9] **Sakaoğlu, N.**, 1994. Sıbyan Mektepleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, 547, İstanbul.
- [10] **Ahunbay, Z.**, 1994. Medreseler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, 320-326, İstanbul.
- [4] **Cihan, A.**, 1999. Osmanlı Medreselerinde Sosyal Hayat, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, 174-186, Ankara.
- [4] **Kazıcı, Z.**, 1999. Osmanlı Eğitim ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, 161-167, Ankara.
- [4] **Çelebi, İ.**, 1999. Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, 168-175, Ankara.
- [11] **Kütükoğlu, M. S.**, 2000. XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- [12] **Gül, A.**, 1997. Osmanlı Medreselerinde Eğitim ve Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-hadislerin Yeri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [13] **Sakaoğlu, N.**, 1994. Darülhadisler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, 563, İstanbul.
- [14] **Diren, Ş., İ.**, 2003. Feyzullah Efendi Medresesi (Fatih Millet Kütüphanesi) Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [15] **Yurdaydın, H. G.**, 1997. Düşünce Hayatı, *Türkiye Tarihi 3 " Osmanlı Devleti 1600- 1908 "*, 275-374, İstanbul.
- [16] **Avcı, S.**, 1994. Eyüp İlçesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, 251-252, İstanbul.
- [16] **Kara, F.**, 1994. Eyüp, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, 245-250, İstanbul.
- [17] **Yenen, Z., Akın, O., Yakar, H.**, 2000. Eyüp Dönüşüm Sürecinde Sosyal-Ekonomik- Mekansal Yapı, Eyüp Belediyesi Yayınları 12, İstanbul.
- [18] **Tüzün, K.**, 1997. Eyüp Semtinde 18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Devri Anıtsal Mimarisi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [9] **Kara, H. F.**, 1994. Nişanca, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, 83-84, İstanbul.
- [19] **Tanman, M. B.**, 1993. Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, 516-517, İstanbul.
- [20] **Tanman, M. B.**, 1994. Şeyhülislam Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, 177-178, İstanbul.
- [21] **Galitekin, A. N.**, 2001. Ağa Camii, *İstanbul Camileri ve Diğer Mimari Yapılar, (Ayvansarayı, H. E., Hadikatü'l- Cevami)*, 89-90, İstanbul.
- [22] **Süreyya, M.**, 1996. El-Hac Beşir Ağa, *Sicill-i Osmani yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Cilt II, 21-22, İstanbul.
- [23] **Öneş, E. R., Baytur, A. K., Alp, H.**, 1998. Beşir Ağa Camii, *Mabedler Şehri İstanbul'un Tarihi Mescid ve Camileri*, 62-64, İstanbul.
- [24] **Haskan, M. N.**, 1993. Beşir Ağa Türbesi, *Eyüp Tarihi*, Cilt I, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 165-166, İstanbul.
- [25] **Devellioğlu, F.**, 1962. Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara.

- [26] **Kütükoğlu, M.**, 1978. Darü'l- Hilafeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arifesinde İstanbul Medreseleri, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, **7**, cüz 1-2, 1-212.
- [27] **Vakıflar Genel Müdürlüğü**, Eminönü Yakası Vakıf ve Hayır İşleri Şube Müdürlüğü, *H8 / 134 No' lu Dosya*, İstanbul.
- [28] **İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu**, 1973. *Fotoğraflar*, M-22 No' lu Dosya, İstanbul.
- [29] **İstanbul Arkeoloji Müzeleri**, 19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl başı. *Fotoğraflar*, Encümen Arşivi, İstanbul.
- [30] **Ahunbay, Z.**, 1994. Hacı Beşir Ağa Darülhadişi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, 468-469, İstanbul.
- [24] **Haskan, M. N.**, 1993. Dar'ül-hadis Medresesi Mescidi, *Eyüp Tarihi*, Cilt I, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 37-38, İstanbul.
- [31] **Batur, A.**, 1974. Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür, Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730), *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [32] **Ahunbay, Z.**, 1999. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayınları, İstanbul.
- [33] **Mazlum, D.**, 2001. Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [34] **Finkel, C., F., and Ambraseys, N., N.**, 1997. The Marmara Sea Earthquake of 10 July 1894 and Its Effect on Historic Buildings, *Anatolia Moderna, Yeni Anadolu*, **VII**, 49-58.
- [35] **Kuban, D.**, 1954. Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul.
- [36] **Nayır, Z.**, 1980. İstanbul Medreseleri Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme, *Yayınlanmamış Doçentlik Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [19] **Çobanoğlu, A.V.**, 1993. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, 237-239, İstanbul.
- [16] **Ahunbay, Z.**, 1994. Feyzullah Efendi Medresesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, 308-309, İstanbul.
- [13] **Tanman, M. B.**, 1993. Çorlulu Ali Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, 527-529, İstanbul.

- [13] **Kuban, D.**, 1994. Damat İbrahim Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, 546-547, İstanbul.
- [9] **Yavaş, D.**, 1994. Seyyid Hasan Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, 543-544, İstanbul.
- [38] **Elçi, T.**, 1987. Ahmediye Külliyesi Bir Çağdaş Kullanım Önerisi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [39] **Ataş, F.**, 1989. Kaba Halil Efendi Medresesi Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [40] **Kılıç, N.**, 2002. XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Eğitim ve Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [41] **Hasol, D.**, 1995. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.
- [42] **Batur, A.**, 1970. Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine, *Anadolu Sanatı Araştırmaları 2' den Ayı Baskı*, İstanbul.
- [43] **Tanyeli, G.**, 1990. Osmanlı Mimarlığında Demirin Strüktürel Kullanımı, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [44] **Taksim Atatürk Kitaplığı**, 1923-27. 1923 – 27 (1118) tarihli İstanbul Haritası, Arşiv No : 912 – 563 İST, İstanbul.
- [45] **Eyüp Belediyesi Tapu ve Kadastro Müdürlüğü**, 1949. *Kadastro Haritası*, Ölçek: 1/500, Pafta No : 28, İstanbul.
- [46] **Ahunbay, Z.**, 2000. Eyüp' teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler, *Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 5-7 Mayıs, 132-141.
- [47] **İ.B.B.B.** Emlak ve İstimlak Daire Başkanlığı Mesken ve Gecekondu, 1966. 88 No' lu Hava Fotoğrafi, İstanbul.
- [48] **Altınoluk Ü.**, 1998. Binaların Yeniden Kullanımı, YEM Yayınları, İstanbul.
- [49] **Çobanoğlu, T.**, 1998. Tarihi İstanbul Çeşmelerinin İncelenmesi ve Korunması Konusunda Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında İstanbul’ da doğmuş, ilkokulu Şenlikköy İlköğretim Okulu’ nda, orta okulu Akasya Koleji’ nde, liseyi Uğur Koleji’ nde okumuştur. 1996’ da girdiği Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü’nü, 2001 yılında bitirmiştir. Aynı yıl, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Programı’ nda yüksek lisans eğitime başlamış, halen bu eğitime devam etmektedir. Evlidir. Yabancı dili İngilizce’ dir.